

Суута дуушанай мүнхэ дурасхаалда
**АМЖАЛТА РУУ ШЭГЛҮҮЛЬЭН
ДУГЫ - ХАРАЛГАН**

18 н.

1921 оной
декабрийн
21-нээ гарана

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!
Буряад ҮНЭН

Бүтэдэ арадай сонин

2014 оной
ноябрийн 12
Среда

№ 43 (21993)

Гарагай 4
www.
burunen.ru

Буряад Үнэн

ҮЕРЛЭЖЭ БАЙНАЙ ДАА, БУРЯАД ХЭЛЭМНАЙ!

8 н.

БАИР ДЫШЕНОВЭЙ ШЭНЭ БҮТЭЭЛ

Улаан-Удын кинотеатрнуудта Баир Дышеновэй "Талын наадан" гэхэн шэнэ фильм харуулагдажа эхилээ. Премьерэнь октябрийн 27-до "Пионер" ТРЦ соо болоо юм. Энээнһээ урид "БурятКино" студийн шэнэ фильмы Монреальда фестивалиин үедэ кинокритикууд сэгнэһэн байна. 2008 ондо Баир Дышеновэй "Улыбка Будды" гэхэн түрүүшын богони фильм гаража, хэдэн кинофестивальда, тэрэ тоодо Берлиндэ үндэр сэгнэлтэдэ хүртөө һэн гээд хануулая. 2011 ондо Дышеновэй "Наказ матери" гэхэн хоёрдохи бүтээлын нара хаража, Каннын киногой дэлхэйн форумой программада оролсоо, харин "Гэсэр" киностуди "БурятКино" болгогдоо. "Наказ матери" - баһа богони фильм юм.

Баир Дышенов жэлһээ жэлдэ дүй дүршлөө баяжуулжа, мэргэжэлээ дээшлүүлжэ, сценари бэшэхэдээшье, бүтээлээ дэбжүүлхэдээшье бэрхэ болоо. Тиин удангүй "Отхончик" гэжэ фильм мүнэһөө. Хэрбээ түрүүшын хоёр бүтээлын фестивалиин түхэлтэй һаа, гурбадахи фильмы үргэн харагшадта зорюулагдаа. "Отхончик" ехэ мүнгэ асараашьегүй һаа, Баир Дышеновэй зохёохы замда удаадахи шата, дүүрэн метражтай фильм буулгаха түрүүшын туршалга боложо үгөө. Энэ талаар "Талын наадан" хоёрдохи туршалга гээшэ. Операторай эрхим хүдэлмэри, тааруу гоё хүгжэм, актернуудай бэлигтэй наадан, эршэтэй болон һайн сюжет. Автор бүтээл соогоо урда үеһе болон мүнөө сагыг ээргэсүүлэн харуулжа, арад зонойн-гоо хуби заяан тухай бодомжолно. Үзэсхэлэн гоё байгааһи, Мухар-Шэбэрэй тала эндэ тусхай дүрэ боложо үгэнэ. Гэбэшье фильмын геройнуудай ухаан сэдхэл, зан абари, алхамуудын хадата Захааминие, найруулагшын тоонтыг хануулна. Жэшээнь, фильмын нэгэ үйлэ харабал, захааминиархитай бээ бээ шалгадаг маягтал адли: "Ханахибш?" - "Үлэгшэнэй" - "Хэнэйбш?" - "Ровд-гэй начальник" - "А-а, яб саашаа!". Тиихэлээрээ дуугархан таһалданги, хори буряадуудайхидал зөөлөн бэшэ.

Фильм соо дутуу дунданууд баһал бии юм ааб даа. Энэнь ехэнхидэ сюжетэй удха зохилдонги бэшэ хүгжэлтэдэ болон геройнуудай алхамуудта хабаатай. Дутуу хэлэһэн болон харуулһан ушарнуудыг бии. Тээд найруулагша зорюутал иимэ арга хэрэглэжэ, харагшадые бодомжолхыень уряална гээшэ.

Фильмын удха тухай хэлэбэл, минии һанахада, "Талын наадан" соо харуулагдаһан түүхын зэргэсүүлгэ бүхы юмэндэ харюу үгэнэ. Талаар залуу басаган, хэнэйб даа бэри, сэрэгшэдэй харуул доро мори тэргээр ябана. Харгыдан тэдэндэ дээрмэшэд довтолжо, басаганһаа бэшыень бултыень алажархина. Амиды үлэһэн басаганай үйдхар гашуудалаа багтаажа ядан бархирхадань, бүхы тала дайда тэрэнтэй адли ёлон гэншэһэн мэтэ.

Агууехэ хаанай ёһо журам тогтоотор, анхан иимэл байһан гэжэ түүхын хуудануудһаа мэдэнэбди. Тиин тулам алтатай, ямаршыг зэбсэггүй залуу басаган хэнһээшье айнгүй гансаараа хайшаашье ошодог болоһон. Харин фильм соо зураглагдаһан мүнөө үеын талада баһал сэрэгшэд бии. Тээд тэдэ ямаршыг зорилгогүй, хуулигүй, ёһо журамгүй ажаһуудаг. Тэдэ юунэй түлөө ажаһуунаб?

"Талын нааданда" Баир Дышенов продюсер, сценарист болон найруулагшын үүргэ дахиад өөрөө даажа гараа. Тэрэ Бурядай, Эрхүүгэй кинематографистнуудһаа гадна Монголой мэргэжэлтэды нэгдүүлжэ, регион хоорондын болон уласхоорондын һайн проект бүтээжэ. Баир Николаевиче, сүг хүдэлһэн нүхэдыень үнэн зүрхэнһөө амаршалнабди. Буряадтамнай ехэ һайн фильм буулгагдаба гээшэ!

Александр МАХАЧКЕЕВ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Б. Дышенов.

АХА ЗАХА БҮЛЭНҮҮДЭЙ ВОЛЕЙБОЛООР УУЛЗАЛГА

Ноябрийн 15-най 15 сагта Филипповэй нэрэмжэтэ Бурядай хүдөө ажахын дээдэ һургуулийн тамирай танхим соо Сандиповтанай (Зэдэ), Гармаевтанай (Захаамин) суута гэр бүлэнүүдэй дунда волейболоор матч-тэмсэл болохонь гэжэ дуулгаа һэмди.

Намарай энэ намжаа үдэрнүүдтэ Захааминай Нуртын хүрин хара хүрхүүд угтай Василий Бадмажопович, Дора Ешеевна Гармаевтан алтан түрээс угтахаяа байна. Тиихэдэ энэ тамирша гэр бүлын эзэн, шахтёр-тэһэлэгшэ (взрывник) ябаһан, олон үе захаaminaрхидые спортдо дуратайгаар

хүмүүжүүлһэн багша-хоригшо 75 наһанайнгаа дабаанда гараба. Тиигээд хүбүүд, басагадаараа, аша зээнэрээрээ нэгэ команда болоод, зэрэлгээтэ Зэдын Владимир Цыденешеевич, Тамара Жанчиповна Сандиповтанай баһал тамирша бүлгэ тэмсэлдэ уриба.

Далаяа гаража, нааяа шахажа ябаһан эдэ аха захатанай үүсхэл бултанай дэмжэмээр байна. Нэн түрүүн Буряад Республикын Арадай Хуралай һунгамалнууд дэмжэжэ, өөһэдынгөө команда табижа, Гармаевтанай, Сандиповтанай бүлэнүүдэй нэгдэмэл командатай нүхэд ёһын уулзалга үнгэргэхэ.

Мүн баһа Зэдэ, Захааминай артистнууд энэ үүсхэлыг бүри мүнэн дэмжэжэ, ирагуу дуунуудаа хангюурдаха. Олоной дунда эдэбхитэй, бэзынгээ тамирыг хүгжөөжэ, элүүр энхэ ябаханда, ямар һайн, аша туһатай гэшээ гэжэ булта зон, илан-гаяа залуушуулһан хаража, жэшээ абаг лэ даа.

Сэнгэ РИНЧИНОВ.

ЭДИРШҮҮЛЭЙ ТАМИР ХҮГЖӨӨГДЭХЭ

Дүрбэн жэлэй хугасаа соо Россида эдиршүүлэй тамир хүгжөөхэ шэнэдхэн хубилалга үргэлжэлһөөр. Залуу үетэниие тэгшэ хүмүүжүүлгэдэ физическэ соёл тон ехэ ашаг үрэтэй, ажабайдалай харгыда гарахадань, спорт айхабтар ехэ нүлөө үзүүлдэг гээшэ.

Тамирша багшанарай, хүмүүжүүлэгшэдэй, хоригшодой ажал хүдэлмэриг гуримшуулхын тулада 2010 ондо Россиин Президентын зарлиг тунхаглагдаа. Тиигэжэ можо хизаарнуудта эрдэм һуралсалай болон тамирай яамануудай ажаябуулга тон наринаар хубаарилагдаһан юм. Эдиршүүлэй тамирай һургуулинууд (ДЮСШ) нэмэлтэ һуралсалай тоодо байгаа, эдиршүүлгэ тамирай оршондо бага наһанһаань шэлжүүлэн хабаадуулха үүргэ дүүргэнэ. Харин олимпиин бэлдхэлтэ тусхай тамирай һургуулинуудта (ДЮСШОР) республикыгаа болон Россиин суглуулагдамал халаанай гэшүүд болохо шалгарһан эдиршүүл хоригдохо юм. Энэл асуудал Буряадтамнай шийдхэгдээгүй зандаа байһаар. Энэ асуудал яажашье һаань "тогтошоһон һууриһаань хүдэлгэхэ" гэхэн зорилготойгоор Россиин Тамирай яаманай эрдэм һуралсалай департаментын директорэй орлогшо Константин Вырупаев Улаан-Үдэдэ гурбан хоногоор зорюута албанай хэрэгээр ерээ.

Үндэр тушаалта мэргэжэлтэн республикымнай ниислэл хотын тамирай материально-техническэ баазыг шалган хаража, тамирай һургуулинуудай коллективүүдээр уулзажа, тамир хүгжөөлгын шэнэ шэглэлтэй танилсуулаа. Правительствата болон "Центральный" стадион дээрэ болоһон уулзалгануудай үедэ Константин Вырупаев СДЮШОР-нуудай Тамирай яаманда хабаатай болобол, ямар һайтайб, багша-хоригшод хэр олзотой, баришатай байхаб гэжэ ойлгуулаа. Харин салин хүлһэн бага болохо, социальна хүнгэлэлтэнүүд болжуулагдаха гэхэ мэтын зугаанууд үндэһгүй гэжэ мэдүүлээ.

- Бүхы орон соогурнай байһан мянга гаран СДЮШОР-нуудай гушан долоонийн, тэрэ тоодо Улаан-Үдэдэ зургааниинь үшөөл мүнөө болотор "һанаанда абташоод" байна. Иигэжэ Россиин Президентын зарлиг дүүргэгдэнгүй. Өөһэд өөһэдынгөө талыг хараһан яаманууд, хороонууд, таһагууд хоорондоо баһал ойлголсоогүй байгаашье бээ. Тиибэшье хуулийн ёһоор бүхы юмэн дары гүйсэдхэгдэхэ ёһотой.

Улаан-Удын захиргаанда болоһон уулзалгын дүнгөөр, Александр Голков мэр хоёр долоон хоногой туршада тамирай һургуулинуудай статус тодорюулаатай байха ёһотой гэжэ мэргэжэлтэдэ захирба.

- Тамирай яаманда ороболнь, тамиршандашье, тэрэнэй хоригшодыг бодотоор дээрэ байхань эли, - гэжэ Константин Владимирович үшөө дахин наһамжална, - үшөө дээшээ ургахадань, аргагүй ехэ туһа болохо. Энэ тэрэ холо, ойрын мурьсөөнүүдтэ, хорилгоннуудта ошохо, ябахадань, яһала амар боложо үгэхэ, ганса тусхай хубсаһа хунараашье абахань юун гэжэб!

Мүн баһа эдир тамиршадай дүүрэн эрхэтэйгээр хабаадаха наһанайн хэмжээнһээ эхилээд, хоригшо багшанарай салин хүлһэн хүрэтэр олон тоото асуудалнуудта Константин Вырупаев тон тодо харюунуудыг бултанда үгөө.

Нэгэ забһар оложо, Константин Владимировичтай хубийн хэрэгээр хөөрөлдэбэ.

- Константин Владимирович, та манай хүршэ Забайкальска хизаарта түрэхэн ха юмта гэжэ зүб ойлгоо гүбди?

-Тиимэ даа, Шэтэдэ түрэхэн, үдэхэн, һураһан, дээдэ эмшэнэй һургуули дүүргэһэнби. Һүүлээрнь заочноор Алас-Дурна зүгэй гүрэнэй хүтэлбэрийн академи дүүргээ һэм.

- Иимэ тушаалда минин хүниие табихагүй ха юм даа. Тамнай тамирай ямар зүйлнүүдээр бэрхэбта?

- Һургуулидаашье, оюутан ябахадашье, олон янзын наадануудта хабаададаг һэнби, шатараар нэгдэхэи разрядтайб.

- Зай, ойлгосотой, тиимэхээл ухаантнай иимэ һонор ха юм даа.

- Эмшэнэй һургуули гээшэ баһал уураг тархида ехэ нүлөөлдэг юм.

- Улаан-Үдыемнай, улад зонийемнай ямар гэжэ харабат, хэр гэжэ сэгнэбэт?

- Тамирайтай инфраструктура хүршэ шэтынхидээр дүхэлдүү байна. Харин хүн зонһон ехэл хүндэмүүшэ, налгай арад гэжэ мэдэбэбди. Һайн даа!

Валерий БУДАЕВ, багша-хоригшо.

БУРЯАДААР ЗҮБӨӨР БЭШЭДЭГ ЗОН ҮСӨӨН БЭШЭ

Буряад хэлэнэй үдэрнүүдэй хэмжээндэ Бурядай гүрэнэй ехэ һургуулийн Зүүн зүгэй институтта «Эрхим сээжэ бэшэг. Тотальный диктант-2014» гэхэн хэмжээ ябуулга үнгэргэгдэһэн байна. Эндэ Улаан-Үдэ хотогоо, Захааминай, Яруунын, Мухар-Шэбэрэй, Ивалгын, Сэлэнгын аймагуудһаа хамта дээрээ аяар 93 хүн хабаадаа.

Захааминай аймагай Элеонора Ивановна Бальжанова эгээл һайнаар диктант бэшэжэ, «Эрхим зүб бэшэгшэ» гэхэн номинацида түрүүлбэ. Элеонора Ивановна наһанай амаралтада гаранхай, зүгөөр тон дуратайгаар тус мурьсөөндэ хабаадахаяа ерэхэн байна. Наһатайшуулай дунда Яруунаһаа ерэхэн Бал-

данова Цындыма Цыдыповна, мүн Улаан-Удын Чимитдоржиев Андрей Чимитдоржиевич шалгарба. «Эрхим бэшэгшэ-албан тушаалтан» гэхэн номинацида Улаан-Удын барилгын ба хотын ажахын техникумэй мэргэжэлтэ Зориктуев Валерий Доржиевич, Бурядай гүрэнэй ехэ һургуулийн харюусалгата

хүдэлмэрилэгшэ Намнанов Данзан Дампилович гэгшэд түрүүлбэ. Олзын хэрэг эрхилэгшэдэй дунда Балданова Сэсэма Ивановна илалта туйлаба. «Эрхим бэшэгшэ-мэргэжэлтэн» гэхэн номинацида Цыдыпова Соелма Жигмитдоржиевна - Улаан-Удын 63-дахы дунда һургуулийн багша, Гармаева Байрма Геннадьевна - Улаан-Удын 29-дэхи буряад гимназийн багша эрхимлэбэ. Доржиева Ринчин-Ханда Бальжиновна - Ивалгын аймагһаа ерэхэн пенсионер, Цыбикова Туяна Сандаликовна-Бурядай гүрэнэй ехэ

һургуулийн багша, Бадмаева Байрма Жигмитдоржиевна-Улаан-Удын 33-дахы гимназийн багша гэгшэд бусадһаа сибээрээр бэшэдэг байһанаараа илгарба.

Тиихэдэ Захааминай Шаг-дуржапов Буда Шултумович «Эгээл үндэр наһатай хабаадагша» гэхэн тусхай Баярай бэшэгээр урмашуулагдаа. Улаан-Удын 54-дэхи дунда һургуулийн һурагша Пахомов Солбон «Эгээл эдир хабаадагша», Мухар-Шэбэрэй аймагай Хүсөөтын дунда һургуулийн директор Пахомов Игорь Федо-

рович «Эгээл эдэбхитэйгээр хабаадагша» гэжэ тэмдэглэгдэбэ.

Буряад хэлэн дээрэ диктант һайнаар бэшэдэг зон республика дотор үсөөн бэшэ байна гэжэ тус хэмжээ ябуулга гэршэлээ. Гэхэ зуура элдэб мэргэжэлтэй, наһатайшье, залуушье зоной эндэ тон дуратайгаар хабаадаһаниинь тэмдэглэмээр.

Баярма ЦЫРЕНДОРЖИЕВА, Бурядай гүрэнэй ехэ һургуулийн буряад хэлэнэй ба хэлэ зааха методикын кафедрэе даагша.

РЕСПУБЛИКЫН ТОЛГОЙЛОГШО - ТҮНХЭНДЭ

Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын ажалай хэрэгээр Түнхэнэй аймаг ошобо. Ажалын гол зорилго хадаа Аршаан тосхондо тохёолдоһон оһолто ушарһаа хохидолдо ороһон байрануудай шалгалта байгаа. Зактуй-Аршан гэхэн харгы замаар Талое гэхэн тосхон руу оршодог харгы нээлгэнэй баярта хабаадаа. Энэ харгы "Россиин харгы хүгжөөлгын" федеральна зорилгото программ-ын шугамаар болон республикын бюджетдээ мүнгэн зөөри номологдоһон ашаар баригдаба гэшэ.

Галба һууринда Вячеслав Наговицын нэгдхэгдэмэл соёлой болон тамирай заһабарилагдан байшан шалгаба. Аймагай түб Хэрэн тосхондо "Солнышко" гэхэн хүүгэдэй сэсэрлигэй нээлгэнэй баярай нааданда хабаадаа. Мүн аймагай багшанартай уулзажа, буряад хэлэ хүгжөөлгын асуудалаар зүблөө үнгэргөө. Аймагай захиргаанай мэргэжэлтэдтэй шухала асуудалнуудаар уулзалга эмхидхээ.

ИЛАЛТЫН РОССИИН АЛЛЕЙДЭ ХИЗААРЫМНАЙ ТҮЛӨӨЛНЭ

Тэрэнги, хүхэ хасуури болон Сибирийн рябина гэхэн гурбан модоннууд Севастополийн Илалтын парк соо Россиин Аллейдэ таригдажа, Буряад орон, Үбэр Байгалай хизаар болон Эрхүү мого гээд манай регионнуудай хүлдэ боложо түлөөлхэ юм.

Эдэ гурбан модоннууд интернет зүбшэлгын дүнгөөр илажа шэлэгдээ. "Россиин Аллей" гэхэн интернет зүбшэлгэ Росси дотор дүрбэ нарын туршада эмхидхэгдээ. Бүхыдөө энэ акцида 3 хахад миллион хүн хабаадаа. Севастополь хотодо Россиин Илалтын Аллей бодхоогдожо эхилэнхэй.

Эдэ гурбан ургамалнуудай ганса тэрэнги ондоо газарта нутагжуулхда хүшэр юм гэжэ мэргэжэлтэд тэмдэглэнэ. Юуб гэхэдэ, ондоо газарта тариһанай удаа хоёр жэл болоод лэ, хатажа халашадаг. Харин дулаан уларилтай Крымэй хизаарта тэрэнгийн таараха, болихонь эли бэшэ.

38 БҮЛЭ ГЭР БАЙРЫНГАА БАЙДАЛ ҺАЙЖАРУУЛАА

Республикын бюджетдээ 6-һаа олон хүүгэдтэй 28 бүлэдэ гэр байраяа һайжаруулгын хэрэгтэ 58 миллион 500 мянган түхэриг гаргашалагдаа.

Мүн үшөө нэмэлтэ 24 миллион түхэриг номологдожо, үшөө 10 бүлэ гэрээр хан-

гадаа. Эдэ гэр бүлэнүүдтэ үнэмшлэгэ барюулагдаа, дунда жиирэй 2 миллион түхэригэй хэмжээнэй түлбэри үгтэһэн байна.

Олон хүүгэдтэй бүлэнэртэ иимэ мүнгэн тэдхэмжэ гэрэй гэшүүн бүхэнэй 11 дүрбэлжэн метрэй талмайгаар тоолог-

додог. Мүн федеральна хуулийн ёһоор, Буряад Республика дотор тодхоогдоһон нэгэ дүрбэлжэн тэбхэрэй дэлгүүрэй сэн хараада абтагдадаг.

Цырегма САМПИЛОВА.

"БУРЯАДТА БҮТЭЭГДЭЭ"

Буряад Республикын Хүдөө ажахын болон эдэз хоолой яаманай ба "БАЙГАЛ ЭКСПО" компаниин үүсхэлээр Рылеевэй гудамжаар оршодог Буряад Республикын Физкультурно-спортивна комплекс соо "АГРОпродмаркет. Дэлгүүрэй хэрэгсэлнүүд, упаковка, этикеткэ" гэжэ эдэз хоолой зүйлнүүдэй болон эдэз хоол үйлдбэрлэгын хэрэгсэлнүүдэй ехэ харалган ноябриин 12, 13, 14-нэй үдэрнүүдтэ үглөөнэй 10 сагһаа үдэһын 18 саг болотор үнгэргэгдэнэ.

Тогтомол гуримаараа энэ харалганда эдэз хоолой зүйлнүүд, тэрэниие буйлуулалгада хэрэглэгдэхэ элдэб зүйлнүүд, шэхэр саахарай, архиин болон бэшэшье ундануудай, мяханай зүйлнүүд болбосо-

руулдаг үйлдбэрлэгүүдэй хэрэгсэлнүүд бүтээгшэд хабаадана.

Хотын зоной болон айлшадай һонирхол ехээр татажа, эрхим шанартай эдэз хоол шэлэн абаха аргатай байхаарнь, Буряадаймнай дэлгүүр, амтаттай, шанартай эдэз хоолоор элбэгээр хангахын тула эмхи зургаануудай, үйлдбэрлэгүүдэй, ажахынүүдэй хоорондо хэлсээнүүд баталха хэрэгтэ энэ харалган һайн нүлөө үзүүлхэ ёһотой. Тиимэһээ энэ харалганда хабаадалсаһыень эдэз хоолой эгээл эрхим үйлдбэрлэгшэдэй өөһэдэнь сэнгээр худалдан абажа, мүнгэ сангаяа яһалхан алмаха хүн зондо арга олгогдоно.

Харалгын үедэ мяханай болон колбасагай зүйлнүүдэй "Эрхим мяхан хоол" фестиваль болон һүнэй, сагаан эдээнэй, хилээмэнэй, эһээгдэһэн талханай зүйлнүүдэй фестивальнууд үнгэргэгдэхэ. Хабаадагшад дэлгэгдэһэн эдэз хоол дураараа амталха аргатай байха. Тиихэдэ эдэ эдэз хоол үйлдбэрлэгшэдэй өөһэдэнь сэнгээр худалдан абажа, мүнгэ сангаяа яһалхан алмаха хүн зондо арга олгогдоно.

Сэнгэ РИНЧИНОВ.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

ХҮДӨӨГЭЙ ХАРГЫ ЗАҢАБАРИЛАГДАНА

2011-13 онуудта бэлүүлэгдэһэн гүрэнэй программын шугамаар республикын 6 һууринай хүдөөгэй харгынүүд, хамта дээрээ 20 километр, заһабарилагдаа. Байгша 2014 оной хугасаада харгы заһабарилгын хэрэгтэ 197 миллион түхэриг гаргашалагдаа. Энэ мүнгэн зөөрөөр 5 һууринай 17,7 километр зайтай харгы шэнэлэгдээ. Түнхэнэй Талое тосхонһоо гадуур Захааминай Утаата, Үлэнтэ, Хуртага, Яруунын аймагай Үльдэргэ һуурингуудай харгы заһабарилагдаа.

Буряад Правительство ерэхэ 2015 ондо 6 һууринай харгы заһабарилгада гаршалагдаха 212 миллион түхэригэй мэдүүлгэ үгөөд байна. Энэ мүнгэн номологдобол, 18,5 километр зайдэ Хэжэнгын аймагай Хүртээ, Захааминай Бургуй, Харацай, Хориин Зүүн-Хуурай, Зэдын аймагай Бооцо, Загарайн аймагай Добо-Енхор һуурингууд руу хүдөөгэй харгы заһабарилагдаха бушуу.

"ДАЙНАЙ ҮЕЫН ҮХИБҮҮД" ГЭҢЭН МЕДАЛЬ БАРЮУЛАГДАА

"ДАЙНАЙ ҮЕЫН ҮХИБҮҮД" гэхэн Буряад орон дотор эгээл түрүүшын медаль Яруунын аймагта ажаһуудаг Павел Григорьевич Виноградовта барюулагдаа.

Энэ ниитэ шагнал хадаа дайнай үеын шэрүүхэн байдалда үндэжэ, илалта шэрээлсэһэн үхибүүдэй габьяа тэмдэглэнэ гэшэ. Томошуулай дайнда мордоходонь, тэдэнэй хэжэ байһан ажал эдирхэн залуу үхибүүд халан абажа, илалта туйлагдаа ха юм. Павел Григорьевич хадаа комсомолой, партиин, Совет засагай болон ажахын хүтэлбэрлэгшэ ябаһан, мүнөө наһанайнгаа амаралтада гарабашье, Ветерануудай соведэй түрүүлэгшээр ниитэ ажал ябуулна. "Дайнай үеын үхибүүд" гэхэн аймагайнгаа ниитэ эмхи хүтэлбэрлэгдэ.

"Дайнай үеын үхибүүд" гэхэн медаль гүрэнэй бэшэ, харин ниитэ шагнал. 1928 оной январийн 1-һээ 1945 оной сентябриин 2 хүрэтэр сагай хугасаада түрэнэн зонуудта энэ шагнал үгтэхэ аргатай. Иимэ шагналда хүртүүлхэ мэдүүлгэ дайнай Ветерануудай совет гү, али аймагай захиргаан руу эльгээхэдэ болоно.

Цырегма САМПИЛОВА.

БЭЕДЭ ХОРОГУЙ ЭДЭЗ ХООЛ ДЭЛГЭРҮҮЛХЭ

БУРЯАД Республикын дэбисхэр руу Белорусси, Казахстанһаа асарһан огородой эдээн онсо шалгададаг болохо. Энэ хиналтын хэмжээ ябуулга хадаа Росси гүрэн руу хорюултай эдэз хоол оруулагдахагүйн тулада хэгдэнэ. Хари гүрэнһөө асарагдаһан хүдөө ажахын үйлдбэрийн эдээнэй зүйлнүүд Россельхознадзорой болон Роспотребнадзорой эмхи зургаан шалган хинадаг үүргэтэй. Мүн энэ ажал Буряад тамуужанай болон дотоодын хэрэгүүдэй таһаг эрхилдэг. Гадна дэлгүүр дээрэ

дэлгэгдэһэн эдэз хоолой үнэ сэн баһал хинагдадаг юм. Үйлдбэри болон наймаанай яаман эдэз хоол үйлдбэрлэгдэг эмхинүүдтэй суг хамта хүдөө ажахын үмсын хэрэг эрхилэгшэдэй нутагтаа үйлдбэрлэгдэһэн эдэз хоолой зүйлнүүд наймаалха таһагуудые үргэдхэхэ асуудал шиидхэнэ. Харин хүдөө ажахын болон эдэз хоолой Буряад Республикын яаман хаагдамал түхэлөөр огородой эдэз үйлдбэрлэгдэг байгуулха болон хадагалха газарнуудые эмхидхэлгын асуудалаар ажал ябуулна.

"БУРЯАДАЙ ЭНХЭ ЭЛҮҮР БАЙДАЛ" ГЭҢЭН ЭМХИИН ОЙН БАЯР

"ЗДОРОВЬЕ БУРЯТИИ" гэхэн ниитэ жаса табан жэлэйнгэ ойн баяр тэмдэглэнэ. Региональна энэ жаса 2008 ондо байгуулагдаа һэн. Буряад Республикын Арадай Хуралай депутат, республикын клиническэ больницын ахмад врач Евгения Лудупова, Сэлэнгын аймагай түб больницын ахмад врач, Арадай Хуралай депутат Светлана Будаева болон ниитэ ажал ябуулагша Светлана Будаешкаева гэгшэд энэ жаса байгуулһан юм. Табан жэлэй ажалтай хугасаада үхибүүд болон томо зониие эмнэлгын болон элүүржүүлгын хэрэгтэ 5 миллион 400 мянган

түхэриг гаргашалагдаа. 399 үхибүүндэ, 12 томо зондо туһа хүргэгдөө, 80 элдэб хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдөө.

- Ехэ олон зон бидэндэ хандадаг. Жасын мүнөө байһан байшаниие дулаагаар хангалгын асуудал хүшэрөөр шийдхэгдэнэ. 14-дэхи ТТК-да аяар 500 мянган түхэриг үритэй байгааг, тэрэ үримнай Гүрэнэй Дүүмын депутат Михаил Слипичугай болон үхибүүдэй гэртэһинэй туһаар бусаагдаа. Гэбэшье энэ мүнгэн зөөри гараша ходел ушарха ха юм даа, -гэжэ Светлана Будаешкаева мэдүүлбэ.

Ц. САМПИЛОВА.

БУРЯАД УЛСЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИИН ТҮСЭБ

2014 оной ноябриин 10-14

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН
10.11 11.00 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)
"Республикын 2015 оной болон 2016-2017 онуудай түсэбтэ хугасаагай бюджет тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
13.11 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)
1. "Буряад Республикада нуралсал тухай" Буряад Республикын Хуулиие нургуулиһаа урид нуралсалай талаар бээлүүлгын ябаса тухай
2. "Буряад Республикада үлэ халдалгаһаа нэргылэлгэ тухай" Буряад Республикын Хуули бээлүүлгын ябаса тухай
3. Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ юһэдэхэ сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд
13.11 10.00 Бага танхим

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИИН ЗҮБЛӨӨНҮҮД
10.11 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын

талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)
"Республикын 2015 оной болон 2016-2017 онуудай түсэбтэ хугасаагай бюджет тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай тусхай графикаар

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)
"Буряад Республикын Арадай Хуралай Мандадуудай болон депутадуудай ёһо журамай талаар комисси тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолдо хубилалтануудые оруулха тухай
11.11 14.00 каб.322
"Буряад Республикын референдум тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
12.11 10.00 каб.322
"Буряад Республикада нунгалта тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
14.11 10.00 каб.322

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)
"Буряад Республикада эдээ хоолой зүйлнүүдэй шанар болон аюулгүйе хангалын зарим хэмжээнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулийн 2-дохи статьяда хубилалта оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
10.11 14.00 каб.119
Газарай хуулинуудые бээлүүлгын асуудалнуудаар нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай
11.11 10.00 каб.119
"Хүдөө ажахын эмхинүүдэй хүтэлээрлэгшэдэй пенсидэ нара бүрийн нэмэлтэ түлбэри тухай" Буряад Республикын Хуулийн 2-дохи статьяда хубилалта оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
12.11 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэ яһатанай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, олонийтын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батыев)
"Буряад Республикада Россиин хасагуудай хүдэлөөнэй хүгжэлтэ дэмжэхэ тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
10.11 15.00 каб.212
"Буряад Республикын Арадай Хуралда үндэнэн бага арадуудай түлөөлэгшэ тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб бэлдэхэ тухай
13.11 15.00 каб.212
Буряадай арадуудай "Хани барисаанай байшан" эблэлэй ажаябуулга болон хүгжэлтын хараа боломжонууд тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай
14.11 10.00 каб.212
Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөн:
"Буряад Республикада Соёлой жэл үнгэрэлгын зарим тэды дүнгүүд тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай
12.11 П.И.Чайковскиин нэрэмжэтэ урлалай колледж

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)
1. "Буряад Республикада нуралсал тухай" Буряад Республикын Хуулиие нургуулиһаа урид нуралсалай талаар бээлүүлгын ябаса тухай
2. "Страховой пенсионүүд тухай" федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" 402455-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай
10.11 14.30, 15.00 каб.218
"Россиин Федерацийн Пенсионно жасын 2015 оной болон 2016-2017 онуудай түсэбтэ хугасаагай бюджет тухай" 611446-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай
11.11 10.00 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин

нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхи хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)
"Буряад Республикын Хото барилгын дүрим тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб зохёон бэлдэхэ тухай
10.11 10.00 каб.123
"Буряад Республикын Арадай Хуралай хороонууд тухай дүрим баталха тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой II бүлэгтэ хубилалтануудые оруулха тухай" болон "Буряад Республикын Арадай Хуралай регламентда хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолнуудай түлэбүүд тухай
10, 13.11 13.00 каб.210
"Россиин Федерацийн налогууд болон татабари суглуулбаринууд тухай хууляар Россиин Федерацийн субъектнүүдэй мэдэлдэ дамжуулагдаһан Буряад Республикада налогово гуримшуулгын зарим асуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
13.11 10.00 каб.123
"Буряад Республикада экономическа найн эрхэ байдалтай дэбисхэрнүүд тухай" Буряад Республикын Хуули бээлүүлгын ябаса тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай
14.11 10.00 каб.123

IV. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА
В.А.Павлов – Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо
10.11 15.00-16.30 каб.118/326
Ц.Э.Доржиев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороонтой түрүүлэгшэ
11.11 14.00-17.00 каб.118/235
В.Г.Ирильдеев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхи хамгаалгын талаар хороонтой түрүүлэгшэ
12.11 14.00-17.00 каб.118/211

КИМ ЦЫДЕНОВЭЙ НЭРЭМЖЭТЭ "УРИХАН ЭЖЫМ ШАРАЙНАА ҮЛГЭН ДЭЛХЭЙ ДУЛААХАН" ГЭНЭН АЙМАГ ХООРОНДЫН ЗОХЁОХЫ КОНКУРС ТУХАЙ ДҮРИМ

Конкурс эмхидхэн байгуулагшад: Буряад Республикын нуралсалай болон эрдэм ухаанай министерствын дэмжэлгэ доро Яруунын аймагай "Ульдэргын юрэнхы нуралсалай дунда нургуули" МБОУ, Ким Шогдопович Цыденовэй гэр бүлэ.

Үнгэргэгдэхэ саг болон газар: 2014 оной декабриин 5-да 10.00 сагта Яруунын аймагай "Ульдэргын юрэнхы нуралсалай дунда нургуули" МБОУ, нютагай Соёлой байшан. Бүридхэлдэ абалга 9 сагһаа эхилхэ.

Зорилго:

- багша, поэт, уран зохёолшон, уран зураашан Ким Цыденовэй зохёохы баялиг хамгаалха болон мэдээжэ болгохо;
- поэзи, литература болон уран зурагай талаар нургагдай, ехэшүүлэй зохёохы шадабари хүгжөөхэ;
- нургагдай болон ехэшүүлдэ түрэл хэлэн дээрэнэ уран зохёолдо һонирхол түрүүлхэ;
- бэлигтэй хүүгэдые элирүүлхэ болон дэмжэхэ.

Уригдана: Буряад Республикын Уран зохёолшодой холбооной гэшүүд, олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүд, буряад хэлэнэй болон литературын багшанар, Яруунын, Хэжэнгын, Хориин, Загарайн аймагуудай нургуулинуудай нургагшад.

Конкурсдо хабаадалгын эрилтэнүүд: наһанай бүлэг бүхэнһөө (5-8, 9-11-дэхи ангинуудай нургагшад болон ехэшүүл) номинаци бүхэндэ мүрысэхөөр нэгэ-нэгэ түлөөлэгшэтэй команданууд конкурсдо хабаадаха.

Жюриин бүридэлдэ ороно: Уран зохёолшодой болон уран зураашадай холбооной гэшүүн, Буряад Республикын нуралсалай болон эрдэм ухаанай министерствын мэргэжэлтэн, олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй түлөөлэгшэд, багшанар, уран зохёолшын гэр бүлын гэшүүн.

Конкурсын хүдэлмэринүүдые сэгнэхэ хэмжүүр: темэдээ тааралга, зохёохы талаһаа хандалга, буряад хэлэнэй уран аргуудые хэрэглэлгэ, алдуугүйгөөр болон удхатайгаар найруулалга.

Шагналга: конкурсын дүнгүүдээр наһанай бүлэгөөр номинаци бүхэндэ илагшад тодорюулагдаха. Тэдэнэртэ I, II, III шатын дипломууд болон 2000, 1000, 500 түхэригэй мүнгэн шангууд барюулагдаха.

Хүтэлбэри: МБОУ "УСОШ", тус нургуулийн багша.

I. Конкурсын нээлгэ. Ульдэргэ нургуули Соёлой байшан

II. 3 секцидэ хүдэлэлгэ. Ульдэргын дунда нургуули 1-дэхи секци – Уянгын шүрэ

Конкурсантнууд буряад хэлэн дээрэ "Урихан эжым шарайһаа үлгэн дэлхэй дулаахан" гэнэн темэдэ (эжы тухай, эхын болон эхэнэрэй үүргэ тухай) шүлэгүүд болон хөөрөөнүүдые зохёохо. Бүтээлнүүд эмхидхэлэй хороондо электрон түхэлөөр болон саарһан дээрэ тушаагдаха.

Тус секци хоёр бүлэгтэ хубаагдаха: шүлэг бэшэгшэд болон хөөрөө бэшэгшэд.

2-дохи секци – Уран үгын нюусанууд

Ким Цыденовэй зохёолһоо абтаһан хэлэгэй литературна шэнжэлэл буряадаар хэхэ. Конкурсантнуудта шэнэлэгдэһэн электрон ном соо ороһон Ким Цыденовэй уран зохёолнууд дуралдагдаха.

Конкурсдо 8-11-дэхи ангинуудай нургагшад хабаадаха. Шэнжэлэл эхын тула хабаадагша бүхэнэй шэнэлэгдэһэн электрон номтой ноутбугтай байбалһа ехэ найн.

3-дахи секци – Уран зурааша

Конкурсно хүдэлмэринүүдэй темэ – "Урихан эжым шарайһаа үлгэн дэлхэй дулаахан". Эндэ ямаршые аргаар зурагдаһан хүдэлмэринүүд хабаадаха. Гансал компьютерна графика таарахагүй.

Конкурсын дүнгүүдээр номинаци бүхэнөөр урмашуулгын дипломууд үгтэхэ, харин бүхы хабаадагшадта сертификатууд, командануудай хүтэлбэрилэгшэдтэ баярай бэшэгүүд барюулагдаха. Эрхим хөөрөөнүүд, шүлэгүүд болон зурагууд "Буряад үнэн" сониндо толилогдохо.

Ивахинова Янжима Цыдендамбаевна, электрон номой авторнуудай нэгэн, тус номтой яагаад хүдэлхэб гэжэ буряад хэлэнэй багшанарта зааха.

Эмхидхэлэй асуудалнууд:

Конкурсдо хабаадаха тухай мэдүүлгэнүүдээ (хабсаргалта харагты) 2014 оной ноябриин 30 болотор bavarma@yandex.ru гэгэһэн электрон хаягаар эльгээгты. Харилсаха утаһан: 8-951-637-40-27 – Жамбалова Баярма Базаргуруевна.

Оруулха түлбэри: хабаадагша бүхэнһөө 150 түхэриг.

Шангай жаса: Доржиев Эрдэм Дамбаевич, Доржиева-Кимэй Виндарья Ринчиновна, Ким Шогдопович Цыденовэй шабинар – Ульдэргын дунда нургуулийн II выпуск (1969 он).

Хабсаргалта

Ким Цыденовэй нэрэмжэтэ "Урихан эжым шарайһаа үлгэн дэлхэй дулаахан" гэнэн аймаг хоорондын зохёохы конкурсдо хабаадаха тухай мэдүүлгэ

Аймаг _____
Нургуулийн нэрэмжэ _____
Командын бүридэл (хабаадагшадай нэрэ, обог, алдар, анги, наһан):
1-дэхи секци. Уянгын шүрэ
1. _____ анги _____
2. _____ анги _____
3. _____ наһан _____
2-дохи секци. Уран үгын нюусанууд
1. _____ анги _____
2. _____ анги _____
3-дахи секци. Уран зурааша
1. _____ анги _____
2. _____ анги _____
3. _____ наһан _____
Шэнэлэгдэһэн электрон номтой ноутбук (бии/үгы)

Командын хүтэлбэрилэгшын НОА _____
Хүтэлбэрилэгшын тушаал _____
Хүтэлбэрилэгшын утаһан: гэрэй _____ гар _____
Хүтэлбэрилэгшын E-mail _____

ГАБШАГАЙ АЖАЛАЙ УНТАРШАГҮЙ ЖЭШЭЭТЭ ХУБИ ЗАЯАН

ЮРӨӨ НЮТАГТА МҮНХЭ ДУРАСХААЛАЙ ХҮШӨӨ ТАБИГДАА

ЭДЭ үдэрнүүдтэ Сэлэнгын тала Буряадай түрүү хүбүүдэй нэгэн, алдар солото, ажалша бэрхэ Жамса Ванкеевэй түрэнхөөр 100 жэлэй ойн баяр тэмдэглэнэ. Мүн Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой, мүнөө "Иро" гэнэн ажахын 85 жэлэй ойн баяр тэмдэглэгдээ. Энэ ажахые Жамса Бальжинимаевич хатуу шанга Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай һүүлээр, 1946 онһоо хүтэлбэрилжэ эхилһэн юм. Саашадаа аяар 40 гаран жэлэй туршада энэл ажахынгаа түрүүлэгшээр ябаха сагтаа асари томо миллионер хамтын ажахы болгожо шадаһан габьяатай.

Ташар нютагай түб талмай дээрэ Карл Марксын хүшөөтэй зэргэлээд, Жамса Ванкеевтэ болон нютагай ветерануудта зорюулагдажа бодхоогдоһон хүшөөгэй нээлгэн баярай оршон байдалда үнгэрбэ. Эндэ Юрөө нютагай ветеранууд, наһатайшуул, ажаһуугшад, мүнөөнэй ажахын ажалшад, хургуулин хурагшад, айлшад болон нютагаархид суглараа.

Дурасхаалай хүшөө нээжэ, нютагай захиргаанай толгойлогшо Эдуард Намсараев арад зониие амаршалаад, Жамса Ванкеев хадаа үнэн сэхэ ябадалай, габшагай ажалай һүлдэ тэмдэг болонхой гэжэ тэмдэглээ.

- Иимэ габьяата хүнэй манай ажахы хүл дээрэнэ бодхоожо, ажалша бэрхэ хүн зониие хүмүүжүүлһэндэнь, манай нютагаархин тэрэл нюур шарайгаа алдаагүй, ажабайдалдаа хэһэн ажалыень дурсажа, ходол жэшээ болгон ябадаг юм, - гэжэ Эдуард Геннадьевич тэмдэглээ.

АРАДАЙ ХҮСӨӨР ХҮШӨӨ БҮТЭЭГДЭЭ

ДУРАСХААЛАЙ хүшөө бодхоохо тухай наһамжа Эдын аймагай захиргаан оруулһан байгаа. Тэрэниень нютагаархид ехэтэ дэмжэжэ, арадай барилгаар бүтээхэ гэжэ шиидээ.

Нютагай дунда хургуулида 40 выпускын үхибүүд хуража гараһан байна. хургуули түгсэхэн хурагша бүхэн мянга-мянгаар суглуулжа, энэ хүшөө бүтээгдээ. Хамта дээрээ 520 мянган түхэриг гаргашагдаа. Дурасхаалай хүшөө "Лотос" гэнэн уран бүтээлэй эмхи барижа үгэһэн байна.

ЕРЭ НАҺАТАЙ АХАТАНАЙ ДУРСАЛГА

ТАШАР нютаг дээрэ байгуулагдаһан энэ хүшөөгэй дэргэдэ холо ойроһоо ерэнэн нютагаархид фото-дүрээ буулгада. Энэ дурасхаалай хэмжээ ябуулгада ондоо тээ ажаһуудаг нютагаархид ехэ олоороо ерэнэн байна. Тэдэнэр булта нютагайнгаа наһатайшуулые хүндэтэйгөөр ёһолон мэндэшлэнэ. Концертаанаданай эхилхые хүлээжэ байһан бүлэг зон соо эгээл наһатай ахада дүтэлбэб. Тэрэмни энэ май нара соо 90 наһа гүйсэхэн Цыренжаб Цырендоржиевич Лубсандоржиев байшаба. Энэ нютагай үсөөхэн үлэһэн ветерануудай нэгэн нютагайнгаа үлгэр жэшээтэ

хүбүүн Жамса Ванкеевтэй суг хамта түрэл ажахыдаа ажаллаһан байна.

Цыренжаб Цырендоржиевичай аяар 7 жэлэй туршада сэрэгэй алба хаагаад, 1950 ондо Улаан Үдэнгэ нютагаа бусахадань, түрэл ажахын Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозтой хамтаруулагдаа нэн. Түрүүлэгшэ Ванкеев Цыренжаб хүбүүе дары бухгалтерай жэлэй курсада Хяагта хото эльгээжэ нэн. Тэрэнээ дүүргэжэ ерэмсээрээ, 7 жэлэй туршада бухгалтераар хүдэлһэн юм. Тэрэ үедэ нэгэ хүнэй партийна дээдэ хургуули ошоходонь, орондонь ажахынгаа хахад болохо хониной товарна фермые даажа абахыень табигһан юм. Тэндээ Цыренжаб Лубсандоржиев наһанайнгаа амаралтада гаратараа ажаллаа.

-Ехэл шадамар бэрхэ хүн байһан даа. Комбайн соо жолоошонтой өөрөө һуулсаад ябаха, ажал бүхэниие бултыень хайн мэдэхэ. Хара эртэ ажалдаа хүн зониие гаргаха, журамтай, ажалша бэрхэ зониие хүмүүжүүлхые оролдодог нэн. Нэгэтэ ехэ ургаса абаһанайм түлөө колхоз намайе Москва ВДНХ-да эльгээбэ. Тэрэ үедэ Жамса Бальжинимаевич Крым амархаяа ошоһон байгаа. Намайе Москва ерээ гэжэ дуулахадаа, бэдэржэ олоһон юм. "Москва" гэжэ гостиница ошоо нэм, мүн Кремль соогуур дахуулаа, Москва хотын элдэб магазинуудаар ябуулһан юм, - гэжэ Цыренжаб Цырендоржиевич хөөрэнэ.

ХОНИН АЖАЛ ҮНДЭР ХЭМЖЭЭНДЭ ҮРГЭГШЭД

1960 ондо Борёо нютагай Надмит-Цырен Гүрожапова Юрөө нютагай Нордоп Намсараевта хадамда гаража ерэнэн юм. Тэрэ гэнээр наһанайнгаа амаралтада гаратараа нүхэртээ хонин ажалда ябаа.

- Жамса Ванкеевэй хүтэлбэри доро ажахы ехэ өөдөө бодоо нэн даа. Ходол ажалдаа түрүү ябаабди. Нубай хони хараабди. Эхэ хонин болоторнь харууһалаад, түрүүлдэг хонишодтоо дамжуулдаг бэлэйбди. Түсэб гэшые ходол дүүргэжэ, түрүүшүүлэй тоодо ябадаг бэлэйбди, - гэжэ Надмит-Цырен Найдановна хөөрэнэ.

Журамтай, бэрхэ ажаллахые хүн бүхэн оролдодог байгаа. Үхибүүдэ хүн болгохо, эрдэм олгуулха талаар ажахы ажалшадаа ехэл дэмжэдэг нэн. Тиигэжэ Намсараевтанай гэр бүлэ хонин ажалдаа урагшатай ажаллажа, саг соогоо түсэбөө дүүргэжэ, эрхим хонишодой тоодо ябахадаа, ядамаргүй 5 үхибүүдые хул дээрэнэ гаргажа, эрдэмтэй хүнүүд болгоһон байна.

ЭРХИМ ТҮРҮҮЛЭГШЭ ЭРЭЛХЭГ СЭРЭГШЭ ЯБААЛ ДАА

ЖАМСА Ванкеев хадаа 1914 ондо Юрөөгэй сомоной Урма нютагта түрэнэн юм. 30-аад онуудаар ажалайнгаа намтар эхилхэдээ, колхоздоо счетоводоор ажаллаа, Юрөөгэй сомоной зүблэлэй секретарь байгаа. Улаан Армиин сэрэгтэ

алба Буркавдивизиондо хааһан байна. Сэрэгэй алба хааһанай удаа гүрэнэй банкын Сэлэнгын аймагай таһагта ажаллажа байтараа, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда түрүүшын дуугаар мордохон юм. Москва хото баатарлигаар хамгаалжа, үндэр шагналуудта хүртэһэн. Александр Невскийн, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай орденуудаар шагнагдаа.

ЕХЭЭР ШАРХАТААД, НЮТАГАА ЭЛЬГЭЭГДЭХЭН ЮМ

БРЯНСК хото хамгаалгын ехэ байлдаанда Жамса Ванкеев ехээр шархатаад, удаан болзрто госпитальдо аргалуулаад, нютагаа бусаһан юм. 1944 оной январь нарада гэртээ бусаһан эрэлхэг сэрэгшые ажахынгаа ахамд бухгалтераар ажаллахыень аймагай хүтэлбэри дурадхаһан юм. Тиигэһээр коммунистууд партийна секретаряар хунгаа бэлэй. 1946 ондо Сэлэнгын аймагай Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшээр томилогдоо нэн.

Тэрэ хүшэр дайнай үедэ хүдөө ажахы нилээн хандарһан байгаа. Ажал хэхэ хүн олдохогүй, ганса хамгад, хүгшэд болон үхибүүдэй хүсөөр бүхы ажал ябуулагдаа ха юм даа.

ТҮРҮҮЛЭГШЫН ХҮНГЭН БЭШЭ БОДОЛНУУД

-ТЭРЭ үедэ ажахыда оройдоол мянган толгой үхэр, 400 хони ямаан тоологдодог нэн. 1946 ондо 450 литр һу наажа тушаагдаа нэн. Нэгэ хонинһоо 750 грамм ноһон хайшалагдаха, таряалан бүхыдөө 1300 гектар талмайда таригдадаг нэн. Тиигэжэ оройдоол 4-5 центнер ороһон гектар газарһаа абтадаг нааб даа, - гэжэ Жамса Бальжинимаевич дурсаһан байдаг.

Ямар шэглэл барижа, колхозоо өөдөнэ бодхоохо гэшэб гэхэ мэтын экономикын асуудал ехэ шудалжа, Жамса Ванкеев үүлтэртэ фермэ байгуулха тухай шиидэһэн юм. Энэ хэрэгтэнь зоотехник А. Виноградов ехэ туһалһан байна. Ажахын зоотехнигүүд Ц.Гончиков, Д.Мункожапов, үүлтэртэ фермые даагша Долгоржаб Эрдынеева гэгшэд шармайн ажалдаа ороһон юм. Тиигэжэ ажахы өөдөө бодожо эхилээ нэн. Мүн үхэр

малай хажуугаар хонин ажал нэргээгдээ. Тиигэжэ тэрэ үеын хүдэлмэришэдэй габьяата ажалаар ехэл амжалта туйлагдаа.

Хэрбээ 1953 ондо ажахы 16000 толгой хонитой наа, үшөө арбан жэл болоод, хоёр дахин олон 36215 толгой хонитой болоһон байна. Нарин үүлтэртэ хони хүгжөөжэ, 1954 ондо нэгэ хонинһоо 1 килограмм 660 грамм ноһо абадаг наа, 1960 ондо аяар 3 килограмм 100 грамм ноһо тушаадаг болоо нааб даа.

АЖАХЫН ХҮГЖЭЛТЭДЭ ҮНДЭР СЭГНЭЛТЭ ҮГТӨӨ

1965 ондо Карл Марксын нэрэмжэтэ ажахы хүгжэлтын эгээл орой өөдэ гараһан байна. 60-аад онуудаар ажахы эгээл үрэ дүнтэй ябаа бшуу. Салин хүлһэ ажалшадтаа түлэхэ, ажалшадайнгаа байдал найжаруулха, залуушуулые эрдэм мэргэжэлдэ хургаха, хүдөө нютагтань болбосон түхэлтэй байдалтай болгожо, нютаг руунь һөөргөнэ бусааха, хүн зониие хүдөөгэй байдалаар һонирхуулха гэнэн ехэл ажал ябуулагдаа.

1966 ондо Жамса Ванкеев Социалист Ажалай Геройн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэһэн байна. Тэдэ жэлнүүдтэ ажахын ажалшад, наалишад, хонишод, таряашад хэдэн орден, медальнуудта хүртэһэн байха юм.

Жамса Бальжинимаевич хадаа СССР-эй Верховно Сөвөдэй 5-дахы болон 7-дохи зарлалнуудай депутат байһан юм.

Ажалдаа урагшатай, эрмэлзэлтэй, хүсэ шадалтай, өөдөө ургаха хараа бодолнуудаар баян хүтэлбэрилэгшын хажууда ажаллаһан зон бүхэли наһандаа ажалай бэрхэ шадабари абадаг ха юм даа. Аяар 40 гаран жэлэй туршада иимэ бэрхэ хүтэлбэрилэгшэтэй байһан ажахы үнгэрһэн зуун жэлэй 90-ээд онуудай шахардуу байдалда хохидобосһе, алдарт нэрээ алдаагүй ябаһаниинь эли.

ДУРАСХААЛАЙ НОМ НАРА ХАРАА

ЖАМСА Бальжинимаевич Ванкеевэй үри хүүгэд абынгаа нэрэ мүнхэлжэ, "Хозяин земли" гэнэн шэнэ ном хэблэлдэ бэлдэжэ, энэл үдэр тэрэ номтой танилсалга үнгэрөө. Энэ ном соо шадамар бэрхэ хүтэлбэрилэгшын ажалай харгы, Юрөө нютагай хүгжэлтын замүүд эли тодоор харуулагданхай.

-Манай эсэгэ хүн зониие хараажа, гэмэржэ, хашхаржа ябадаггүй нэн. Зүгөөр нэгэтэ хэлэһэн үгэниинь жэнтэй-хэнээр хадуугдажа, хүн зон үгыень дуулажа, эдэбхитэй, бэрхээр ажалаа ябуулдаг байгаа. Манай абын, мүн бүхы наһатайшуулай мүнхэ дурасхаалай иимэ хүшөө бодхоогдожо байһандань, бидэ ехэ баяртайбди, - гэжэ Людмила Жамсаевна Ванкеева тэмдэглээ.

Цырегма САМПИЛОВА.
Авторай фото-зурагууд.

ДУЛМА СУНРАПОВА МОНГОЛ КИНОДО НААДАБА

Монголоор соёлой алишье шэглэл ехэ хүгжэнги, дэлхэйн дэлгэсдэ өөрынгөө түсхэй һуури эзэлһэн гэжэ хэлэбэл, алдуугүй. Монгол орондо бэлигтэй артистнарай олоншье наа, манай буряад дуушан Дулма Сунраповагай монгол кинодо хабаадаһаниинь өөрын үндэһэтэй. Дулмын бэлигтэй одото зам харгы минии нүдэн доро эхилээ юм. Үшөө багахан байхадаа, "Үглөөнэй мүшэн" гэхэн Россиин каналда гарадаг теле-дамжуулгада Шэтэ можогооо түлөөлэгшэ үхибүүе эльгээхэ гэжэ ехэ бэлдэлгэ хэгдээ бэлэй. Дулма тэрэ үедэ 2-дохи класста һуража байгаа. Тэрэ харалганда Дулмын илалта тон гэршэлэгдэбэшье, жюриин шийдхэбэрээр Женя басаган илаа бэлэй. Тэндэ Дулма "ялас" гэмээр амжалта туйлаа һэн. Абамни Дулмые хараад, "Энээхэн басаган саашадаа ехэ үндэр шатын дуушан болохол байха", - гэжэ хэлээ һэн.

Дулма мүнөө Монгол орондо "Мухар гудамжа" гэхэн фильмдэ гол рольдо наадана гэжэ дуулаад, хонходожо, энэ хөөрөлдөө бэшэжэ абабаб.

- Дулма, шамайе монгол кинодо наадаа гэжэ дуулаад, ехэтэ баясабаб. Яагаад энэ проектдэ хабаадалсаба гэшэбши?

- Энэ жэлэй август һара соо LVA entertainment, «Guys666» гэхэн бүлэгэй дуушан Д.Лхагва намда урилга эльгээһэн байгаа. Энэ роль наадаха шэлэлгэндэ аяар 40 басагад хабаадаа, теэд намайе шэлэһэн байна. Минии һанаад үзэхэдэ, Монгол ороной Улаанбаатарай мүнөө үеын искусствын дээдэ һургуулида 6 жэлэй саана һуража абahan бэлиг шадабари, мэдэсэмни намда ехэ тунһалаа хадаа. Тэндэ һуража байхадаа, Монгол ороной "Фабрика звезд" гэхэн проектдэ хабаадаа һэм. Тиигэжэ Монгол ороной соёлой онһоо нюусатай танилсаһан байгаа. Найруулагша Баярсайхан хэдэн жэлэй туршада минии зохёохы ажаллай алхам бүхэниием адаглан хаража байдаг һэм гэжэ хэлээ һэн. Тиигэжэ Буряад ороной түлөөлэгшэ монгол кинодо наадаһан үйлөөр лэ ехэ олон зон һонирхоно бшуу.

- Дулма, манай эндэ тэрэ кино харуулха, үгыень, бү мэдэе, тиимэһээ юун тухайб энэ кино?

- "Мухар гудамжа" гэжэ фильм хадаа мүнөөдэрэй нитэ ажабайдал тухай. Хомхойрол, шунахайралга, этэгээд үйлэ ябадал. Эд зөөри, мүнгэ алтанай түлөө, засаг түрын һуури эзэлхын түлөө элдэб эсэргүү ябадал гаргалга. Эдэ бүгэдөөр сэдхэлээ эзэмдүүлэн, хүмхэй худал ябадал, манаташаһан ухаанһаа үнэн сэхэ худал хоёрые илгэхын аргагүй, дүтын түрэл гаралаа, ами наһаяашье худалдаа наймаанда табижархиһан үзэгдэл. Тиимэһээ энэ фильм "Мухар гудамжа" гэжэ нэрлэгдээ, мухар гэхэн ойлгосо төөришэһэн, үнэн харгы оломоор бэшэ үзэгдэл гэршэлһэн ха. Тиимэһээ энэ фильм харагшадта хайшан гэжэ үнэн сэхэ ябахаб, һэшхэлтэйгээр ябажа, өөрынгөө хэһэн ябадалайнгаа түлөө харуусажа, ниитэ байдалдаа яажа өөрынгөө нэрэ бузарлангүй, сэбэрээр, үндэр абажа ябахаб гэжэ һургахал даа.

- Дууша мэргэжэлтэй ябаһан шамда һониншье наа, хүшэр байгаа гэшэб гү?

- Кинодо наадахаб гэжэ һанамжалхашье аргагүй байгаа. Сценари уншаад, хэр наадажа шадахабиб, бираха

гэшэб гүб гэжэ һайса бодомжолооб. Гэбэшье бээе туршаха, айжа мэгдэхээ хажуу тээшэн орхижо, өөрынгөө досоохи ямар бэ даа нюуса арга болмжо, хүн зондо харуулаагүй, хүнэй мэдэхэгүй, өөрөөшье тухайлаагүй шадабари дэлгэжэ, нээжэ, нүсэгэлхэ арга олодо бшуу. Энэнь ехэ һонин ха юм.

- Биндэрье гэжэ эхэнэр ямар бэ? Шамтай адли гү? Сэдхэлдэһни таарана гү?

- Энэ роль хадаа ехэ хүшэр байгаа. Намда адли гэжэ хэлэхэгүйб, зүгөөр сэдхэлдэмни ехэ таараа. Биндэрье хадаа ехэл шанга, бэрхэ, ажалша эхэнэр. Өөрынгөө ажалдаа, мэргэжэлдээ үнэн сэхэ, шадамар шанга зүрхэтэй хүн гэшэ. Хэжэ байһан ажалдаа ами наһаяашье үгэжэрхин алдажа, үнэн сэхэ ябажа, ам-

жалта туйладаг хүн байна. Роль наадахада, хүшэр байгаа, хэдэн бэрхэшээлнүүдшье дайралдаа, харин суг хамта ажал хэжэ байһан зоной аша туһаар дабажа шадааб гэжэ һананаб. Киногой мүнделэн гарахые хүлээн ядажа байһаб, өөрыгөө хажуу тээһээ харахада, һонин, сэгнэлтэ өөртөө үгэхөөр байха ёһотой.

- Дулма, ши ехэ бэрхээр монгол хэлэ мэдэдэг ха юм ши даа. Энэнь кинодо буулгаханда тунһатай байгаа бээ?

- Сэхыень хэлэхэдэ, би Монголдо 6 жэл һураха үедөө монгол хэлээр ходел ярилдажа байхадаа һурааб. һүүлэй хэдэн жэлнүүдтэ буряад, ород хэлэн дээрэ ходел харилсажа байхадаа, халта монгол хэлэеэ мартаад байһанаа, мүнөө дахин һанааб.

- Саашанхи ажалайшни түсэб ямар бэ? Хубаалдыш даа.

- Түсэб гэхэдэ, ехэ олон даа. Ноябрь һара соо Монгол орон, Улаанбаатар хотодо кинотой танилсуулгада ошохоб. Мүн тэндэ Т-records гэхэн студияда шэнэ дуунуудаа бэшэхэб, Тэдэмни "Хамаг - Монгол - 2" гэхэн шэнэ проектдэ оролсохо. Декабрь һара соо Үбэр Монгол, Хитад гүрэн ошожо, "Сагаан һарын" нааданай концертын видеоуулгабариде хаабадахаб. Мүн Буряад Республикынгаа аймагуудаар гастрольнуудта гарахаб.

- Һайн даа, Дулма, амжалта шамдаа хүсэнэб!

Цырегма САМПИЛОВА
хөөрөлдэбэ.
ФОТО-ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Дулма Сунрапова.

ЛУДУБ ТАТАРСТАНДА АМЖАЛТА ТУЙЛАА

Буряадаймнай бэлигтэй эдир хүгжэмшэн Лудуб Очиров үшөө нэгэ амжалта туйлаба. Татарстанай Казань хотодо үнгэргэгдэһэн мэргэжэлтэ бэшэ хүгжэмшэдэй хоорондохи региональна харалганда Лудуб хабаадажа, 1-дэхи шатын дипломоор шагнагдаа.

Казань хотын Соёл болон искусствын гүрэнэй университет, "Барлау" гэхэн мэргэжэлтэ бэшэ композиторнуудай ниитэ эмхи, Татарстан Республикын Соёлой яаман болон Татарстан Республикын Хүгжэмшэдэй холбооной дэмжэлтээр май һараһаа ноябрь нарын хугасаада мэргэжэлтэ бэшэ хүгжэмшэдэй түрүүшын региональна харалган соносхоһон байна. Энэ хэмжээ ябуулга Татарстан Республикын Хүгжэмшэдэй холбооной 75 жэлэй болон Казанин Соёл болон искусствын гүрэнэй университетэй 45 жэлэйн ойн баярнуудта зорюулагдаа.

Бэлигтэй хүгжэмшэдые элирүүлхэ, мэргэжэлтэ хүгжэмшэдые дэмжэхэ, тэдэнэй зохёоһон бүтээлнүүдые дэмжэхэ зорилготойгоор шэнэ диск, ноотын альбомуудые хэблэхэ ябуулга хэгдэһэн байна. Мүн гүрэн до-

тор өөһэдынгөө нютагай олондо мэдээжэ бэшэ хүгжэмшэдые танилсуулха, дэлгэрүүлхэ, дуушадай репертуар баяжуулха гэхэн хэдэн хүгжэлтын хараа бодолнуудые энэ харалга эмхидхэгшэд табиһан байгаа.

Интернет холбооной ашаар эмхидхэгшэд манай эдир дуушан Лудуб Очировта хандажа, энэ харалганда хабаадахыень уриһан байгаа.

Лудуб энэ харалганда өөрынгөө зохёоһон "Край Забайкальский наш" гэхэн дуугаа гүйсэдхөө.

- Хамта дээрээ 23 хабаадагшад байгаа. 3 хүн клиптэй байгаа. Минии дуун манай Буряад ороной гайхамшаг һайхан байгаалитай газарнуудые, манай эндэ ажа-мидардаг амитадые харуулһан ехэ һонин үзэгдэлнүүдтэй ха юм. Тиигэжэ хүн зон "ямар һайхан байгаалитай Байгал шадархи

хизаар гэшэб? Ямар гоё газарта буряадууд ажаһуудаг гэшэб" гэжэ гайхалдаа, һонирхоо, - гэжэ Лудуб хөөрэбэ.

Харалган хүгжэмтэ һуралсалтай болон һуралсалгүй гээд хоёр бүлэгөөр хубаараа. Лудуб хүгжэмтэ һуралсал гараһан хүгжэмшэдэй хоорондо шалгаржа, 1-дэхи шатын дипломоор шагнагдаа. Өөрөө фортепиано дээрэ наадан дуулахада, хүндэшгэ байбашье, Лудуб шадамар бэрхээр шалгаржа шадаа.

Мүнөө Лудуб өөрынгөө зохёохы ажалай дүн согсолжо, үшөө нэгэ хубийн концерт ноябрийн 23-да Оперо болон баледэй театрай тайзан дээрэ дэлгэхэ юм. Бэлигтэй эдир дуушан жэлэй нэгэ удаа наадаа дэлгэдэг гэжэ эли, тоглолто бүхэндэ харагшадаа һонин үйлэ наадаар гайхуулдаг юм. Мүнөө жэлэй харалганда Россиин бэлигтэй дуушад хабаадаха гэжэ мэдээсэл бии. Харин Лудуб өөрөө энээн тухай тайлбари үшөө үгөөгүй.

Цырегма САМПИЛОВА.

**ЛУДУБ
ОЧИРОВ**
23 ноября 2014, начало в 17:00
ТЕАТР ОПЕРЫ И БАЛЕТА

Онгоосо
КОРАБЛЬ МОЕЙ МЕЧТЫ
тел.: 39-09-15, -7 924 358 42 87
КАССА ТЕАТРА: 213-600

Загаһата нууринай байгуулагдаһаар 125 жэлэй ойдо

ХАЯА ХАДХАН НЭГЭДЭЖЭ, ХАМТА ЖАРГАНАН ЗОНОЙ ҮЛГЫ

Хэжэнгын аймагай зүүн захаар нэмжнэ талын дундуур мэлхэрэн урдаһан Чисаанын голтой зүлгэ ногоон эрьедэ Загаһата нууриной түбхнэнхэй юм. Худан, Чисаана голнуудай дунда оршоһон нютагтай урда захаараа Сагаан Хүртэй, хойто талаараа Худанай үндэр хада ууланууды туладаг. Манай газар дайда зүүн болон урда захаараа Забайкалийн хизаарай Хөлгын аймагтай, баруун бээрээ Могохон нютагтай, хойноһоо Яруунын аймагтай хилтэй.

Үлгы найхан Чисаанамнай уужам үргэн талануудтай, хубш тайгатай, уһа голнуудын эх олон: Худан, Чисаана, Холтоһон, Хүлэрэгтэ, Хүртэй, Хүнды, Хүрээтэ голнууд, загаһа нугаһаар элбэг баян Хүлхисөөн, Сагаан тоором, Загаһата нуурууд хүнэй сэдхэл зүрхэ баясуулан хүхэрэн харагдадаг. Зүүн зүгтөө эхилээд, Яаблан шалын үндэрнүүдээ Худан Сагаан, Хүртэй, Үндэр, Баян Сүмбэр, Эрээлжэ, Буурал Баабай, нухайта үндэр уулануудаар хаялагдаһа.

Чисаанын голдо анхан сагта нуурихан түбхнэнхэн тосхонуд үгы нэн. Нютагай зон мал ажалтай, агнуури эрхилдэг, гол горхоной эрьээр, хада майлын боорёор буусаараа нуудаг байгаа. Ном бэшэгтэй зон тон хомор. Нютагай зон Чисаанынгаа дасанда мүргэдэг нэн.

ТҮҮХЫМНАЙ ЭХИН

Байгалай эрьедэ нуудаг худари буряадууд саг үргэлжэ үерэй болоходо, эхэ зободог байгаа. Энээн тухай Худариин Степной дүүмын тайшаа Заяхан Хамаганов 1853 ондо иигэжэ бэшэ: "1844 онһоо саг үргэлжын үерһөө ургаса таряамнай эхэ хохидолдо орожо, эхэ үри шэридэ оронобди. Илангаяа 1851 ондо Сэлэнгэ мурэной үерлээдэ, бури эхэ ядарал болоо". Урданай багша Б.П.Махатовай бэшэгтээ: "1862 оной январин 1-дэ эхээр газар хүдэлжэ, 20 км утатой, 10 км үргэнтэй Худариин Сагаан тала сүмэржэ, булта уһанда абтаа нэн. Мүнөө тэндэ Байгалай Сөөрэм болонхой".

Энэ эхэ үерэй аюулһаа айжа, Худариин буряадууд ондоо нютагууд руу зөөжэ баатай болоо нэн. Хохидол зоболон тэдэниие түрэл дайдаһаан нютаг нугаа орхижо ошоһонь баадхаа бэлэй. Тэдэнэр Хори, Ярууна, Сэлэнгэ нютагуудта зөөжэ ошоо. Хориин дүүмһээ зүбшөөл абажа, худари буряадууд 1808, 1861, 1887, 1897 онуудаар Хориин дайда нүүжэ эрбэ. Манай нютаг руу 1887 ондо хамнай угай аха дүү Баашанайн Мандархаан Мангатай хоёр этигэмжэтэд боложо, түбхнэхэ газар бэдэржэ эрэнэн юм. Түбхнэхэ газарай олдоходо, 1889 ондо Доржын Харнуугай ударидалга доро аха дүүнэр Суутын 6 хубууд Буха, Тэхэ, Хурьган, Эшэгэн, Натаа, Хонихоо болон Капитоний Хазуу, Балдуугай Шагтаан, Шомоной Сувор, аха дүүнэр Банын Ангадай, Тэбшэ нүүжэ эрээ нэн. Загаһаар элбэгтэй Загаһата нуурай хоймороор гэрнүүдье бариха эхилээ.

Зунай хуралай үедэ Чисаанын дасанай шэрээтэдэ үндэр наһатай Балдуугай Шагтаан Аюуша хадаг загаһанай сабуу хоёрые бариха амаршалхадаа, иигэжэ хэлээ гэлсэдэг: "Хориинхид ба Худариинхид! Хамтын хани барисаан манай хоорондо бэхлэжэ, сабуу шэнги үеын үедэ бүхөөр няалдаг лэ! Харюудань шэрээтэ лама хадаг бариха: "Аха дүү амгалан тайбан нютагжагты, айл аймаг бололсожо, анда худанар болонсогты", – гэнэн юм. Иигэжэ Загаһата тосхоннай мүнхдэлэн юм.

Байгал шадарһаа 1887 оной зун 60-аад үрхэтэ айлнууд үхэр малтаяа Хэжэнгын Толгой гэжэ газарта зөөжэ эрээ нэн. Тэдэнэй арбаад гаран айлнууд Загаһата зөөжэ ошоо. Тэдэнэй тоодо Баяндуев Василий, Улаадай, Николай, Нихоншо гэжэ хубуудээрээ Баашинов Мангатай, Мандархаан, Балдуев Василий, Капитоний Хазуу,

Хосаев Цырен, Хэсэйн Базар, Хусаев Алаахай гэжэд болоно. Журналист Раддан Цыбиковэй бэшэгтэй ёһоор, Загаһата нуурай баруун эрьедэ аха дүү Баашанай Мангатай Мандархаан хоёр түрүүшын бахануудые нуулгаһан байгаа. Худариин Степной дүүмын тоосоогоор Хориин дайда руу 103 хүн зөөгөө. Тэдэнэй дунда Булгад Будаев, Баирха Пирханов, аха дүү Сутаевууд, Ананий Банаев, Иван Балдуев (Шаптаан), Николай Мотоев, Гавриил Хуриганов, Боони Хуриганов, Эхирэд Хуриганов, Доржын Харнуу, Заяхай, Николай, Хусай Питансаев, Пилад, Семен Хэтэнэйн, Тэбшэ Карпов, Хадан Сомоев, Николай Сотиев, Василий Абуев болон аха дүүнэр Николай, Василий, Михаил Сучковууд, Николай Буйндэв, Буруу болон бусад 1889 ондо Загаһатада нуурижажа, шэнэ нууриин тогтоо нэн. Энээн тухай тон тодорхой зохидоор дайнай болон ажалай ветеран Будахэрэ Дондоков иимэ шүлгэ бэшэ нэн.

**Хорбоо үргэн юртэмсын
Хойшолон алгасаха бэрхэтэй.
Хонхор Байгалай эрьен
Хэмхэрэн худалхын тэрэ гэ.
Хохидол зоболондо нэрбэгдээд,
Худариин дайдаһаа тэрьедгшэд
Хориин буряад угтаяа
Хубила золгохоо ерэнэн гэ.
Зунай үеын саана гэ.
Зуһалануудай буусын дунда,
Загаһата нуурай хойморто
Зөөдэл нүүдэл бараатай
Зоной буужа эрхэдэ,
Задарюун омог залуушуул
Зуриин алдаа түрүүндэ.
Холын холо сагуудһаа
Хөморон тэжээлхэ нютагһаа.
Хори, худари илгараашье наа,
Хойто урагһаа тараашье наа,
Хаяа хадхан хамтаржа,
Худа урагууд оролсожо,
Хамта буряад нэршэжэ,
Хамта жаргахые хараһан гэ.**

Т Бүхэроссийн тоо бүридхэлгын мэдээгээр, Чисаанын үргэн тала дайдада 1897 ондо хорёод багахан буусанууд байгаа. Заха Дундада – 108 хүн, Ара Хүсөөтэдэ – 146 хүн, Эхэ Хүндыдэ – 220 хүн, Сүххэргитэ – 100 хүн, Хүлхисөөндэ – 300 хүн, Дээдэ Чисаанада – 351 хүн, Ульыгэдэ – 321 хүн, Чисаанын голдо – 391 хүн, худариһаа зөөжэ эрэнэн 237 хүн Загаһатада ажаһуугаа.

Тэрэ үеын статистикийн мэдээгээр, Чисаанын сомоной газар дээрэ 19 нууринууд байгаа. Мүнөө үедэ Загаһата, Хүртэй, Бүтүү гэжэ гурбан нууринууд байдаг. Хүртэй тосхон 1958 ондо би боллоо. Эндэ ехэнхын эрэнэн ородууд ажаһуудаг. 1990 – ээд гаран он болотор леспромхоз байгаа нэн.

Удаадахи жэлнүүдтэ Байгал-Худариһаа олон айлнууд нүүжэ эрээ. 1911-1922 онуудта худариинхид олоороо зөөжэ эрээ нэн. Тэдэ ганса Загаһатада бэшэ, харин Хуһан-Хүтэл, Сагаан-Тоором гэжэ газарнуудта нуурижаа. Хубисхалай урда нютагай зон багахан нууринууд болон хэдэн айлнуудаар ажаһуудаг нэн. Олон айлнууд жэлэй хоёр-гурба бэлшээрнээ дахажа зөөдэг байһан, тэдэ хэдэн арбаад модо газарнуудта таранхай нуудаг байгаа.

ХУБИСХАЛАЙ НҮҮЛЭЭР

Дээдэ Чисаанада эгээл түрүүн Хүлхисөөн нютагта долоон үрхэтэ айлнуудһаа бүридхэн "Соёлой мал-

шан" нэрэтэй коммуна 1930 ондо байгуулагдаа. Түрүүлэгшээр Дашабылон Цыренжаб һунгагдаа нэн. Коммунын гэшүүд боложо, Шаданай Гарма, Шаданай Шагдар, Ухинэй Жамбал, Жалсанай Мүнхэ, Абидын Хайдаб, Лубсанай Шагжаа, Цэдэнэй Бадмацырен гэжэд ороо. Удаань арбан гурбан үрхэтэ айлнууд коммунада ороо бэлэй. Таряалангай газарын Ухаа Гүбээдэ, Хүлхисөөндэ сабшалангын байгаа.

1931-1932 онуудта Дээдэ Чисаанада хүдөө ажахын артельнууд байгуулагдаба. 1931 ондо Загаһата нууринда "Улаан Загаһата" (түрүүлэгшэ Мандарханов Семён). Энэл он соогоо Шабартада "Хубисхалай ажал" (түрүүлэгшэ Нашханай Бато-Мүнхэ), Хүндыдэ "Улаан Чисаана" (түрүүлэгшэ Радданай Дамдинцэрэн). 1932 ондо "Улаан Хүсөөтэ" (түрүүлэгшэ Гатибай Будажаб), "Улаан Сүнхэри" (түрүүлэгшэ Батын Цэрэн) гэжэн артельнууд тогтоо нэн.

1932-1934 онуудта Худариһаа 4 колхоз зөөжэ эрбэ. "Улаан Таряашан" колхоз Хүндыдэ, Калининой нэрэмжэтэ колхоз Хуһан хүтэлдэ, "Байкал" Харгаһанда, XV партсездын нэрэмжэтэ колхоз Хара Булагта нуурижаа.

1933 онһоо эхилжэ, багахан артельнууд, колхозууд нэгдэжэ эхилхэн байна. 1933 ондо "Улаан Чисаана" артель Дордо Чисаанын "Улаан туяатай" нилгээд, "Улаан Булаг" болоод, Булаг нютаг руу зөөгөө. Тэрэл ондо "Улаан Загаһата", "Улаан Сүнхэри", Калининой нэрэмжэтэ колхозууд нэгдээд, Кагановичой нэрэмжэтэ колхоз Түшнэй Намжал түрүүлэгшээр һунгагдажа, Загаһата нууриин түбтэй болобо. 1934 ондо "Хубисхалай ажал" артель "Соёлой малшан" коммунатай хамтаржа, Разумовой нэрэмжэтэ (хожомын "Коминтерн") колхоз боложо, Гүбээ газарта түбтэй болоо нэн. 1937 ондо "Байкал" XV партсездын нэрэмжэтэ колхозууд нэгдэжэ, Лениной нэрэмжэтэ колхоз болоод, Хара Булаг гэжэ газарта түбхнэбэ. 1940 оной июнь нара соо Лениной болон Кагановичой нэрэмжэтэ колхозууд хамтаржа, Сталиной нэрэмжэтэ колхоз болоод, Загаһата нууринда түбтэй боложо, түрүүлэгшээр Доржо Мангас һунгагдаа. 1952 оной февраль соо "Коминтерн", Сталиной нэрэмжэтэ, "Улаан таряашан" колхозууд нилгэжэ томодхогдоһон "Коммунизм" колхоз боложо, түбхын Загаһата тосхон болобо. Түрүүлэгшээр Гарабдоржо Радданов һунгагдаа нэн. Иигэжэ бүхы Чисаанын талын арба гаран багахан нууринууд нэгэн болон хамтаржа, нэгэ тосхон болоһон түүхэтэй.

1935 ондо Чисаанын МТС байгуулагдажа, хүдөө ажалда хэрэгтэй анзаһан, борной, сепялжэ, косилка, тармуур, жатка, молотилка, мориной тоног болон бэшэшые зэмсэгүүды асаржа хубаадаг, заһабарилдаг нэн. Мүн баһа МТС мал ажалдашые эдбхитэйгээр оролсодог болобо.

1936 ондо зуун толгой симментал үүлгэрэй хашарагууды асаржа, дүршэлтэй малшан Ричинэй Базар бүлөөрөө харууһалжа эхилээ нэн. Колхозууды олон ондоо түрүүлэгшээр хүтэлбэрлхэн байна. Эдэ хэд гэдэл, Цыренов Доржо, Цыренов Дабажамса, Доржиев Нимбуу, Генинов Лубсандага, Будажабон Цырендоржо, Буханев Сувор, Банаев Муухан, Бороев Петр, Саглуев Михаил, Золтоев Цырен, Пинтаев Дархан, Шойнхороев Шоймпол, Багинов Тараша, Даржапов Дашагүнсэг болон бусад.

А жалай үндэр дүнгүүды туйлаһанайнгаа түлөө Кагановичой нэрэмжэтэ колхозой хаалишан Долгор Осоров Буряад-Монголой хүдөөгэй бүлэг ажалшадтай 1936 ондо Москва ошожо,

«Загаһатын» совхозой, финансово-экономическа таһаг. 1985 он.

«Загаһатын» совхозой үүлгэртэ мал үсэбэрлгын албан 1989-90 онууд.

Кремль соо парти ба правительствын хүтэлбэрлэгшэдтэй уулзалгада хабаадалсажа, Ажалай Улаан Тугай орденээр шагнагдаа нэн. Мүн олон тоото колхозой ажалшад уһанан малгайгаа абангүй хүдэлжэ, нютагаа хүгжөөһөн габыятай.

Үдэр бүрийн даабари үлүүлэн дүүргэдэг колхознигуудта "стахановец" гэнэн нэрэ олгогдодог нэн. Таряан болон мал ажал дээрэ эрхимлэһэн "стахановецүүд" гэхэдэ, Гомбын Санжа, Цэбэгэй Доржо, Базарай Цэжэб, Жамсын Бабуу, Будын Дугар, Жэгмэдэй Буда, Будажабай Гомбо, Чимэдэй Дулсан, Гармын Жэбэмаа, Шабанов Алаахай, Базарай Доржо, Мониов Ананий, Жамсаранов Балдан, Кукшинов Бана, Хонихоев Найдан, Наглаев Эхирэд, Мункуев Тэхэ, Санданова Санжидма, Николаев Федор, Дэлэгэй Бүмбэй, Даша-Дондог, Гончигой Гыма, Хайдабай Цырма, Ринчинимын Сандаг, Дарибазарай Дашанима, Галданова Рэгэма, Шойнхонов Дэмбэрэл, Кондранов Шэрээтэ, Гостев Иван болон бусад. Эндэ зарим нэрэнүүд дурдагдаа. Олон тоото зон бүхы наһаараа колхоздоо үнэн сэхээр ажаллаа юм.

Дайнай урда Чисаанын сомоной иимэнүүд гүүртэ, буусанууд байгаа. 1952 ондо Чисаанын сомоной газар дээрэ Сталиной нэрэмжэтэ "Коминтерн", "Улаан Таряашан" гэжэ колхоз байгаа. 1953 ондо эдэ колхозууд нэгдэжэ, "Коммунизм" колхоз байгуулагдаба. 1965 ондо колхоз-миллионер болоо нэн.

БААТАР СЭРЭГШЭДНАЙ

Агууһа Эсэгийн дайнай эхилхэдэ, 169 хубууднай фронт мордоо, тэдэнэй 102 хүн дайнай газарһаа нютагаа бусаагүй. Нютагаа бусажа эрэнэн хүнүүд колхозой ажалда хам ороо нэн. Олон дайнуудта манай хубууд хабаадалсаа. Халхын-Голой дайнда Шоноев Баян, Финляндиин, Германиин, Японой дайнуудта Д. Ц. Санжикапов хабаадалсаа нэн. Баатаршалга, шэн габыяа гаргаһанайнгаа түлөө олон хубууднай дайшалхы орден, медальнуудаар шагнагдаа. Тэдэнэй дунда Алексей Солхонов, Доржо Эрдынеев, Бана Кукшинов, Жамбал Будожапов, аха дүүнэр Найдан, Намжил, Содном, Жамбал Хонихоевууд, аха дүү Гэндэн, Жалсан, Анзан, Рэгэн Цыбжигтовууд (Гэндэн Жалсан хоёрын дайнда батарай үхлөөр унаа), Иван Тыгхеев, Федор Николаев, лётчик Цыдыпов Бальжинима, Цырен-Дэлэг Осоров,

Федор Наглаев болон бусад. 50-60-аад онуудаар больница, бани, нургуули, хоёр дабхар клуб, колхозой конторо баригдаба. 1956 ондо Загаһатада стационарна электростанци баригдажа, электрын гэрэл ялараа.

ХҮГЖЭЛТЫН ЗАМААР

1961 оной апрель соо томодхогдоһон Чисаанын совхоз байгуулагдаад, түбхын Чесан нууриин болобо. "Коммунизм" колхоз совхозой 1-дхи отделени болобо. 1968 оной январь соо Загаһатын совхоз болоо. Тэрэ үедэ 470 хүдэлмэришэн совхоздо хүдэлдэг нэн. Совхоз 2270 үхэртэй, 15 мянга үлүүтэй хонитой, 400-гаад адуутай байгаа нэн. Забайкалийн үүлгэрэй буряад түхэлэй нарин ноототой хони би болгохо ажалда РСФСР-эй габыата зоотехнигууд Д-П.Д.Даржапов, Д.Б.Батомункуев гэгшэд тон эхэ ажал хээ. 1980-жад онуудта республика дотор мэдээжэ үүлгэртэ хониной ажахы болоо нэн.

1994 ондо совхоз бутаран халажа, булта ажалгүй болоо бэлэй. Нютагайманай эдбхитэй бэрхэ хубуун Зоригто Зундеевич Лхасарановые нютагай зон нэгэн дуугаар Чисаанын сомоной гулваагаар 2005 ондо һунгаа. Гулваагай эдбхи үүсхэлээр хуушарһан клуб задалжа, нууридань ёһотой мүнөө үеын эрилтэдэ таарма Соёлой байшан бодхоогдоо. Энэ байшан соо сомоной захиргаан ба библиотекэ багтанхай. 2009 ондо нургуулийн дэргэдэ хоёр дабхар спортивна тамир баригдаа, мүн шэнэ врачебнэ амбулатори бодхоогдоо. Эдэ бүхы барилганууд З.З.Лхасарановай сэхэ ударидалга доро хэгдээ. Нүүлэй жэлнүүдтэ нютагийннай тойроод, найман субарга бодхоогдоо.

Мүнөө Загаһата нютагта залуу зон мал ажал эрхилжэ, шэнэ гэрнүүдые бариха, баян бардам ажаһууна. Ходоодоо халбаран мандажа байг лэ, түрэл нютагтай! Олон олон жэлнүүдтэ амгалан найн, үри хүүгэднай ядарал зоболонгүй, сэбэр сэхэ ябадалтай, найн найхан ябаханэ болтогой!

Түрэл найхан тоонто Загаһата тосхоной байгуулагдаһаар 125 жэлэй ойн баярай найднэртэ бүхы ажалай ветерануудые, нютагайнгаа аха заха үбгэд, хүгшэдые уринабди. Баярай суглаан энэ оной ноябрийн 14-дэ Загаһата тосхондо болохо.

**Дамба ДАРИБАЗАРОВ,
«Чисаанын сомоной»
МО-гой захиргаан.**

УЯРАН, БАЯРЛАН УГТАГША ҺЭМДИ

Ная гаран онуудаар Хориин аймагта райисполкомой соёлой таһагыг даагшаар хүдэлжэ байгаа. Яһалашье орёо хүндэ саг байгаа. М.Горбачевой шэнэдхэн хубилалта далайса ехэтэйгээр эхилээ нэн. Соёлой ажал баһал шэнэдхэн хубилһан байна. Һүүлэй Һүүлдэ ямаршье хүндэ байдалда соёлойхид ороошье наа, үнөөхил хэдэг ажалаа хээд лэ байдаг байгаа. Эдэ жэлнүүдтэ Хориин аймагта республикымнай мэдээжэ уран зохёолшод, артистнар ерөжэ, ажалшадтай тон һонирхолтой уулзалгануудые үнгэргэдэг байгаа.

Тиэхэдэ ньютагай басаган Лидия Чимитовна Нимаева партиин обкомдо үзэл сурталай таһагай даргын тушаалда ябаһан юм. Би Лидия Чимитовнае Яруунын комсомолой райкомой нэгэдэхи секретаряар хүдэлжэ ябаханаа һайн мэдэхэ нэн тула олохон асуудалнуудые сэхэ шийдхээд, районной ноёдой дура гутаагша нэм. Тиибэшье гол асуудалнуудые сугтаа шийдхэдэг байгаа. Тэдэнэй нэгэн – искусствын хүдэлмэрилгшэдые хүдөө ажахын ажалшадтай уулзуулха хэрэг. Илангаяа олоор эдэ уулзалганууд Улаан-Үдэдэ дүтэ Хориин райондо болодог нэн. СССР-эй арадай артист Дугаржап Цыренович Дашиев ажалайнгаа ехэшье наань, сүлөө оложо, амаралтын үдэр гү, али спектакльнуудай хоорондуур зай оложо, Хориин ажалшадта ерэгшэ нэн.

Жэшэнь, СССР-эй Верховно Советэй депутат Дулма Жимбиевна Дондоковатай хонинойн отара дээрэ ехэ уулзалга боложо, дуунай үдэшэ үнгэргэгдэһэн байгаа. Мартагдашагүй уулзалга Үдын совхозой Баруун Хасууртын отделениин хонишон, партиин XXVI съездын делегат, Ажалай Алдар Солын орденуудай кавалер Георгий Мархаевич Бимбаевтай үнгэргэгдэһэн байна. Суута хонишон Георгий Мархаевич Бимбаев гэр бүлэтээ хоёр отара дааж, ажалайнгаа дүй дүршэлые Лодой хубуундээ дамжуулжа байһан юм. XXVII съезддэ зорюулан, 100 эх хонинһоо 120 хурьга абаха, хонин бүриһөө 4,2 кг нооһо хайшалха гэхэн үндэр уялга дүүргэхээ байһанаа мэдүүлэ нэн.

Харин Дугаржап Цыренович Дашиев республикын ниислэлэй театрнуудай коллективүүдэй

хүдэлмэри тухай тобшоор хөөрөжэ, сугларагшадые һонирхуулаа нэн. Илангаяа бэлигтэй дууша артистнар Галина Шойдагбаева, Ольга Аюрова, Вячеслав Бальжинимаев болон бусад ай абьяас тухай, өөрынгөө зохёохы ажал тухай хөөрөө нэн. СССР-эй Соёлой министерствын газетын тусхай корреспондент Куклин энэ уулзалга тухай бэшэхээ Москваһаа ерэхэн байна. Энэ уулзалгада совхозой уда-ридагшад, райкомой секретарьнууд П.В.Бахаев, С.Р.Очиров хабаадаһан байна. Энээн тухай би "Буряад үнэн" газетэдэ, мүн районойнгоо газетэдэ дэлгэрэн-гыгээр бэшэжэ гаргаһан байна.

Дугаржап Дашиевай дуу шагнаһан зон, илангаяа наһатайшуул, Хоридо олон нэн. Би нэгэтэ бэшэ Лидия Чимитовна-да хандажа, элитэ артистнуудые урижа асарагша нэм. Мүн баһа хүдөө ажахыннуудые даагшад П.Я.Захаров, Ж.Ц.Ширагдоржиев, С.Ж.Жамсуев гэгшэд һайн туһа хургэгшэ нэн. Үбһэнэй үдэдэ тусхай машина, унаа бэлдэжэ, ажалай Һүүлээр үдэһын арбан саһаа хойшо Соёлой байшанда асаржа, бүхэли һүни концерт, наадан, уулзалганууд үнгэргэгдэдэг нэн. Дугаржап Дашиевай хүдөө

ажахынгаа буряад дуунда дуратай зондо дундаршагүй бэлигһэнь хүртөөжэ байхадань, уяран, баярлан угтагша бэлэйбди.

Урданай ба шэнэ дуунуудые дуулаһанайн Һүүлээр олохон жэлдэ уян һайхан хоолойниинь шэхэн соомни ханхинажа байгша нэн, - гээд Ашангын механизатор Баир Даргачеевэй хэлэһэниинь мартагшагүйб. Хориин аймагта дахинаа айлшалжа ерэхэдэ, Дугаржап Цыренович суута хатаршан, Буряадай арадай артист Цыден Бадмаевые, өөрынгөө шаби, дуушан Дамба Зандановые асаржа ерээ нэн. Энэмнай дуунайшье, хатарайшье ехэ һайндэр болоо нэн. Зохёохы ажалтайн, намтартайн хориинхидые танилсуулаа нэн. Цырен Бадмаевай зохёохы ажалтайн дүтэ танил бэшэ зон ехэл һонирхожо, дэлхэйн хатарнуудые гүйсэдхэхэдэнь, хужарлан хараа нэн.

Энэ хатаршан Монголоор, Венгри, Хитад, Бангладеш, Непал, Судан, Греци ба бэшэ гүрэнүүдээр ябажа, уран бэлигээ харуулаһан манай Буряадай эрхим хубуун Цыден Бадмаев бэээрэ байна, - гэжэ Дугаржап Дашиевай соносхоходо, ехэ омогорхоо нэм. "Цыден Бадмаев – минии һайн нүхэр, багша", - гээд Дугар Цы-

ренович хөөрэхэ зуураа Гүрэнэй хатарай ба дуунай ансамблие хүтэлбэрилһэн тухайн, Монголдо хүдэлһэн ушар тухай хөөрөө нэн. Мүн Буряадай суута зоние рай-он дотороо үдэшэжэ ябахандаа, олон юмэ дуулаһан байнаб. Энэмни мүнөө болоходо, намдаа баялигни боложо үгэдэг. Иигэжэ суутай, бэлигтэй арадай артист Дугаржап Цыренович Дашиевтай соёлой ажалай үүргэ суг дүүргэжэ ябаһандаа омогорходоги. Олохон уулзалганууд түрэл Ярууна-дам үнгэрөө нэн.

Эдуард БУДАЕВ,
Буряадай ба
Россиин соёлой габыята
хүдэлмэрилэгшэ.

ҮЕРЛЭЖЭ БАЙНАЙ ДАА, БУРЯАД ХЭЛЭМНАЙ!

Хотын 38-дахи хургуулийн хурагшад Буряадай багшана-рай колледжын үүсхэлээр үнгэргэгдэһэн хэмжээ ябуул-гада хамжан хабаадалсаба.

Энэ хэмжээ ябуулгын үедэ хурагшад түрэл буряад хэлэн дээрээ бэшэг бэшэжэ, сасуутандаа, ондоо хургуулийн хурагшадта, мүн тиэхэдэ ехэ зондошье түрэл хэлэн тухайгаа дулаанаар дурсан бэшэжэ, өөрынгөө һанамжа - бэшэг барюулаа. Хүүгэд хотын 17-дохи хургуулийн хурагшадта, ТРЦ «Кэпитал Молл» соо амарһан залуушуулда, «Хамбын Хүрээ» дасанда ерэхэн мургэлшэдтэ, мүн ламанарта эдэ бэшэгүүдэ барюулһан байна. хурагшадтай бэшэг уншахадаа, тэдэнэр ехэ зохидшоожо һонирхоо. Эдэ бэшэгүүдые уншахадаа, буряад хэлэндэ мүнөөнэй залуушуул дуратай, ерээдүй тухайн бодомжолно. Тус хэмжээндэ 5-дахинаа 9 -дэхи класс хүрэтэр хурагшад хабаадалсаба.

Зарим бэшэгүүдтэй танилсахыетнай дурадханабди:

Сайн байна!

Буряад хэлэнэй һайндэр ре-спублика соомнай үнгэрөө. Ма-найшье 38- дахи хургуулида һайндэр үнгэрһэн байна.

Би «Буряадаар хөөрэлдэе» гэхэн мурьсөөндэ шалгаржа, II хуурида гарааб. Буряад хэлээ мэдэхэ байхада һайн. Энэ манай элинсэгүүдэймнай дамжуулаһан хэлэн, тиимэһээ түрэл хэлээ шудалжа, түрэл хэлэн дээрэ хөөрэлдэжэ ябаха ёһотойлди даа.

38-дахи хургуулийн
9 классай хурагша
Дайндарова Дулма.
Хүндэтэ нүхэр!

Бидэ, Буряад орондо ажаһууһан залуушуул, түрэл буряад хэлээ үзэхэ, шудалха ёһотойбди.

Буряад хэлэн - элинсэ-гүүдэймнай хэлэн, тиимэһээ үе таһарангүй үзэгдэжэл байха ёһотой.

Хотын хурагшадтай хоорондо хаяхан үнгэрһэн «Табан сэсэн» гэхэн мурьсөөндэ хабаадажа, түрэл Буряад орон тухайгаа эр-дэм мэдэхээ гүнзгырүүлһэндээ, түрэл хэлэнэйнгээ шадабари мүлиһэндөө баяртайб. Манай хургуулида элдэб хэмжээнүүд үнгэргэгдэжэл байдаг: Сагаал-ганай һонирхолто үдэшэнүүд,

буряад хэлэнэй долоон хоног, уран уншалганууд гэхэ мэтэ.

Уян һайхан буряад хэлээрэ

Урин зөөлэхэнөөр хэлэжэ

хураал,

Буряад хэлээ, буряад нэрээ

Бурхан шэнгээр сахижа

ябаял!

38-дахи хургуулийн
9 классай хурагша
Асалханов Слава.

Сайн байна, Баирма!

Энэ үдэрнүүдтэ манай Бу-ряад орондо түрэл хэлэнэйм-най һайндэр боложо байна. хургуулидамнай оршуулагшадтай

мурьсөөн болоо, би нэгэдэхи хуурида гарааб. Түрэл хэлээ үзэхэ ехэ дуратайб. Хүгшэн эжимни буряадаар намайе хургаха гэжэ ехэ оролдодог. Гэртээ шадаал наа, буряадаараа хөөрэлдэхэ гэжэ оролдодогбди. Баирма, ши намда буряад хэлэн дээрэ бэшэг бэшээрэй!

Шинии нүхэр басаган Туяна.

Хүндэтэ минии нүхэр!

Бидэ, 38 - дахи хургуулийн хурагшад, буряад хэлэнэй һайндэртэ хабаадахадаа, түрэл хэлээ түүрэн магтан ябаял гэжэ уряалнабди.

Баян дэлгэр түби дээрээ
Бадаран байг лэ буряад
хэлэмнай,
Балшар сарюухан аша
гушанараа
Баясуулжа байг лэ буряад
хэлэмнай!
5-дахы классай хурагша
Бадмаева Саша.

Сайн байна!

Түрэл Буряад орондоо ажаһууһан бидэ элинсэгүүдэйнгээ дамжуулаһан хэлэ үзэжэ, шудалжа, үргэжэ ябаял даа. Эдиршүүлдэ таараһан һонирхолтой хэм-жээ ябуулганууд үнгэргэгдэжэ, хурагшадтай һонирхол татажа байг лэ.

Үндэр түрэлтэ монгол
угсаатанай
Үндэһэн халаань даа буряад
хэлэмнай.

Үзэхэлэнтэ сээг
наһандамнай
Үерлэжэ байһай даа, буряад
хэлэмнай!

6-дахы классай
хурагша Самбуев Банзар.

Х.Д.МАХАБАЛАЕВА,
38- дахи хургуулийн бу-
ряад хэлэнэй багша
хэблэлдэ бэлдэб.

"БУРЯАДАЙ ТҮРҮҮ ХҮНҮҮД-2014" МУРЫСӨӨНЭЙ ЛАУРЕАДУУД ТОДОРБО

"Буряад үнэн" Хэблэлэй байшанай үнгэргэдэг заншалта болоһон "Буряадай түрүү хүнүүд" мурьсөөнэй дүнгүүд согсологдобо. Энэ жэлэй лауреадууд болоо гэдэл:

«ГУА СЭСЭН ХАТАН-2014»
номинацида

Жигмитова Ханда Данзановна
Патаева Валентина Дугаровна

«АЛАМЖА МЭРГЭН
АРЮУН ГООХОН
хоёр-2014»
номинацида

Баир Цыденбалович,
Евгения Буянтуевна Жамсоевтон

Жамсо Доржиевич,
Баярма Николаевна Даржаевтан

«БУЯН ХЭШЭГ-2014» номинацида
Бальжанов Станислав Цыренович
Зомонов Михаил Дармаевич

«АЗА ТАЛААН-2014»
номинацида

Норбоев Юрий Николаевич
Дарбаев Михаил Бадмаевич

«АЛАСАЙ ХОЛБООН-2014»
номинацида

Дугданова Дарима Дамбаевна
Башкуев Геннадий Тарасович

Хүндэтэ лауреадуудые манай Хэблэлэй байшанай ажалшадтай зүжөө хатуунаар амар-шалнабди! Энэ жэлэй мурьсөөнэй гуримай ёһоор автор-лауреадууд элэрүүлэгдэхгүй гээд хануулая. Хүндэтэ уншагдахада декабриин 5-да Буряадай Гүрэнэй Х.Намсараевай нэрэм-жэтэ Буряад драмын академическ театрай ордон соо сугларжа, энэ жэлэй лауреадуудые хүндэлэн ёһолхо баяртай хабаадахые урианабди.

"САГААН ҮБГЭН-2014"
номинацида

Шангинов Рэбжа Дабаевич
Козулин Владимир Николаевич

«БААТАР МЭРГЭН-2014»
номинацида

Хунданов Василий Петрович
Гармаев Роман Васильевич

Буряадай элитэ уран зохёолшон Г.Г. ЧИМИТОВЭЙ 90 жэлэй ойдо

ТУСГААР ҺАЙН ХҮН ҺЭН

Гунга Гомбоевич Чимитовые үшөө нургуулида һураха үедөө танил байгаа гэхэдэ болоно. Гол түлэб тэрэнэй баснинуудые бага сагаар уншажа, Иван Крыловой болон Сергей Михалковой зохёолнуудтай жэшэн нагад шудалдаг хэм. Тиихэдээ хайшаа сэгнэлтэ үгэһэнөө би ханадаггүйб. Тиимэһээ тодорхой юумэ хэлэхэ аргагүйб.

Тиигээдшье хожомын гол түлэб Гунга Гомбоевичой дуунуудта болон ород хэлэн дээрээ оршуулгануудтань гол анхарални татагдадаг болоо хэн. Тиихэдээ тэрэнэй бэшэһэн дуун бүхэнийн арадай дунда айхабтарарай найшаагдан таража, мүнөөнэйхээр хэлэхэдэ, ёһотой хит болодог байгаа гээшэ.

Гунга Чимитовэй оршуулганууд угаа олон. Түрүүн тэрэнэй оршуулган ород зохёолшодой «Байгал» сэтгүүлдэ гаргагдаһан зохёолнуудые хужарлажа уншадаг бэлэйб. Мүн ородой элитэ басни бэшэгшэдэй зохёолнуудые хурса тодоор оршуулжа, ёстой буряад хэлэн дээрэ бэшэгдэһэн зүйлнүүд болгожо шададаг хэн.

Удаань наһанайнгаа амаралтада гараад байхадаа, Гунга Гомбоевич Цыпил Доржиевна нүхэртээ буряад-монголой хоёр элитэ эртэ урдын сагай бүтээлнүүдые оршуулжа, өөһэднүүдөө нэрэнүүдые түүхэдэ үлөөһэн байна. Тэдэ хадаа «Монголой нюуса тобшо» болон «Ульгэрэй далай» хоёр болоно. Энээнэй ашаар жэнхэни түрэл хэлээ маргантажа байһан буряад угсаатан тус ялас гэмэ, элдэб мэдээнүүдээр айхабтар баян зохёолнуудые түрэлхи хэлэн дээрэ хужарлан уншаха аргатай болоо хэн.

Түрүүшгээр Гунга Чимитовэй олондо мэдээж болоһые ойлгожо ядадаг бэлэйб. Гэбшье ёстой бурханы түрэл хэлэндэ хүртэһэн хүн удаан бэдэрэлгээ амжалттайгаар түгсэхэ, ялас гэмэ ажалнуудые хэжэ, алдарта нэрээ батдахан болоно. Тиимэһээ Гунга Гомбоевич Чимитовэй алдарта нэрэ аалихан шэнгээршье наа, батаар, тодоор бадарха байһанин дамжаггүй.

Би өөрөө Гунга Гомбоевичтой ноур ноураараа уулзахадаа, «Байгал» сэтгүүлэй буряад таһаг соо золгоо бэлэйб. Энэ таһагта минии унаган нүхэр Георгий Цыренович Дашабыловый хүдэлдэг болоһонийн ушараар тэрэнтээ уулзаха гэжэ ерээ бшууб.

Эндэ Гарма-Доди Дамбаев оршуулгаар хүдэлдэг байгаа. Тэрэнтэй би үшөө Максим Горькийн нэрэмжэтэ Уран зохёолой дээдэ нургууляар халта танил байгаади. Энэ ерэхэдэ, Гунга Гомбоевич Чимитовтэй бүри наринаар, ноураараа уулзажа, танилсаа бэлэйб.

нургуулида һураха үедэмни номууд соһоо танил байһан зохёолшодой эгээл тэрэ үедэ олоор танилсадаг, заримантайн нүхэд болодог байһан ушарни эдэ

бүгдөөр минии гайхалые нэгэ бага бууруулаад байгаа гэхэдэ болоно. Гэбшье анхаралтайгаар шэртэһэн тэрэнэй нюдые булай томонууд болгоһон мэтэ угаа ехэ диоптрийтой нүдэнэйнгөө шэлые ходо заһасагаан байдаг, үргэн, мяхалиг нюуртай, марьяжаһан, томо бээтэй энэ хүн гансата намда найшаагдаа бэлэй.

Илангаяа тэрэнэй угаа уряалга шарай, тархияа халта хазайлган татаад энэбхилэлын, түрүүшын уулзалгаһаа хойшо намда ехэ хүндэтэйгөөр хандадаг болоһонийн одоол найшаагдаа хэн ааб даа. Харин тэрэмни намһаа хорин таба аха хүн байшоо ха юм.

Нэгэтэ Сэлэнгын аймагаар Уран зохёолшодой холбооной зохёохы бүлэгтэ оролсожо, Гунга Гомбоевичой ударидалга доро ябаад ерэхэмни, бидэ хоёрой хани нүхэсэлэй улам бэхжэхэдэ, горитойгоор нүлөөлөө. Бидэнһээ гадна бүлэгтэмнай шүлэгшэн Баир Дугаров, оперын дуушан Нина Манжеева Владимир Дамбаев хүгжэмшэтэйгөөр ородог байбашье, Гунга Гомбоевич бидэ хоёр бэшэнһээ нюусатай болоһон ушар онсо болгон, бэшэнһээ илгаа хэн. Юундэһьеб намайе бултан соһоо илгаруулдаг байгаа гээшэ гү даа?

Ушар юуб гэхэдэ, Сэлэнгүүмын архиин заводой хүдэлмэришэдтэй тон халуун уулзалгын болоһоной удаа Гунга Гомбоевич намайе хамсыһаамни татаад, хажуу тэшэмни болгожо, иигэжэ хэлэбэ гээшэ.

- Сэдааб! Машина соомнай хандала доро канистра байха. Хүнэй огто хараагүйдэ тэрэниие абаад, тэрүү тэрэ байгша цехэй начальнигта хандаарай. Тиигээд ойлгохош даа! Юундэ канистрын хэрэгтэй болоһонийе... Тиигээд баһал хэндэһье харуулангүй, хоёр аягатайгаар канистраа абаашажа, хандала доронь табяарай. Гансал Байрта гү, али дуушан хүгжэмшэн хоёрто огто бу харуулаарай!

Гунга Гомбоевичи цехэй начальнигтай хори литр «Осенний сад» гэжэ улаан архи минии асархан канистра соо хүүлэхэ гэлсэһэн байшоо. Тиигэжэ Гунга Гомбоевич бидэ хоёр өөрын нюусатай болоһон зомди. Тэрэнээ уухаяа ошохо болоходоо, Гунга Гомбоевичи намда «Чик-чик!» гэжэ дохёо үгэхэ. Тиихэдэнь ямар нэгэ шалтаг олоод лэ, хоюулан һубарилдан гаража ошохооди.

Таблеткэ машина соһооо һуугаад, нэжээшье, заримдаа

гурбаншье аяга болодог хэн, «Осенний сад» гэжэ архияа уужа һуухадаа, элдэб юумэн тухай ярилдахабди. Гоёл хэн даа! Эсэгэмни болохо аха хүнтэй, мэдээж уран зохёолшотой иигэжэ һуухадаа, бинь гайхалаа нюужа шадабагүйб. Юундэ гэхэн асуудалаа нэгэтэ эжэлүүдгүй табигаб. Гунга Гомбоевичи нэгэ бага абяагүй һуугаад, намайгаа тэбэрээд, иигэжэ хэлэгшэ хэн:

- Зохёолшод гээшэдэшни ноён, нохой гэжэ байхагүй, залуу, үбгэнэй тоосоон гээшэ огто болодоггүй юм гэжэ Галамнай хэлэдэг лэ гүб. Эгээл тиимэ... Иигэжэ хоюулан хөөрэлдэжэ һуухадаа, наһанайнгаа илгаае огто обёорногүйб!

Гунга Гомбоевич Цыпил Доржиевна хоёр уран зохёолшо, минии унаган нүхэр Цэрэн Раднаевич Галановые юундэһьеб «Галан» гэжэ нэрлэдэг байһан юм гэхэн ажаглалта эндэ хэлтэй гээшэ хаб гэжэ хананаб...

Нэгэ бага һүүлдэ, наһа яһала нэмэһэн хойноо би нэгэ онсо юумэ ойлгоо хэм. Иимэ хөөрэлдөөнэй үедэ ярилдажа байһан хүнэйнгөө урда өөрыгөө нэгэтэһье байһанһаа үлүү найнаар харуулха гэжэ алишье тала оролдодоггүй байгаа байна. Тиимэһээ тус хөөрэлдөөнэй үедэ хэлэгдэһэн үгэ, ойлгосо бүхэн тусхайтаар хэмжэгдэхэ хараатай. Гадна Цэрэн Раднаевичэй хэлэһэн үгэнүүд мүн лэ баһа онсо шэгнүүритэй, тэдэ үгэнүүд соо оруулагдаһан юрын тэй шэнги ойлгосоннуудын тусхай удхатай, гансата мэдэрэгдэмэ шэгнүүритэй болоно бшуу!

Гунга Гомбоевичтой хөөрэлдэжэ байхадаа, угаа һонин хэн. Түрүүшгээр хүнгэнөөр, шог ёгтойгоор, бэе бээе хадхаатайгаар ябажа байһан ярилдааншны өөрыншны огто ойлгоогүйдэ, ямаршьеб угаа ехэ удхатай, гүн ухаанайшны бодото хүсээ, онобшоёо бодото дээрэн харуулха гэхэн эрилтэтэй болоһон байха.

Энээгээр юу тэмдэглэхээ хананабши гэхэдэ, Гунга Гомбоевичой энэ маягые ойлгожо гү, али дүтэрхыгөө баримталжа, хөөрэлдөөнэйнгөө маяг түхэлэй хубилха, ярилдаанайнгаа ямаршьеб гүнзгыг удхатай гондиролтын болохо бүхэниие оножо, тэрэ хэлбэри соонь орожо шадабалшны, Гунга Гомбоевич бүхы наһан соһооо шамые хүндэлхэ, ямаршье сагуудай ерээ болнь, өөрынгөө ханамжа огто хубилгахагүй гэжэ гуша найса гараһан хойноо ойлгоо хэм.

Тиигэжэ уулзалга бүхэнэйшны ярилдаанай угаа һонин байдаг хадаань, ходо уулзажа байха гэхэн хүсэлшны ходоодо носоһоор байдаг бэлэй. Уран зохёолшодой заншалаар заримдаа олоороо суглараад, «хатуу харые» хүнтэрүүлхэдэ, тэрэ

уулзалгын үедэхи хөөрэлдөөнэй гол удхые гар соһооо абажа шададагаараа намайе тэрэ онсо гайхуулдаг хэн. Тэрэнэй шог, хүюун хөөрөөн хадаа сугларагдай иимэ долгин дээрэ байхадань, тусхайтаар туһалдаг байгаа гэхэ байна.

Гунга Гомбоевич таһагтань орожо ерэхэн ямаршье хүн байг, тэрэн бүхэниие тон адляар угтаһан мэтэ байдаг хэн. Үнэхөөрөөшье, ноёншье, нохойшье, залуушье, наһажаалшье байг, илгаагүй. Зүгөөр минии нэгтэ ойлгоходомни, «Чик-чик! Сама садик!» гээд, зүүн гартань һууһан набтархан, ёсхогор сейф руугаа орожо ерэмсээршны, түлхюүрээ гаргажа, нүдэ муутай дээрэһээ тон дүтэ болон анхаралтайгаар хаража, тэрэниинь нээлгэдэг хүнүүд тон үсөөн байһан юм. Би тэдэ үсөөнтэнэй тоодо ородог байһанаараа ходо омогорхожо ябадаг хэм.

Нэгэтэл намда нэгэ иимэ юумэ онсолон хэлээ хэн. Сэлэнгын эрьдэ манай хэлсэдэгээр шара уһа уужа байхадаа, Гунга Гомбоевич удаан абяагүй байһанаа, гэнтэ шэлээ заһасагаагаад, булай томотойгоор иигэжэ хэлэгшэ хэн:

- Сэдааб! Шам шэнги хүниие энэ наһан соһооо нэгэтэһье хараагүйб. Ши нэгэл зүн соһооо ябадаг хүнши. Тиимэһээ ямаршье ушарта шини хайшаахан хандасатай байха байһаниие дүтэрхыгөөршье лаб ойлгохоор хүнши. Энээнээшны түлөө би шамые хүндэлдэгби. Обкомдо ороод байгааһье наа, республикын һонинтой ахамд редактор болошье наа, үнөөхил Сэдэб зандаа ябадагши. Би анхаралтайгаар адагладагби. Ши тиимэл хадаа ехэ ноёдой дунда өөрын хүн болохые һэдээшьегүйш гэжэ һаял би ойлгооб. Тэдэнэй хүрэгтэ орохын тулада шамда «наадаха» хэрэгтэй байгаа. Тэдэ ши тиигэжэ шадахаһыгүи хүнши!

Эдэ үгэнүүдые гансал Гунга Гомбоевичоо дуулаһан хүнби. Тиигэжэ хэлэхэдэнь, юундэ заримдаа миин эгээлэй юрын хүнүүд намайе баһангишаг байдаг бэ гэжэ ойлгоо бэлэйб. Тэдэнэр тэрэ хүрэг соо орожо шадаагүй хадаа ахир амитан гэжэ ханана ха юм!

Һайн бэлэйт, эдэ үгэнүүдэйтнай түлөө, Гунга Гомбоевич!

Иигэжэ абаад харахада, Гунга Гомбоевич Чимитов тусхаар һайн хүн байгаа гэхэ байнаб. Тэрэнэй ямаршье хүндэ хандасын нэгэ жэгдэ, хүюун шогууша, тэрэнэйнгээ хажуугаар тэрэн бүридэ онсо шэнжэ шанарынь гансата тодруулжа шададаг байһаниинь юундэһье үнэтэй. Тиихэдэнь ямаршье мушхалаатай зантай хүниие тэсэжэ, тэрэнтэй, тиимэ уулзалга бүхэндөө, нэгэ жэгдэ байжа шадаха гээшэ Гунга Гомбоевичой абари зангай жэшээлэшгүй янза түхэл болоно.

Би Гунга Гомбоевич Чимитовтэй элдэб сагта, элдэб мушхалаата үедэнь харилсахадаа, тэрэниие онсо ухаатай, уян нугархай сэдхэлтэй, юумэн бүхэниие һайн лэ байһай гэжэ хүсэжэ ябадаг халуун улаан зүрхэтэй хүн байгаа гэжэ зүрхэтэйгөөр мэдүүлхэ байнаб. Тиимэл хадаа һүүлэй һүүлдэ тусгаар техникэтэй, нугалбаритай дуунай үгэнүүдые олоор бэшэжэ, нэрээ мүнхэлүүлээ гээшэ. Тэрэнэй ямаршье дууниинь би болсомсоороо, олоной зүрхэ сэдхэлые онсо хүсэтэйгөөр дайража, үнэн дээрээ тэдэнь арадай дуунууд болонхой байна ха юм!

Гунга Гомбоевич залуудаа театрально-хүгжэмэй техникум амжалттайгаар дүүргэжэ, бүжэглэгшын мэргэжэл олоһон байна. Тиигэжэ республиканска радиогой дикторээр хүдэлжэ гараһан байна гэжэ мэдэнэб. Удаань «Байгал» сэтгүүлдэ ерэжэ, бүхы наһан соһооо эндэ ажаллаа.

Гадна Максим Горькийн нэрэмжэтэ Уран зохёолой дээдэ нургуулида һураһанаараа онсо омогорхого хэн. Тиигэжэ аяар холын Иисэнгэдэ минии түрэлэй болохо тэндэхи совхозой директор Дмитрий Рабданович Банзаргашеевэдэ Африкан Андреевич Бальбуров болон Барадий Мункуевич Мунгонов хоёртой айлшалажа байхадаа, намтай танилсулхадань, «Оһоо! Литинститутовец!» гэжэ омогорхон хэлэһынь мартадаггүйб...

Гунга Гомбоевич бидэ хоёр тушаан боложо, нэгэ үдэр алтан дэлхэе хараха заяатай байһан хоёрбди. Гансал бинь хорин табан жэл хойно, 1949 оной ноябриин 15-да түрэхэн байгааб...

Харин Гунга Гомбоевич үшөө нэгэ бага амиды ябаа наа, ерэн наһааа угтаха байгаа. Тэдэ олон тоото үбшэнүүд тэрэниие Сохоба-адин орон руу абаад ябашоо...

Гунга Гомбоевич өөрынгөө дуунуудаар нэрээ мүнхэлөө гээ хэнби. Тиихэдэнь али нэгэ дууень шагнахадаа, тэрэнэй шогууша хөөрөө дуулаһан мэтэ бологшоб. Минии нүхэд зохёолшод хуу бултадаа намһаа арба найса гаран жэлээр аха байһан тула бултадаа тэрэ ялагар орон руу ябанхай. Зүгөөр бэшэһэн юумэнүүдын намтаяа ха юм!..

Цыдып ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

ҮНЭН АНДА НҮХЭДНАЙ

Гунга Гомбоевич Чимитовэй энээхэн наһан соһооо бэшэһэн, хэһэн юумэниинь тоолошогүй олон гээшэ. Би 20 жэл соо бүхы уран зохёолшодой холбоотой хүдэлһэн байнаб. «Байгал» журналда Г.Г.Чимитов буряад таһагай редактор, Ч.Р.Намжилов редакторай орлогшо хэн. Барадий Мунгонов тархаш үргэнгүй, зохёолшодой шэнэ туужа, роман уншажа, заһажа һуудаг бэлэй. Владимир Намсараев, Доржо Эрдынеев ехэ нарин нягта редакторнууд хэн.

Минии корректура уншахада, хүн бүхэн өөрынгөө зохёол намтай уншалсажа туһалдаг байгаа. Энэл журналда Д.Батожабайн «Төөригдэһэн хуби заяан» хэлбэгдэжэ эхилэ. Романай автор маанадһаа халахаа болибо. Гунга Гомбоевич, Николай Дамдиновшье, Никифор Рыбко болоод Семен Метелица үргэлжэ намда Батожабайгаа магтажа халахагүй юм.

Гунга Гомбоевич, Цыпилма Доржиевна Чимитовтэн намайа татаһаар, түлхихөөр лэ, Дашарабдан Батожабайтай нилүүлһэн даа. Манай хоёр бүлэдэ зон олоор ябаха, окутад таһархагүй. Дашарабдан Гунгаагайдаа ошоод, «Адуушанай дуун» гэхэн туужааа сээжээр хэлэжэ үгэхэдэнь, Цыпилма Доржиевна машинкаар сохиһон түүхэтэй. Энээн тухай «Батожабай» гэхэн баримтата фильм соо Цыпилма Доржиевна ехэ һонирхолтойгоор хөөрэхэн байна. «Мир-Бурятия» телеканал энэ фильм харуулдаг.

Чимитовтэнэй хамта хэһэн ажал – «Ульгэрэй далай» гэжэ ехэ бүтээлые хуушан монголһоо буряад хэлэндэ оршуулга, Улаан-Удын типографиин дарга Клара Никифоровна Ербановагай туһаламжаар олон хэһэгээр хэлбэгдэһэн юм. Сэсэн мэргэн, аргагүй ехэ буян хэһэн Клара Никифоровна энэ номынь хэлбэжэ, буряад арадтамнай бэлэг болоо хэн.

Үнэн анда нүхэд гээшэ аргагүй үнэтэй сэнтэй улад юм.

Дашарабданай мордоһоной һүүлээр үншээрэд байхадамнай, үнэн нүхэд лэ туһалдаг, тэдхэдэг хэн. «Ульгэрэй далайн» корректура нэгэдэхиинь уншалсаад, үбшэлөөд, би больницада ороо бэлэйб. Гунга Гомбоевич намда «ехэл туһалбаш, хуибуудтнай үшөө зааханууд, бари, таанадта хэрэгтэй» гээд, арсабар байтарни, 10 мянган түхэриг үгэжэл халаһан юм.

Энээнэй һүүлээршье «Гунга Гомбоевичой туһаламжын жасаһаа» нэгтэ бэшэ мүнгэн туһаламжа абаһан байхабди. Гунга Гомбоевич Цыпилма Доржиевна хоёртоо доро дохин мургэнэб. Аша, гуша, зээнэртнай үнэр баян, зол жаргалтай байхань болтогой. Цыпилма Доржиевна, үхи хуибуудэй жаргал хаража, үргэмжэ һайхан, үндэр наһа эдлэхыетнай хүсэһэб.

Гунга Гомбоевичой буян ехэ, Диваажанда амараад, аша гучанартаа ерэжэ, Алтан дэлхэйдэ мүнхэлхэтнай болтогой.

Һамасуу БАТОЖАБАЙ.

Понедельник, 17

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)
11.55 «МОДНЫЙ ПРИГОВОР»
13.10 «СЕГОДНЯ ВЕЧЕРОМ» (16+)
15.20, 16.15 «ВРЕМЯ ПОКАЖЕТ» (16+)
17.00, 04.05 «МУЖСКОЕ / ЖЕНСКОЕ» (16+)
18.00, 03.05 «НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ» (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!» (16+)
20.50 «ПУСТЬ ГОВОРЯТ» (16+)
22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 Т/С «ЧУДОТВОРЕЦ». ФИЛИПП ЯНКОВСКИЙ, ФЕДОР БОНДАРЧУК, ОКСАНА ФАНДЕРА В МНОГОСЕРИЙНОМ ФИЛЬМЕ ДМИТРИЯ КОНСТАНТИНОВА» (16+)
00.25 «ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ» (16+)
01.00 «ПОЗНЕР» (16+)
02.00 «НОЧНЫЕ НОВОСТИ»
02.15 Т/С «ИЗМЕНА». «ГОРОДСКИЕ ПИЖОНЫ» (16+)
05.00 «В НАШЕ ВРЕМЯ» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «КУЗЬКИНА МАТЬ. ИТОГИ». «АТОМНАЯ ОСЕНЬ 57-ГО» (12+)
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.35, 15.30, 18.10, 20.35 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»

12.55 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ» (12+)
13.55 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
16.00 Т/С «СЕРДЦЕ ЗВЕЗДЫ» (12+)
17.00 Т/С «ПОКА СТАНИЦА СПИТ» (12+)
18.30 Т/С «КАМЕНСКАЯ» (12+)
19.30 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «МАРЬИНА РОЩА-2» (12+)
01.45 Д/Ф «ШИФРЫ НАШЕГО ТЕЛА. ВНЕЗАПНАЯ СМЕРТЬ» (12+)

ТНТ

07.00, 08.00 «ВСЯ БУРЯТИЯ» (12+). ПОГОДА
07.30 «МУНГЭН СЭРГЭ» (6+). ПОГОДА
07.45 «ДО И ПОСЛЕ» (12+)
08.30 «БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ» (6+)
08.45, 19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА
09.00 «ДОМ-2. ЛІТЕ» (16+)
10.30 Х/Ф «ВОЗВРАЩЕНИЕ СУПЕРМЕНА»
13.30, 14.30 Т/С «УНИВЕР» (16+)
14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ» (16+)
14.15 «БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ» (16+)
19.15 «СПОРТ-ЭКСПРЕСС» (16+)
19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
20.00 «ФИЗРУК» (16+)
21.00, 01.00 Х/Ф «ПОБЕГ ИЗ ВЕГАСА» (16+)
23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ»

ТИВИКОМ

06.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+). ЗУРХАЙ
06.25 «ДЕШЕВО И СЕРДИТО» (6+)

07.00, 10.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
07.30, 09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
08.00 «БРАК БЕЗ ЖЕРТВ» (16+). ЗУРХАЙ
09.30 «ВКУСНО» (12+)
10.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ПАПИРУСА» (6+)
11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 01.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
11.05, 15.05 Т/С «БИГЛЬ» (16+)
12.05, 16.05 Т/С «ГОСПОЖА ГОРНИЧНАЯ» (16+)
13.05 Х/Ф «ДОБРО ПОЖАЛОВАТЬ, ИЛИ ПОСТОРОННИМ ВХОД ВОСПРЕЩЕН» (12+)
14.30 М/Ф (6+)
17.05 «ШКОЛЬНОЕ ТВ» (6+)
17.30 М/Ф (6+). ЗУРХАЙ
17.40 «ВАШЕ ПРАВО» (16+)
18.00 «1993. ОСЕНЬ В ОГНЕ» (16+). ЗУРХАЙ
19.00, 23.30 «ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ» (16+). ЗУРХАЙ
20.05 Т/С «БУМЕРАНГ ИЗ ПРОШЛОГО» (16+)
21.00 Т/С «ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ» (16+)
22.00 Т/С «ОХРАНЯЕМЫЕ ЛИЦА» (16+)
00.00 «ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ» (16+). ЗУРХАЙ
02.00 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «ВЕРНИТЕ РЕКСА», «ЁЖИК ДОЛЖЕН БЫТЬ КОЛЮЧИМ», «МЫ С ШЕРЛОКОМ ХОЛМСОМ» (0+)

06.40 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО»
07.00 М/С «ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ»
07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ»
08.00, 01.30 «6 КАДРОВ» (16+)
09.00, 13.30, 00.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.30, 14.00 Т/С «ВОРОНИНЫ»
10.00 Х/Ф «КИНГ КОНГ» (2005)
15.30 Т/С «ЛЮБИТ - НЕ ЛЮБИТ»
16.00 Т/С «ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ»
17.00, 18.30 Т/С «ПОСЛЕДНИЙ ИЗ МАГИКЯН»
19.00, 19.30 Т/С «КУХНЯ». «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ»
21.00 Т/С «МОЛОДЕЖКА»
22.00 Х/Ф «СТАРТРЕК». «ВОЗМЕЗДИЕ»
00.30 «КИНО В ДЕТАЛЯХ» (16+)
01.45 М/Ф «МУРАВЕЙ АНТЦ» (0+)
03.20 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.20 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (16+)
10.35, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
12.55 «СУД ПРИСЯЖНЫХ» (16+)
14.30 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)
15.45 «ОБЗОР ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
16.25, 17.30 Т/С «ЛЕСНИК» (16+)
19.00 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
21.00, 00.30 Т/С «ЛЕГАВЫЙ-2» (16+)
00.00 «АНАТОМИЯ ДНЯ»
01.30 Т/С «КРАПЛЕННЫЙ» (16+)
03.25 «ДИКИЙ МИР» (0+)

04.00 Т/С «ГОНЧИЕ» (16+)
05.55 Т/С «СУПРУГИ» (16+)

ДТВ

06.00, 04.30 М/Ф (0+)
06.45, 01.55 Х/Ф «ОХОТА НА ЕДИНОРОГА» (16+)
08.30, 03.30 «АНЕКДОТЫ» (16+)
09.30, 20.30 Т/С «ОПЕРА. ХРОНИКИ УБОЙНОГО ОТДЕЛА» (16+)
11.45, 19.30 Т/С «СОЛДАТЫ-7» (12+)
15.30, 18.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)
16.30, 17.00, 17.30 «ВНЕ ЗАКОНА» (16+)
18.00 «ЕСТЬ ТЕМА» (16+)
22.35 «КВН. ИГРАЮТ ВСЕ» (16+)
23.35, 01.00 Т/С «ГРИММ» (18+)
00.30 Т/С «ДНЕВНИКИ «КРАСНОЙ ТУФЕЛЬКИ» (18+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»
07.10 «УТРО НА 5» (6+)
10.30 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
11.30 Х/Ф «БЕЛАЯ СТРЕЛА» (16+)
13.30, 14.25, 15.20, 16.15, 17.00, 17.40, 18.35 Т/С «БЕЛЫЕ ВОЛКИ-2» (16+)
20.00, 20.45, 21.30, 22.15 Т/С «ОСА» (16+)
23.25 Т/С «СЛЕД» (16+)
00.20 «МОМЕНТ ИСТИНЫ» (16+)
01.15 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ. О ГЛАВНОМ» (16+)
02.15 «БОЛЬШОЙ ПАПА» (0+)
02.45 «ДЕНЬ АНГЕЛА» (0+)
03.10, 03.45, 04.20, 04.55, 05.20, 05.55, 06.30 Т/С «ДЕТЕКТИВЫ» (16+)

Вторник, 18

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10, 04.55 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)
11.55 «МОДНЫЙ ПРИГОВОР»
13.15 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
13.25 Т/С «ЧУДОТВОРЕЦ» (16+)
15.25, 16.15 «ВРЕМЯ ПОКАЖЕТ» (16+)
17.00, 04.00 «МУЖСКОЕ / ЖЕНСКОЕ» (16+)
18.00, 03.05 «НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ» (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!» (16+)
20.50 «ПУСТЬ ГОВОРЯТ» (16+)
22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 Т/С «ЧУДОТВОРЕЦ». ФИЛИПП ЯНКОВСКИЙ, ФЕДОР БОНДАРЧУК, ОКСАНА ФАНДЕРА В МНОГОСЕРИЙНОМ ФИЛЬМЕ ДМИТРИЯ КОНСТАНТИНОВА» (16+)
00.25 «ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ» (16+)
00.55 «НОЧНЫЕ НОВОСТИ»
01.10 «СТРУКТУРА МОМЕНТА» (16+)
02.10 Т/С «ИЗМЕНА». «ГОРОДСКИЕ ПИЖОНЫ» (16+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «БУНТ ГЕНЕРАЛОВ. ГЕНЕРАЛ ГОРДОВ» (12+)
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.35, 15.30, 18.10, 20.35 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
12.55 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ» (12+)

13.55 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
16.00 Т/С «СЕРДЦЕ ЗВЕЗДЫ» (12+)
17.00 Т/С «ПОКА СТАНИЦА СПИТ» (12+)
18.30 Т/С «КАМЕНСКАЯ» (12+)
19.30 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «МАРЬИНА РОЩА-2» (12+)
01.45 Д/Ф «КТО НЕ ПУСКАЕТ НАС НА МАРС?»

ТНТ

09.05, 09.00 «ДОМ-2. ЛІТЕ» (16+)
07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ «ТЭЦ-3»
08.45, 08.45, 19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА
08.15, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
10.30 «БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ» (16+)
11.30 Х/Ф «ДЮПЛЕКС» (16+)
13.30 Т/С «УНИВЕР» (16+)
14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ» (16+)
14.15 «СПОРТ-ЭКСПРЕСС» (16+)
14.30 Т/С «ИНТЕРНЫ» (16+)
19.15 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)
20.00, 22.20 «ФИЗРУК» (16+)
21.00 Х/Ф «УБОЙНЫЕ КАНИКУЛЫ» (16+)
23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+)
01.00 Х/Ф «РАЗВЛЕЧЕНИЕ» (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)

07.00, 10.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
08.00, 01.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+). ЗУРХАЙ
08.35 «ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ» (16+). ЗУРХАЙ
09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+). ЗУРХАЙ
10.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ПАПИРУСА» (6+)
11.05, 15.05 Т/С «БИГЛЬ» (16+)
12.05, 16.05 Т/С «ГОСПОЖА ГОРНИЧНАЯ» (16+)
13.05 Х/Ф «ЖЕСТОКИЙ РОМАНС», 1 С. (12+)
14.30 М/Ф (6+)
17.05 «ВКУСНО» (12+). ЗУРХАЙ
17.30 «УТУМАТА» (16+)
18.05 «ВЕСТНИК НХ» (16+). ЗУРХАЙ
18.30 «СПРОСИМ ПРЯМО» ПРЯМАЯ ЛИНИЯ С МЭРОМ ГУЛАН-УДЭ А.М. ГОЛКОВЫМ. ЗУРХАЙ
20.05 Т/С «БУМЕРАНГ ИЗ ПРОШЛОГО» (16+)
21.00 Т/С «ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ» (16+)
22.00 Т/С «ОХРАНЯЕМЫЕ ЛИЦА» (16+)
23.30 «ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ» (16+). ЗУРХАЙ
01.30 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «СОКРОВИЩА ЗАТОНУВШИХ КОРАБЛЕЙ», «ОГУРЕЧНАЯ ЛОШАДКА», «БОБИК В ГОСТЯХ У БАРБО-

СА» (0+)
06.40 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО»
07.00 М/С «ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ»
07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ»
08.00 «6 КАДРОВ» (16+)
08.30, 14.00 Т/С «ВОРОНИНЫ»
09.00, 13.30, 00.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.30, 15.30 Т/С «ЛЮБИТ - НЕ ЛЮБИТ»
10.00, 16.00 Т/С «ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ»
10.30, 21.00 Т/С «МОЛОДЕЖКА»
11.30 Х/Ф «СТАРТРЕК». «ВОЗМЕЗДИЕ»
17.00, 18.30 Т/С «ПОСЛЕДНИЙ ИЗ МАГИКЯН»
19.00, 19.30 Т/С «КУХНЯ». «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ»
22.00 Х/Ф «ЗВЕЗДНЫЙ ДЕСАНТ»
00.30 Х/Ф «НОВЫЕ РОБИНЗОНЫ»
02.25 М/Ф «ПРИНЦ ЕГИПТА» (0+)
04.15 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.20 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (16+)
10.35, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
12.55 «СУД ПРИСЯЖНЫХ» (16+)
14.30 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)
15.45 «ОБЗОР ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
16.25, 17.30 Т/С «ЛЕСНИК» (16+)
19.00 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
21.00, 00.30 Т/С «ЛЕГАВЫЙ-2» (16+)

00.00 «АНАТОМИЯ ДНЯ»
01.30 Т/С «КРАПЛЕННЫЙ» (16+)
03.30 «ГЛАВНАЯ ДОРОГА» (16+)
04.05 Т/С «ГОНЧИЕ» (16+)
06.00 Т/С «СУПРУГИ» (16+)

ДТВ

06.00, 04.25 М/Ф (0+)
06.55, 01.55 Х/Ф «СЛУЧАЙ В КВАДРАТЕ 36-80» (12+)
08.30, 03.25 «АНЕКДОТЫ» (16+)
09.30, 20.30 Т/С «ОПЕРА. ХРОНИКИ УБОЙНОГО ОТДЕЛА» (16+)
11.35, 19.30 Т/С «СОЛДАТЫ-7» (12+)
15.30, 18.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)
16.30, 17.00, 17.30 «ВНЕ ЗАКОНА» (16+)
18.00 «ЕСТЬ ТЕМА» (16+)
22.35 «КВН. ИГРАЮТ ВСЕ» (16+)
23.35, 01.00 Т/С «ГРИММ» (18+)
00.30 Т/С «ДНЕВНИКИ «КРАСНОЙ ТУФЕЛЬКИ» (18+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»
07.10 «УТРО НА 5» (6+)
10.30 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
11.30, 13.30, 15.00, 02.50, 04.10, 05.25 Т/С «ГОСУДАРСТВЕННАЯ ГРАНИЦА» (12+)
17.00 «ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ»
17.50 Х/Ф «МЕДОВЫЙ МЕСЯЦ» (12+)
20.00, 20.30, 21.00 Т/С «ДЕТЕКТИВЫ» (16+)
21.30, 22.20, 23.25, 00.15 Т/С «СЛЕД» (16+)
01.00 Х/Ф «СОЛДАТ ИВАН БРОВКИН» (12+)

Среда, 19

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10, 05.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)
11.55 «МОДНЫЙ ПРИГОВОР»
13.10 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
13.20 Т/С «ЧУДОТВОРЕЦ» (16+)
15.20, 16.15 «ВРЕМЯ ПОКАЖЕТ» (16+)
17.00, 04.10 «МУЖСКОЕ / ЖЕНСКОЕ» (16+)
18.00, 03.15 «НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ» (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!» (16+)
20.50 «ПУСТЬ ГОВОРЯТ» (16+)
22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 Т/С «ЧУДОТВОРЕЦ». ФИЛИПП ЯНКОВСКИЙ, ФЕДОР БОНДАРЧУК, ОКСАНА ФАНДЕРА В МНОГОСЕРИЙНОМ ФИЛЬМЕ ДМИТРИЯ КОН-

СТАНТИНОВА» (16+)
00.30 «ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ» (16+)
01.10 «НОЧНЫЕ НОВОСТИ»
01.25 «ПОЛИТИКА» (16+)
02.25 Т/С «ИЗМЕНА». «ГОРОДСКИЕ ПИЖОНЫ» (16+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «КУДА УХОДИТ ПАМЯТЬ?» (12+)
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.35, 15.30, 18.10, 20.35 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
12.55 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ» (12+)
13.55 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
16.00 Т/С «СЕРДЦЕ ЗВЕЗДЫ» (12+)

17.00 Т/С «ПОКА СТАНИЦА СПИТ» (12+)
18.30 Т/С «КАМЕНСКАЯ» (12+)
19.30 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «МАРЬИНА РОЩА-2» (12+)
01.45 Д/Ф «ВОЙНА И МИР АЛЕКСАНДРА ПЕРВОГО. УРА! МЫ В ПАРИЖЕ!» (12+)

ТНТ

07.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА (16+)
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ «ТЭЦ-3»
08.15, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
08.45, 19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА
09.00 «ДОМ-2. ЛІТЕ» (16+)
10.30 «БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ» (16+)
11.30 Х/Ф «МИСТЕР НЯНЯ» (16+)

13.30 Т/С «УНИВЕР» (16+)
14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ» (16+)
14.15 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)
14.30 Т/С «РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ» (16+)
19.15 «АФИША» (16+)
20.00 «ФИЗРУК» (16+)
21.00 Х/Ф «ОЧЕНЬ ГОЛОДНЫЕ ИГРЫ» (16+)
23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+)
01.00 Х/Ф «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ПЛУТО НЭША» (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)

07.00, 10.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
08.00, 01.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+). ЗУРХАЙ
08.35 «ВЕСТНИК НХ» (16+)
09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+). ЗУРХАЙ
10.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ПАПИРУСА» (6+)
11.05, 15.05 Т/С «БИГЛЬ» (16+)
12.05, 16.05 Т/С «ГОСПОЖА ГОРНИЧНАЯ» (16+)
13.05 Х/Ф «ЖЕСТОКИЙ РОМАНС», 2 С. (12+)
14.30 М/Ф (6+)
17.05 Д/Ф «ИВАР КАЛНЫНЬШ. РОМАН С АКЦЕНТОМ» (16+)
18.05 «ЦАРСТВО» (16+). ЗУРХАЙ
19.00 «ЕСТЬ РАЗГОВОР» (16+). ЗУРХАЙ
20.05 Т/С «БУМЕРАНГ ИЗ ПРОШЛОГО» (16+)
21.00 Т/С «ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ» (16+)
22.00 Т/С «ОХРАНЯЕМЫЕ ЛИЦА» (16+)
23.30 «ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ» (16+). ЗУРХАЙ
01.30 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

Түүхэдээ түшэглэе

ХЭДБИБДИ, БУРЯАДУУД?

Дүхэриг шэрээгэй үедэ

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг

УГАА МЭДЭБЭЛ, ХЭЛЭЭ ШУДАЛХАДА БЭЛЭН
Мүнөө сагта буряад хэлэ хүгжөөлгын хэдэн олон хэмжээ ябуулганууд үнгэр-гэгдэбшье, газарай габаһаа гараагүй хадаа үг изагуурайнгаа үндэнэ шэнжэлэн мэдэбэл, саашадаа соёл, заншал, түрэлхи хэлээшье шудалхада бэлэн байха гэхэн ханамжа Гончигбал Соктоевич мэдүүлбэ.

Энэ дүхэриг шэрээдэ элдэб мэргэ-жэлтэд: түүхэшэд, эрдэмтэд, хэлэ шу-далагшад, ниитэ ажал ябуулагшад, сэтгүүлшэд, багшанар суглараа. Тэ-дэнэй тоодо ехэ олон залуушуулай хабаадаһаниинь найшаалтай. "Юун энээдэтэй хөөрэлдөөн болоноб даа. Мүнөө буряад хэлэ хүгжөөлгын асу-удал шухала бэшэ юм гү? Ямар түүхэ гэлдэнэб", - гэжэ байгаадшье гайхаһан зон байгаа. Зүгөөр олонхи хабаадаг-шадай ханамжаар, үг гарбалаа, ара-дайнгаа үндэнэ, хаанаһаа бии болоһон арад гээшэбибди гэжэ мэдээгүй аад, хэлээшье шудалжа шаданагүй ха юм.

Һүүлэй үедэ буряад хэлэн, буряадай ажаһуудалда хабаатай юумэн лэ наа, ехэ шухала болоод байна. Энэмнай ха-даа буряадай хүгжэлтэ руу хэгдэнэн ехэхэн лэ алхам гээшэл даа. ханаад үзыт даа, хэдыхэн жэлэй саана буря-адаар дуугарһан хүн нэгэ ямар бэ даа зэрлиг хүн мэтээр ханагдадаг, бүри улам хажуугаархи зонүүдшни шамайе баһангыар аашалдаг бэлэй. Мүнөө тэдэл зоншни буряад хэлээрээ дуу-гархада, атаархангыар харадаг болоо бшуу. Мүн буряад хэлэндэ хабаатай хэмжээнүүд олоной анхарал тата-даг болонхой. Тиимэһээ энэ үнгэрһэн дүхэриг шэрээдэ ехэ олон зон ха-баадаа. Энэнь хадаа буряад арадай түүхын сагаан толбонуудые элирүүлхэ үе саг ерээ гэжэ гэршэлнэ.

БУРЯАД АРАД ХААНАҺАА БИИ БОЛОҢОН ЮМ?

Энэ шухала асуудал ехэ олон ба-римтатый байдаг.

- Һүүлэй үедэ даншые наа олон ба-римтанууд бии болонхой, зариманиинь ямаршые удхагүй шэнги байдаг. Мүнөө тон нэгэ бүридхэнэн баримта үгы ха юм даа. Минии ханахада, хэлэ, соёлоо мэдэхынгээ урда арад түүхээ заабол мэдэхэ ёһотой, - гэжэ эмхидхэгшэ Гон-чигбал Баиров мэдээсэбэ.

Дүхэриг шэрээдэ эгээл түрүүн үгэ абагша хүн хадаа Агын Буряадай той-рогой түлөөлгшэдэй суглаанай болон ветерануудай соведэй түлөөлгшэ, Россиин Федерацийн соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ Дондог Будувич Да-шиянжипов гээшэ.

- Буряад хургуулинуудта буря-ад арадай түүхэ шудалагдадаггүй байһаниинь харамтай. Би эрдэмтэн бэшэб, юрын буряад хүнби. Таанар, эрдэмтэд, буряад арадай түүхэ зүб мүрөөр бэшэхэ байгаат. Энэ ажалтай арадуудай мэдэрэл бэхжүүлхэ ха юм, - гэжэ Дондог Будувич хандаба.

БУРЯАД АРАДАЙ УГ ГАРБАЛ БАЙГАЛ ШАДАРНАА ЭХИТЭЙ ГҮ?

Сугларһан эрдэмтэд Буряадай түүхын элдэб баримтануудые гэршэл-бэ. Түүхын эрдэмэй доктор Ширав Чи-митдоржиев элдэб сагта ажаһууһан буряад эрдэмтэдэй буряад арадуудай үндэнэн тухай хэдэн баримтануудые тооложо үгэбэ.

- Буряад угсаатанай уг гарбал тухай асуудал манай арадай эгээл шухала шэнжэлхэ асуудал гээшэ. Энэ талаар ехэ хонин баримтануудые эрдэмтэдэй шэнжэлэлгэ гэршэлнэ. Жэшэнь, Про-копий Коновалов буряадууд Байгал шадарһаа гараһан гэжэ мэдүүлнэ. Тэ-рэнэй ханамжаар, манай уг гарбалтан эндэ уни сагта байрлаһан, Байгал ша-дар буряадуудай үндэнэн газар гээшэ. Эдэ газарнуудай нютаг арад буряадууд гээшэ, тэдэнэй орон Баргажан-Түхүм гэжэ хэлэгдэнэ, - гэжэ Ширав Бодие-вич мэдээсэбэ.

АЛИН ГЭЭШЭБ, ҮНДЭНЭНЭЙМ НАБАГША?

Мүн эрдэмтэнэй тэмдэглэһээр, бу-ряадууд Түб Азиһаа 11-14-дэхи зуун жэлнүүдтэ Байгал шадар руу ерэнэн монголшуудһаа таһарһан нэгэ халбари гээшэ гэжэ баримта бии ха. Энэ хараа бодол 20-дохи зуун жэлэй 30-аад ону-уд хүрэтэр баримталагдаһан байна. 1937 ондо Алексей Окладников "Бу-ряадууд хадаа Байгал шадараар олон жэлнүүдэй хугасаада ажаһууһан элдэб угай олон яһатанай нэгэдхэнэй аша дүн гээшэ" гэжэ бэшэһэн байдаг. Харин саашадаа Румянцев А.Окладниковай ханамжа үргэлжэлүүлжэ, энэ газа-раар байрлаһан урдын арадуудай гол үндэнэн арадууд монгол хэлэтэй уг гарбалтан байһан гээ. Харин То-каревой хэлэһээр, энэ газараар аха дүү арадууд ("братские народы") ажаһуугаа. 19-дэхи зуун жэлдэ Байгал шадар ородуудай ерэхэдэ, буряадууд хаял нэгэдэжэ байгаа ха. Энэ нэгэдэл 19-дэхи зуун жэлэй нэгэдэхи хахадтань дүүрхэнэн юм.

"ХҮРЭЛ ЗУУН ЖЭЛДЭ" БУРЯАДУУД ЭХИТЭЙ ГҮ?

Дүхэриг шэрээдэ хабаадажа байһан археолог Прокопий Коновалов эрдэм-тэн Ширав Чимитдоржиевай хэлэһэн баримта буруушааба.

- Намайе буряадай уг гарбал шэн-жэлэгшэдэй тоодо юундэб даа ору-улба. Сэхыень хэлэхэдэ, би археолог гээшэб, урдын соёлоор һонирходог, буряад арадуудта хабаатай набагша бэдэрдэгби. Ширав Бодиевич намайе Байгал шадар урдын буряадай угсаа-тан ажаһуугаа гэжэ хэлээ гэнэ. Энэнь тиимэ бэшэ. Харин Монгол болон Үбэр Байгалай дэбисхэр дээрэ олоһон шу-луун хүүр хүшөөнүүд тухай хэлэгдэнэ. Бүхэдэлхэйн археологийн эрдэмэй дэ-лисэдэ эдэ хүшөөнүүд монгол угсаа-танай урдын сагай соёлой гэршэ гэжэ баримталагдана. Харин тюркск ара-дуудай соёл тухай баһал баримталаг-дадаг. Тиимэһээ тэндэ тон буряаду-уд тухай хэлсэгдэнэгүй. Манай ээрын

урдахи түрүүшын мянгадахи жэлнүүд гээшэ, тиимэһээ монгол угсаатан хүрэл зуун жэлһээ (бронзовый век) үндэнэтэй гэжэ баримталмаар, - гэжэ түүхын эр-дэмэй доктор, археолог мэдээсэбэ.

Мүн профессорэй ханамжаар, хүүр хүшөөнүүдэй соёл хүннүүдэй үе сага-ар хэлэгдээ, тиимэһээ тэдэнэр буря-адуудай уг гарбалтан байжа магад. Хүннүүдэй соёл болон хаан түрэ Агу-уехэ империин соёл гэжэ баримта-лагдабашье, хүннүүдэй үндэнэн соёл түүрэг-монголшуудай соёл гээшэ гэжэ археолог-эрдэмтэн баримтална.

НАЯШАГ МҮНДЭЛХЭН ЗАЛУУ АРАД ГҮБДИ?

Түүхын эрдэмэй доктор Булат Зо-риктүевай ханамжаар, буряадууд ха-даа ехэ залуу арад гээшэ. Юуб гэхэдэ, буряад арадай ойлгосо буряад гэхэн нэрынгээ удха соо нюугданхай ха.

- Нэн түрүүн "бураад" гэжэ үгэһөө нэрэ үндэнэлөө. Энэнь хадаа ой соо байрлаһан арад гэхэн үдхатай. Тиимэһээ Байгалай баруун талаһаа ажаһуугша изагуурай отогойхидые та-лын монголшууд "бураад" гэжэ нэрлээ. Энэ үгын ойлгосо 16-дахи зуун жэлэ-эр баримталагдаад, 18-дахи зуун жэл хүрэтэр хэрэглэгдээ. Саашадаа ород арад "бураад" үгэ "брат" гэжэ үгөөр хэлгүүлээ, - гэжэ эрдэмтэн баримтал-ба.

БУНАЛГААННАА БУРЯАДУУД НЭГЭДЭЭ ГҮ?

Тэрэнэй хэлэһээр, буряад арад 1645 ондо мүнделхэн болоно. 1629-30 онуу-даар Байгалай баруун талаар түрүүшын ородууд бии болоһон юм. Тиигэжэ энэ ерэгшэ арадай үндэнэн арадууд хүшэрхэн харилсаатай болоһон гэхэ.

- Эндэ хайн дураар ородуудтай ни-илээ гэжэ хэлэхын аргагүй. Үе болоод лэ тэмсэжэ, үһэрилдэжэ байһан тухай түүхын дансанууд бии. 1645 ондо Дээдэ Зүлхэ болон Ангар мүрэнүүдэй эрьсээр ехэ буналгаан боложо, Байгал шадар-хи үндэнэн арадууд: эхирэд, булагад, хонгоодорнууд хабаадаһан байна. Энэ ехэ буналгаанда Байгалай хоёр талын дэбисхэр дээрэ ажаһуудаг үндэнэн арадууд хабаадажа, эсэргүүсэһэн юм. Тиимэһээ 1645 он хадаа буряад ара-дай мүнделхэн он жэл гэжэ тоологдо-хо ёһотой, энэ баримтада алдуу үгы, - гэжэ түүхын эрдэмтэн тодорхойло.

Гэхэтэй хамта, Эзэн Чингисэй ехэ хүбүүн Джучин буряад арадуудые эзэмдэһэн тухай баримта эрдэмтэн ог-толон буруушааба. Эдэ бүгэдэ барим-тануудые шэнжэлэн, үнэн, бурууень бэдэрхэ нилээн ехэ ажал хэгдэмээр гэжэ дүхэриг шэрээдэ хабаадагшад мэ-дэрбэ.

Монголшуудай нюуса тобшо бэшэгүүд соо "буряад" гэжэ үгэ бэшэ-этэй. Тиимэһээ мүнөөнэй ажаһуугша буряадууд тухай хэлэгдэнэ гэжэ ханамжаар, зүгөөр эрдэмтэн Зорикту-евай хэлэһээр, энэ ном соо Хүбсэгэл голый баруун талада оршодог "Буряад" гэхэн голый нэрэ дурсагдаа.

- Эгээл эндэ Джучи ойрадуудай нэгэ

бүлэг зониие эзэмдээд, саашаа Зүлхэ мүрэнөөр Киргизи руу ябаһан байна, - гэжэ Булат Зориктуев онсолбо.

ЭГЭЭЛ УРДЫН БЭШЭГ БУРЯАД ҮЗЭГ БАЙГАА ГҮ?

Буддын шажанай гүн ухаанай эрдэм-тэн Чимит-Доржо Дугаров ехэ хонин мэдээсэл дуулгаба.

Сири гүрэндэ үгы болоһонхоно хотын нуурида археологууд нэгэ бэшэг-тэй арка олоһон байна. Эдэ үгэнүүдэй ямаршые хэлэн дээрэ бэшээтэй байһыень удаан сагта элирүүлжэ ядаа. Зуун жэлэй туршада эрдэмтэн энэни-е шэнжэлжэ тайлбарилһан юм. Юун гэжэ тэрэ барилгын зүйл дээрэ бэшэ-этэй байгаа гэжэ хананат? "Тэнгэрийн үүдэн" гэжэ бэшээтэй байгаа бшуу. Ти-игээ хадаа манай хэлэн болоно, магад, тэндэ буряадууд ажаһуугаа гү? Тэрэ үе сагта хилэ байгаагүй ха юм. Тиимэһээ энэ асуудал гүнзэгыгөөр шудалагдаха ёһотой, - гэжэ эмшэ лама тэмдэглээ.

БУРЯАД АРАДАЙ ТҮҮХЫН НОМ ХЭРЭГТЭЙ

Һүүлэй үедэ залуу, эдэбхитэй буря-ад хүбүүдэй урган гараад, түрэл арад-таа туһа асарха гэхэн тэдэнэй эрмэл-зэл найшаалтай. Эдэ түрүү хүбүүдэй нэгэн Улаан-Үдэ хотын 29-дэхи гимна-зийн директор Булад Шойнжонов энэ дүхэриг шэрээдэ үгэ хэлэхэдээ, нэн түрүүн багшын тала баримталаа.

- Буряад арадай түүхэ шэнжэлхэ-дээ, хэдэн олон ханамжа баримтану-удые шудалнабди. Харин мүнөө сагай ургажа ябаа эдиршүүлдэ юу зааха гээ-шэбибди, эдэниие хүмүүжүүлхэ талаар хаанаһаа гараһан зон гээшэбибди гэжэ мэдэхэ шухала бшуу. Юуб гэхэдэ, ара-дайнгаа түүхэ, соёл, хэлээ мэдэһэн зондо харгы ульгам нээгдэдэг бшуу. Тиимэһээ тон зүб, үнэн баримта гар-гажа, түүхэ бэшэгдэхэ ёһотой, - гэжэ Булад Шойнжонов ханамжалба.

Дүхэриг шэрээдэ хабаадагшад ехэ удаан саг соо зүбшэлсэбэ. Олон ба-римта, ханамжанууд хэлсэгдээ. Эдэ бүгэдэ хэлсэгдэһэн баримтануудта үндэнэлэн, нэгэдүүлэгдэһэн буряад арадай түүхын ном бэшэгдэхэ боло-но. Энэ хөөрэлдөөнэй дүнгөөр Буряад Республикын Толгойлошо Вячеслав Наговицында түүхын номой хэблэлдэ хамһалсахыень хандалга бэшэгдэхэ. Номой хэблэлэй ажал "Буряад соёл" гэхэн ниитэ эмхи өөр дээрээ даажа абаба.

Хэблэлдэ бэлдэгдэхэ буряад арадай түүхын ном хадаа баһал олон барим-тануудаар дүүргэгдэхэ бэшэ, нэгэ удха-тай шэнжэлэлгэ хэгдэбэл, хайн бэлэй. Зүгөөр зарим ондоо баримтанууд бии гэжэ мэдээсэгдээд, буряад зоной түүхэ тодорүүлгдахал бэээ. Уг гарбалаа мэдэжэ, үндэнэн соёл, заншалта бай-далаа, түрэлхи хайхан хэлээ шудал-жа, газарай габаһаа гараагүй, өөрын үндэнэтэй, "Би - буряадби" гэжэ мэдэр-жэ ябаха ушар арадаймнай дүтын са-гай ерээдүй болохонь дамжаггүй.

Цырегма САМПИЛОВА.

"ЮРТЭМСЫН ШУБУУН"

гэһэн һонирхолтой проект түрүүлжэ гараа

2014 ондо түрэл буряад хэлээ хүгжөөхын тула олон тоото хэмжээ ябуулганууд манай республика дотор эмхидхэгдээ. Тиыхэдэ "Найдал" гэһэн жаса мүн лэ буряад хэлээ дээшнэ үргэхэ дуратайшуулай дунда грантнуудай конкурс үнгэргөө. Тэрээнэй нэгэ бүлэгтэ "Юртэмсын шубуун" гэһэн һонирхолтой дүрэ зурагуудай (открытка) проект түрүүлжэ гараа. Тус ажалай авторнууд гэбэл, Екатерина Балданова болон Сэсэгма Бубеева гэшэд болоно. Манай сурбалжалагша нютагайнгаа урдаа хараха бэрхэ басагадаар уулзажа хөөрэлдэһэнөө хүндэтэ уншагдай анхаралда дүрадхана:

- Танай бүтээлнүүд түрүү һуурида гараһан байна. Өөһэдынгөө ажал тухай хөөрөөд үгыт.

Екатерина Балданова: - 2014 оной эхээр ажалгүй гэртээ һуужа байтараа, республиканска нэгэ сониндо энэ конкурс тухай уншаад, хабаадаха дурамни хүрөө. Һанаагаараа нүхэр Сэсэгма басагатайа ху-

баалсааб. Тэрээнһээ хойшо со-авторнууд гэжэ нэрлэгдээбди. Бидэ открыткануудые бүтээхэ тухай хэлсээбди. Сэсэгма танил дизайнернуудаа урижа, би хоёр уран зураашадые оложо, хэрэггэ бээлүүлээбди.

Сэсэгма Бубеева: - Би мүнөө Казань хотодо байдаг-би. Үнэхөөрөөшье, нютагһаа, аха дүүнэрһээ холо ябахадаа,

түрэл нютагаа, буряад хэлээ, ёһо заншалаа ходо һанажа ябадаг-би. Нютагайнгаа һайхан байгааһи, өөрын хэлэнэй баялигые ондоогоор сэгнэжэ эхилнэш. Аяар холо Татарстанда байхадаа, хүн зонтой танилсахадаа, би нараа Буряад ороной Баргажанай голой, Бархан уулын, Байгал далайн сэсэг мэтэ басаганби гээд та-

нилсадаг-би. Тэндэхи зон гайхажа, һайнаар намда хандана.

Катин намда иимэ проект зохёожо, сугтаа ажал хэе гэхэднэ, абаһаар лэ зүбшөөлөө үгөөб.

- Энэ ажалтнай ямар удхатайб, юун тухай открытканууд бэ?

Сэсэгма Бубеева: - Үшөө һургуулиин шаби ябахадам, удаань дээдэ һургуулида һурахадам, түрэлхидни намда амаршалгын үгэнүүдые бэшүүлхээ ходо хандадаг нэн. Үшөө тэрэ үедэ буряад үгэнүүдтэй открытканууд юундэ үгы гэшээб гэжэ халаглаша нэм. Харин Катин тус конкурсдо хабаадаа гэхэднэ, открыткануудые бүтээхэ тухай хөөрэлдөөбди.

Манай энэ ажалда Буряад-даймнай олон аймагуудай болон Росси дотор холо, ойгуур тараһан буряад басагад хабаадалсаа гээд хэлэхэ шухала. Энээн дээрэһээ үндэһэлжэ, бүхы дэлхэеи тойродог гулабхаа шубуунтай жэшээлжэ, "Юртэмсын шубуун" гэжэ ажалаа нэрлээбди.

Екатерина Балданова: - Манай открытканууд дээрэ буряад мэргэн үгэнүүд бэшээтэй. Мүн тиыхэдэ хурим түрэдэ болон түрэлхэн үдэртэ зориулагдаһан таатай үгэнүүдтэй открытканууд болоо гээд хэлэхэ хэрэгтэй. Долоон янза бүрийн открытка бүтээгээбди. Тэдэндэ тааруу зурагуудые манай залуу уран зураашад Оксана Цыбикжапова (Балданова), Жаргала Долгорова гэшэд зураа. Тэрэшлэн баһа Казань хотодо байдаг дизайнер Цыремжит Тышкеева гоёор шэмэглээ.

Би өөрөө мэргэн үгэнүүдые олоходоо, абаһаар лэ, Сэсэгма-атай хэлсэжэ, суг хамта шийдхэбэри абажа байгаабди. Мүн тиыхэдэ бүхы зурагуудаа хамта хаража, сэгнэлтэ үгэн, нэмэхэ, хороохо тухай хэлсэжэ, ажалаа ябуулнабди.

- Бэрхэ, урагшаа һанаатай залуу басагад иимэ ехэ ажал хэһэн байна. Манай уншагшад таанад тухай һонирхожо байна ёһотой. Тиимэһээ өөр тухайгаа хөөрөжэ, мүн суг хамта хүдэлһэн басагадтай маанадаа танилсуулт.

Екатерина Балданова: - Би өөрөө Түнхэнэй аймагай Харбяангууд һууринһаа уг гарбалтайб. Харин һургуулиа эжынгээ нютагта, Баргажанай аймагай Уланда дүүргээб. 2004-2009 онуудта Эрхүүгэй дээдэ һургуулида буряад хэлэ бэшэгэй таһагта һуралсалаа үргэлжэлүүлээб. Мүнөө Харбяангууд нютагтаа соёлой байшанда хүдэлнэб.

Буддийская традиционная Сангха России

Сэсэгма Бубеева

Минии эгэшэ Оксана Цыбикжапова (Балданова) өөрынгөө зурагуудаар открыткануудыемнай шэмэглээ. 1998-2000 онуудта Буряадай соёлой болон искусствын училищида һураа. Тэндэ мэдээжэ Буряадай уран зурааша Солбон Раднаевич Ринчиновэй уда-ридалга доро уран зурагай оньһотой танилсаа. Табан жэл соо түрэл Харбяангуудайнгаа һургуулида хүдэлөө. Мүнөө үедэ хоёр хөөрхэн багашуулай эжы. Сүлөө сагтаа, илангаяа үхибүүдэйнгээ унтаха үедэ зурагуудаа бүтээжэ байдаг.

24 наһатай Жаргала Долгорова Зүүн Сибириин гүрэнэй соёлой академи амжалтатайгаар дүүргэһэн юм. Хана дээрэ зурагуудые бүтээдэг уран зураашаар хүдэлнэ, һур харбалгаар спортын мастерта кандидат. Маанадай бүтээлнүүдые һайханаар гоёогоо. "Манай ажалда эгээл хүнднэ гэхэдэ, мэргэн үгэнүүдэй удха зураг дээрэ харуулха шадабари мүн", - гээд Жаргала маанадта хэлээ.

Сэсэгма Бубеева: - Баргажанай аймагай Улан нютагай дунда һургуули дүүргээд, Буряадай гүрэнэй университетдэ буряад хэлэ бэшэгэй факультетдэ һуралсалаа үргэлжэлүүлээб. Нүүлднэ нютагаа бусажа, буряад хэлэнэй болон литературын багшаар хүдэлөөб. Мүнөө үедэ Казань хотодо "Наран" гэһэн Зүүн зүгэй медицинн клиникэдэ даргаар тоологдоноб.

Манай дизайнер Цыремжит Тышкеева болоно. Түнхэнэй аймагай Жэмһэг һууринһаа уг гарбалтай, Улаан-Үдын 25-дахы һургуулиин һүүлээр Буряадай гүрэнэй хүдөө ажахын академи дүүргэжэ гараад, мүнөө Казань хотодо ажаһууна, дизайнераар хүдэлнэ.

- Танай иимэ гоё бүтээлнүүдые худалдажа абаха арга байха гү?

Екатерина Балданова: - Улаан-Үдэ хотодо "Уран" гэһэн зохёохы нэгдэлдэ ошоод, абажа болоно. Харин Түнхэнэй аймагай Хэрэн һууринай маг-зинууд соо байха.

Тус хөөрэлдөө
Борис БАЛДАНОВ
эмхидхэбэ.

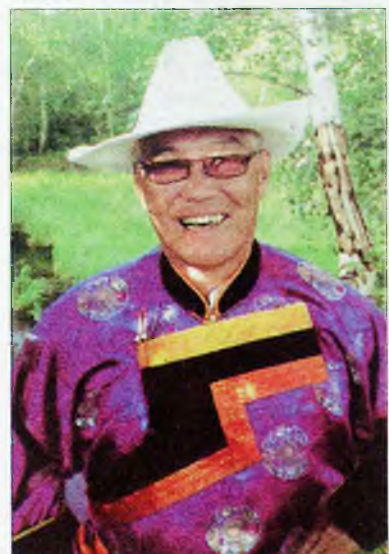

«ГАЛХАН» гэнэн литературно-хүгжэмтэ, уран бэлигэй салондо

“ДҮРБЭН ТЭГШЭ БЭЛИГТЭЙ, СОЁЛШОН СОЛОТОЙ”

гэжэ абьяастай бэрхэ, шуран түргэн, шуумар зантай, Агын округой адис, аршаанта Алхана нютатга түрэнэн, анханһаа шүлэг, дуунуудыг зохёохо дуратай, дархан угтай, шарайд омогтой Владимир Дондович Будаев тухай гэр бүлынхидын, түрэлхидын, дүүнэр, эгшэнэрын омоторходог гэшэ. Багаһаа баяан, гитара дээрэ наададаг, олон нүхэдтэй байһан Володя хүбүүн һургуулиа дүүргээд, пограничницаар сэрэгэй алба гараад, БСХИ, удаань БГПИ дүүргэжэ, ажалынгаа намтар эхилээ. Бэлиг талаангаа алдангүй, тиин соёлшоной солото зам шэлэжэ, Базар Цырендашиевтай, Даши Дамбаевтай дуун соогоо суурхуулан Согто-Хангилда, Хүөөшэдэ, Дүлдаргада амжалтатай ажаллаба. “Амар сайн” гэнэн мэргэжэлтэ ансамбльтаа Усть-Ордагай районуудаар уран бэлигтэйн танилсуулба. Тиихэдэ соёлдо хабаатай, сугтаа хүдэлдэг бүлэг зонтоёо хамта Саха-Яхад Республика айлшалба, ажалынгаа дүй дүршэлөөр хубаалдаба.

хайшан гэжэ тэрэ үедэ ажама-дардаг, ажаһуудаг байһанаа ород хэлэн дээрэ ехэ зохидоор, хүнэй, уншагшын ойлгохоор юрын хөөрөөнэй хэлэр бэшэһэн, тэрэ үеын дуунуудаа һануулһан, уршагта ябадалнуудыг болон бага наһанайнгаа энээдэтэй ушарнуудаа дурсаһан, совет үеын байдал һануулһан, энэ номдонь рецензинүүдыг ПАНИ-ин академик, педагогикын эрдэмэй доктор В.А. Стрельников, географин эрдэмэй кандидат, БГУ-гай профессор Ц.Д. Гончиков, түүхын эрдэмэй доктор, профессор, республикын арадай уран зохёолшо А.Л. Ангараев гэгшэд үгэһэн байха юм.

“АЖАБАЙДАЛНААН ҮНДЭНХЭН НОМЫН СЭНТЭЙ”

Тиихэдэ Шандалингаа соёлой байшангай зохёохы коллективтэй гастрольдо хүршэ Монгол ороноороо ябажа, буряад дуу, хатарнуудтаа танилсуулан габыятай юм. Зохёохы намтар тухайн хаанаһаа мэдээбши гэхэдэ гү, гансашье өөрөө хөөрөө бэшэ, харин бидэндэ бэлэглэһэн “По волнам моей памяти...” гэнэн шэб шэнэхэн, ород хэлэн дээрэ бэшэгдэһэн, өөрынгөө уран зурагуудаар шэмэглэһэн ном сооһоонь мэдэхэ болоо һэмди. Тиигээдшье хүхюун, дорюун зантай, хүл хүнгэн Владимир Дондович бидэнтээ хамта мүнөө үедэ баяанаа тэбээрээд, бидэнээ хүгжэмөөрөө дэмжэн, дуулалдан, “Тоонто” гэнэн фольклорно ансамблэда сүлөө сагтаа ябадаг болонхой. Тиихэдэ үшөө БГУ-гайнгаа дэргэдэ баһал өөрынгөө дуунай ансамблэтай хүдэлдэг, олон газарта харуулшанаар ажалладаг юм.

Өөрынгөө намтар, ажабайдал, бага наһан, һургуули, дээдэ һургуулийн һуралсал,

гэнэн удхатай һонин хөөрэлдөөн “По волнам моей памяти...” гэнэн номойн презентацион үедэ (“XIX Номой салон”) болоһон байна. Үндэхэтэнэй номой санда эмхидхэгдэһэн шэнэ номтойн танилсалгын үдэшыг республикын габыята артистка Дарима Лубсанова, РБ-гэй соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ Цыпилма Батулова гэгшэд хүтэлбэрлэжэ, зохёохы намтар тухайн удхалан хөөрөө. Байгуулагдаһаар 25 жэлэйнгээ оёе байгша оной декабрь нара соо угтахаяа байһан “Тоонто” гэнэн өөрын хабарадаг фольклорно арадай ансамблин гэшүүд (Улаан-Үдэ хотын захиргаанай соёлой комитет, хүтэлбэрлэгшэ Бутит Долгорова, хормейстерын Соёлма Цыренова, концертмейстерын Эржена Дымбылова) олон урданай болон мүнөөнэй дуунуудыг бэлэг болгон бариба, эндэ сугларагшадые урмашуулба.

Гэр булын альбомһоо

Буряад Республикын Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ, олондо хүндэтэй Матвей Чойбонов амаршалгын дулаан үгэнүүдыг хэлэжэ, энэ номоороо Буряад Республикын Уран зохёолшодой гэшүүн болоходонь дэмжэхэ, зууршалха байһанаа мэдүүлбэ. Хүхэ номин хадаг баржуулан, хани халуунаар амаршалба. Түүхын эрдэмэй доктор, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, уран зохёолшо Ардан Ангараев түрүүшын номоор Владимир Дондовиче ехэ зохидоор амаршалжа, “иимэ удхатай, бага наһаа, намтараа, ажалаа дурсаһан ном ажабайдалда, амитан зондо һонин байха байна” гэжэ сэгнэбэ, үшөө һонин номуудыг бэшэжэ байхыень хүсэбэ. Тиихэдэ Агаһаа уг гарбалтай, географин эрдэмэй кандидат, Россиин дээдэ һургуулийн габыята хүдэлмэрилэгшэ, профессор Цыбен Гончиков үнгэрһэн сагаа, суг нүхэсэдэг байһанаа уг удхатайгаар хөөрөбэ, хүлгөөтэй, хүхюүтэй бага наһыень һануулба. Ном соогоо багшанараа, эжы, абая, үетэн нүхэдөө, түрэл нутагуудаа, һайхан байгаалиа дурсан сэгнэһыень онсолбо.

УРАН ДУУНУУДАА НҮХЭДЫНЬ УЯНГАТУУЛБА

Өөрынгөө зохёһон олон дуунуудаар Агын нутагуудта мэдээжэ болоһон, бэлигтэй балетмейстер Д.Ж. Бадлуев

дархан солотой, буряад эдээ бэлдэхэдэ, байшан барихадаашье дүрэтэй, бэрхэ гэрэй эзэн В.Д. Будаев нүхэртөө энэ үдэр һайхан дуунуудаа бариба. Республиканска, Россиингаа болон регионуд хоорондын олон конкурсуудай лауреадууд – композитор Баир ба бэлигтэй дуушан Арюна Баторжиевтан һайхан дуунуудаа дуулаа, нүхэд зандаа ябаһанаа дурсаа, тиин өөртэнэ “Буряад хүбүүдтэ магтаал” гэнэн огсом дуугаа зориулаа.

Эндэ уригдаһан медицин бэрхэ хүдэлмэрилэгшэ, урихан шарайтай, зохид зантай Цыжит нүхэртэнэ (бидэ бүри урид танилсаа, нүхэсөө һэмди), өөртэнэ, хүүгэдтэнэ гоёхон дуунуудыг Ага нутагаа суурхуулжа байһан республикын арадай артистка Билигма Ринчинова, мэдээжэ артист-продюсер, бэрхэ дуушан Зорикто Тогочиев уянгатай һайхан дуунуудаа дуулажа, эндэ сугларһан нутагаархидайн, нүхэдэйн урма зориг бадаруулба, шэхэнэй шэмэг болгобо.

Алхана, Ага, бусад нутагууд тухайгаа бэшэһэн шүлэгүүд болон дуунуудын наһанайн намтар шэмэглэнэ гэжэ тэмдэглэхээр. Тиимэһээ удаадахи ном соогоо тэдэнэ нототойгоорнь гаргаха бээ гэжэ найданабди, бултанай һайхан хүсэлнүүдыг дамжуулнабди. Ехэ олон түсэб хараатай ажалдань амжалта,

ажабайдалдань зол жаргал хүсөөд, республикын Уран зохёолшодой гэшүүн болоһоорнь хани халуунаар амаршалаад, өөрын зохёһон “Алханын валсы” (үгэнь ба хүгжэмынь Вл. Будаевтай) гэнэн дуугарнь хөөрөөгөө түгэхсэхүү.

Аажам дуулим Ага нутагнай
Ая гангын хангал үнэртэй.
Ажана номин Ага
тоонтомнай
Аян хангал дуугаараа
суурятаа.

Дабталга: Аа - аа - аа
Аян хангал дуугаараа
суурятаа.
Алханын аршаанда хүртэжэ,
Алхамдаа шадал, хүсэ

орожо,
Агын найман аба эсэгын
Алдар солото Агаяа
магтанаб.

Дабталга.
Уужам үргэн Буряад
дайдадаа
Урма хэшэг, зориг абажа,
Үрэхэлтэй аршаан булагһаа
Үндэр наһа буряад зондоо
гуйналби.

Дабталга.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: В.Д. Будаев; “XIX Номой салон” үедэ хүхэ номин хадаг зүүһэн В.Д. Будаев; В.Д. Будаев “Тоонто” ансамблингаа хүбүүдтэй хамта оперно театрай арада зогсоно.

(Үргэлжлэл. Эхинийн октябрийн 15-най,
22-ой, 29-нэй, ноябрийн 5-най дугаарнуудта.)

Үндэһэн зохёолой үнэтэ жасаһаа

ХОРИИН ХАТАД

(Детектив, тон ехэ нюуса)

III. ДАМБА НОЁН

- Мэдэнгүйб даа. Шэлэнэб гээд лэ, шэсэн-гир дээрэ һуушадар ушар харагдажал байгша.

- Эжы, биш хүзэгтэй хүн хадаа ламаһаа һураад үзэхэм гэшэ гү? Холынхын гү, али ойрынхын гү гээд һурахда яанаб?

- Үнөөхил Ааланаал орхихо дурагүй байнал алтайш.

- Эжы, бэшэ ааб даа. Хори, Түгнэ гээд һурахда ханаха ха юмбиб.

- Зай, тиигэ, зүб. Түгнэ гээ наань, энэ руу түгэншэлһэнэй хэрэггүй.

Дамба-Дугар түргэн, шумууһан, шадал түгэс хүсэһөө гадна арга мэхэтэй, хаа-яа, барилдаадшы туршахадаа, нэгэтэшы унажа үгөөгүй байха. Иимэ хүн ямар басаганай нүдэндэ торсолдохогүйб даа. Хориин бараг бараг басагад энэ хүн тухай хөөрөөгөө хээгүй гэхэ гүт? Тээд Хориин басагадай хөөрөлдэһөөр байтар, ханаһанаа дары бүтээдэг хүмнай ламада үзүүлээд, Түгнэ гүүлээд, тэрэ дороо тэрэ зүг барин шумайба ха. Хаанашы ошо, нүхэд, танил тала дүүрэн. Шумууһан ябаһан хүн зуураа нэгэ хоноод, үглөө үдэрын эрхэтэн танил айлдаа буужа, гэрэй эзэн болохо залуушаг һурагай хүндэ ушар удхаа хэлэжэ, үни удаан зүбшэһэнэй удаа алишы талаараа хоюуланайһы ханаанда таараха хэбэртэй Бүмбэхэн басаганда ошохо үзэхэ гэлсэбэд ха. Гэрэй эзэнэй мүн лэ залуу эхэнэр эдэнэй хэлсэхые дуулажа байһан аад, дундууса оролсон: «Юу гар хоһон ошохо зомта, хараха үзэхэдэтай, хайханаар харагдаа наань, бурхандань хадаг табигт. Бэлэг сэлэгэй орондо мүнэгэ барибалтнай, бүрил хайн», - гэбэ.

Хоёр эрэ нюур нюураа харалсаад, энээлдэшэбэ. Гэрэй эзэн:

- Эдэ эмгэнэрш энэ мэтын хэрэгтэ мание арба худалдаха байха. Миниитнай уужатай зүб лэ буудаад байна.

- хайн даа, Дундаари, эгээл харагай дунда буулгабат. Бидэ, бүһэтэйшүүл, голдогоршог гүбдэ даа. Бүһөөрөөл шангадаад, бүдүүгэй болоод ябана ха юмбиди. Гэрэй эзэн хоолойгоо доро оруулан:

- Дундаари, нэгэ хони шулгалуулхые бодорой. Энэш үдэр болотор «үймөөн» болохо эхилбэ гэшэ.

Наада энээдэн гэхэдэ, байг гэхгүй хүхюун зантай Дундаари һууһашаһанаа ерүүлээд, тарган гэгшын хони шулгалаад орхи гээд, өөрөө гэрэл абажа, нюураа хараад, хүхюун дүү гүнгэнэн:

- Иимэ гоё хүнэй эрижэ ерэхэдэ, Бүмбэхэн юу үгы гэхэ юм. Хабатайл гэжэ зүбшөөнэ бээ. Эхэ, эсэгэньшы баярлахал: «Иимэ ехэ зол жаргал эди шэдинь эльгээбэ гэшэ гү? Бүмбэхэмнай заһал хэжэрхидэг беежэһэн удаган ха юм даа. Иимэ хүниие харахадаа, яагшаа ааб? Хүсэд лэ дээрээ ортобо ха», - гэлдэхэл байха.

Түрүүшын алхам түрэ тээшэ байшаба. Хоёрдохи алхам - хонин шарууһан. Бардам-бардам хөөрөөнүүд басаган тухай. Басаган ербэдһэн нэрэ зүүгээд гаража, тогоонойнгоо гэртэ ороошы наа, хүргэн хүбүүн хүрөөд ерэхэ болохо гэжэ ханахадаа, тусгаар баяр зосоонь бусалжа, Бүмбэхэн хүлгэһэнхэй... һууха байха газараа олохо ядан, шагнаар-хахын хээр шагнаархажа, түр-тар абяанай гараха бүри ухаа алдан байха зуураа тиимэ удаан хүлээбэгүй... Зүрхыень залгихаа байһан залуу орохо ерээбэл даа. Басаган мэдээ табижархин алдаба. Бүмбэхэнэй һуларшаһан үедэ Дамба-Дугар орохо ерээд, харан сасуугаа басаганай мэгдэшэһэн агшамы хаража ойлгоод, аргааханаар хажуудань ерэхэ, тэбэрин татаад үнэсэхэдэнь, Бүмбэхэн амиды бэшэ хоёрой забһарта байха зуураа һүүзэгэрхэн гараараа Дамбые тэбэрижэ, толгойгоо мүр дээрэнь табига... Энэ үедэ хоюулаа нэгэ мэдээтэй хэбэртэй, нэгэ угышые янзатай агшамда баригдашоод байһанаа, хойто ханаар байһан жабдан дээгүүр хоюулаа хэбтэшэбэд. Эдэ хоёрой инагай байдалы хэншы наатуулбагүй... Дамба-Дугар түрүүшынхые басаганай зөөлхэн сэдхэл мэдэрэн байха зуураа шанга гэгшээр шадал түгэс гараараа үбшэнтэйгөөр тэбэрээшы наань, Бүмбэхэн баһал түрүүшынхые иимэ

тэбэрэ үзөөшыгүи наа, үбдөөшы наа, аяшаан хэбтээ бэлэй. Энэ хоёроймнай инаглал тогооной гэр соо боложо, тон хоюулханаа үдэр болосо хайхашаалдажа, хуби заяагаа баталбад.

Иигэжэ хоёр залуугай бэе бээ энхэрһэн түрүүшын дуран ямаршы эршэгүйгөөр, ямаршы наадгүйгөөр бата бэхи үнгэржэ, үглөөдэрын энэ хоёрнай үни заяанай үбгэ һамган шэнги бэе бээдэ нарин-нангин захягаа абалсан, хоёр-гурба һара болоод, намарай эхээр, хайн сагта баян дэлгэр түрээс наярүүлха гэжэ баталбад. Дамба-Дугар хүргэн бурханай үргөөгэй гэртэ гоё хайхан дэбдхэр дээрэ үшөө нэгэ Бүмбэхэнтээ тэбэрилдэн хоноод лэ, үглөөдэрын хоюулаа һалажа ядажа, инаглалайнгаа ехэдэ абтан, ханагдаагүй хайхан үгэнүүдые бэе бээдэ хэлэлсэжэ, сэдхэлээ уудалан, хэды инаглалдабашы, дуран хүрэхэ ерэхэдэ, яашы табихагүй байшаба. Дамба-Дугар забһар забһартаа бодожо үзөөд, гайхаха юм:

- Ямар зөөлхэн бэе гэшэб! Басагадаар хэды хүхилдөөшы наа, түрүүшынхые иимэ аятай хайхан басагантай ушарбаб. Үнэхөөрөөл дээдын табисууртай хүн байна даа. Хэлһэн үгэ үгэдэнь уярнаб. Бэеиём эльбэһэн лэ гарынь үнэсэн тааланаб. Ямар нэгэ ехэ һургуули гараад ерһэн хүн шэнги би өөрөөшы ханаандаа ороогүй үгэнүүдые хаанаһаа олоод хэлэнэ гэшэ-биб?! Баһал Бүмбэхэнөө гайхуулнаб. Ехэ дуран ерэхэдэ, иимэл байдаг гэшэ гү? Гайхалтай! Үгэдэм һогтоно, баярай нульба-санууд нүдынь норгоно. Мордохо дээрэ Бүмбэхэндөө хэлэнэб: «Намар болотор шамайгаа харангүй байжа шадахагүй хаб даа гэжэ ханаһан». Тиихэдэнь Бүмбэхэн: «Бишые баһа тиигэжэ ханаһан», - гэбэ. Тиигээд үни удаан соо тэбэрилдээд зогсонди... Моринойнгоо: «Хүрөө болог даа» гэрһэнүү турьяада, хоёр тээһэ ханаа алдажа, бинь мориндоо мордожо, гэдэргэ хаража болохогүй гэжэ ханаад, арайшы гэжэ дурлаһан басаганатаа хахасан, холодожо эхилээ бэлэй. Толгой соом Бүмбэхэнэй үгэнүүдһээ ондоо юуншы ороногүй. Иимэ гоё хайхан үгэнүүдые хэлэжэ шадаха басагадууд байдаг лэ байна. Эжымни тиихэдэ юу-хү мэдэхэл хүн байшаба даа. Эжыгээ тоодог лэ болохо байна даа.

Үшөө хэды ехэ һургуули намда хэрэгтэй гэшэб? Тэрэ зосоохи бүхы мэдэрэлнүүдэ һургахал байна даа гэжэ ута харгыдаа олон-таба юумэ бодобоб даа. Басагадта хандаха талаараа нилээн дутуухан байгаа бэшэ гэшэ гүб? Бүмбэхэнэй хоёр талаһаа инаг дуранай охиндо абтажа, бэе бээдэ хандаха дүршлөө олохо эхилээбди гэжэ ханаха байнаб... Модохир ябагдаал даа. Бүмбэхэнэй аягтайхан аашанууд намда хэды ехэ жэшээ болохо үгөөб даа. Дурлажа шадаһал басаган байна даа. Иимэ нүхэрые олооб! Ямар зол жаргалтай хүн гэшэбид?!

Дуран гэшэ хүнэй нилээн нангин һудаһан байна даа. Энэ нангин һудаһанай бүхы бээдэ охи үгэжэ байхын түлөө хүн үхэдэгшы, жаргалаашы олодог байна. Би энэһэниие гүнзэгыгөөр бодожо үзөөгүй ябахадаа, нэгэл нойтон мяхан ябаа гэшэ гүб? Нээрээл, тэнэг монсуудай ябаалби даа, - гээд, һэ, һэ, һэ гэхэдэнь, моринынь намай шангалба гэжэ ханаад, залд гэжэ түргэдэшэбэ. «Хээрни, шамда хэлэнэ бэшэлби даа, буруу ойлгоош», - гээд, зөөлхэнөөр Бүмбэхэн шэнгээр моринойнгоо хүзүүнь эльбээд абана. Иигээд түрынгөө үдэр гаргаад, нютагайнгаа үбгэн түрүүтэйгээр эндэ юу-хээгэ хэлсэхээ хэды хүн ошохо. Үгы, минии ошолдошоодо яаха юм? Бүмбэхэнөө иимэ удаан соо харангүй байжа шадахагүй байнаб. Хүрхэн хүбүүнэй байлсаха эрхэгүй байгаа наань, үнөөхи танилайдаа ошоходом, Дундаари ухаа алдажа байха. Шиидээб гэжэ Дамба-Дугар гэртээшы хүрөөгүй ябажа, һөөргөө ошохые бодомжолон хатаруулна.

Хэдэһэн хүнэй тэсшэгүйгөөр хүлээһэн намар саг дары хүрөөд лэ ерээб. Намарай болоогүйһөө хойшо суурхалан түршые бэлэндэ ороһонхой ха. Гансал ханаа үнөөндэ дарагдаһан Дамба-Дугар лэ хүнүүдэй хараһаа алдагдахаа болинохой. Илангаяа

альганай тухай Ааланай, алдарты Хориин басагад юуншыб алдаһан түхэлтэйнүүд, али хонёо алдаа юм гү, иишэ тиишээ гүлдэхэнь түргэдэнхэй.

- Юун хонёо алдаха юм, Дамба-Дугараа хаамайлдажа байһаар, Түгнын басаганда алдаба бэшэ гү?

- Нээрээл, сагалсын гол дунда буулгабаш даа. Ангуушанай басаган гэжэ мэдэхээр, тулаад лэ байнаш.

- Тудаха саанаа эрэн гүрөөһэнэй духын дунда буулгажархыба бэшэ гү, - гээд, хошон үгэ хэлэхэ дуратай Холхоон Банди нарийхан игсуун хоолойгоо шахан энээнэ.

- Банди, хай, Дамба-Дугартааа хошон үгөө дэлгээжэ хөөрөлдэхынгөө забһарта Түгнөөр түерүүлһынь һуража абаад, саахар түхөөһэндэл мандаа асаржа, һони һорьмогой болгыт, - гээд, магадгүй өөрөө байһан басаган «хай» гэжэ байгаад, Бандида нялуундаба.

Банди энэ мэтын мухлуушада мухараад орхихогүй ааб даа, Дамба-Дугар шагдаганда табиһан зангадтай оруужан гээ гүт? Тэрээн бүхэндэ тэбээр шаанги байдаггүй гэжэ мэдэхэ хэрэгтэй. Дамба-Дугар иимэ хүнүүдтэ ехэ энэрхы. Морин жолоогоор, хүн үгөөр гэлһэндэл, эдэнэ зарим заримдаа суглуулаад, һүнийн һүндһэн шагнажа, бахаа ханадаг хэн. Өөрөөшы үгэ баянтай хааб даа. Тиигээшы наа, үгэнүүдтэ ехэ гамтай шэнги байдаг хэн. Хамаагүй хахаржа, хуугайлжа ябахагүй, ажаглаа наатнай, ходо хэлэдэг жороо үгэтэй хэн: «Хүниие үгөөр садхаанхаар, үхэрөөр садхааха гэжэ ханагшаб». Үнэхөөрөөшы, өөрын нюуса хүсэл юун хэм бэ гэхэдэ: «Баруулжаны һубарюулаа наа, Байшан* хүрэхэ, зүлгэһы һубарюулаа наа, Шэтэ хүрэхэ, адуу малтай болобол, тоолохо зобоһоной үлүүдэ, ёстой тоонь иимэ байха ёһотой», - гэхэ. Нютагайнгаа хүнүүдтэ: «Мал эрдэни хайханаар бариһан хүн буянтай юм. Мал гэшэмнай бурханай үршөөһэн, манай байдалда амидарал үгэһэн улаан голнай гэшэ.

Бурханай шажан Энэдхэгтэ дэлгэрэнхэй гэжэ мэдэнэбди. Тэндэ һураһан, эди шэдэитэй, ёһотой һүзгэлэжэ мурыгдэг ламбагайнарай «Энэдхэгтэ үхэр гэшэ бурханай табисууртай амитад гэшэ гэжэ харадаг хадань, тэдэнь дуратай газартаа хамаагүй ябажа байха. Дасан дугандашы ороо наань, һүн орог лэ гэжэ харгы гаргажа үгэдэг байна бшуу даа», - гэлсэдэг. Угта хүнэй үрийн залууханшы наа, жааһаан хойшо үгынь дууладаг нютагайнарай: «Харин тамнай манаал гэгээрүүлжэ байхадаа, баһал бурханай зарлиг дамжуулна ха юмта даа», - гэхэдэнь, Дамба-Дугарай зосоогоо нэгшэһэн баярын нюуртаа гараад байдаг хэн. Хүнэй зосоо оромо энэ мэтын үдгөнүүд өөрынгөө хубыты ямаршы хараа бодолгүйгөөр дүүргэжэ, минн лэ үгын хайханай андалдаан байтараа, ябан-ябан, «Эгээн хурдан мори унажа, арад зонийнгоо үйлэ хэрэгтэ энэл хүбүүмнай ябабал, ханаһан хэрэгнай бүтэхэ», - гэлһэн олоной ханамжа болон шангадажа, нэрлэгдэгшэ хүбүүнэй шэхэндэнь дуулдажа байтараа, нэгэл мэдэхэдэ, Дамба-Дугар зоноороо һунгагдажа, Хориин тайшаа болоһон байна. Дамба-Дугар Рынцевэй Хориингоо тайшаань бололгоноор хүн зоний байдал дээрэ харагдаад байһан оршон тухай бултанһаал үлүүгээр Холхоон Бандиин тэрэ үеын байдал тухай хөөрөһэниинь, тэрэ зандаа тэбээр саарһан дээрэ бэшэһэн шэнги найман үе үнгэрһэн хойно яагаашыгүи, энэ саг руумнай хүрэхэ ерээд, Ааланда һуудаг үбгэнэй хөөрөө шагнажа байхада, Холхоон Бандиин абяан тон эли тодоор дуулдажа байхадаа гайхалтай.

- Манайш Дамба-Дугар талаантай хүнүүдэй нэгэн байгаа гэжэ ханагшаб. Бай гэмэ хүн даа. Өөрөө баяжахын хажуугаар энэ зомни баяжаһай, һубарюулхада, нүдэнэй харагай хүрэхэгүй зайда һубариха малтай наа, зосоо тэнюун байхын хажуугаар тэрэ тэнюун зосоохиёо хүнтэй хубаалдахада, буян ха юм, - гээд, урагшаа ханаатай, хүндэ мал үгэжэрхихэ, хяһуур хямда бэшэ, ёһотойл будүүгэй, уужам дотортой хүн байгаал даа. Иимэ хүнүүдэй шэг шарайнышы сээр байдаг бэшэ аал даа. Би дүтэрхы, ябалсаатай хүн хадаа магтана бэшэб, байшы байһан соонь хэлэнэб.

- Зүб лэ даа, зүб. Зонш дуратай хадаа тайшаагар һунгаад, манай Дамба ноён гэжэ һэтэр зүүлгээд байһан бэшэ гү? Гэргы боложо ерһэн һамганинышы зоний нүдэндэ өө мөөгүйгөөр харагдаад байна. Дамба-Дугартал адли хүндэ туһалхал гэжэ байха, үхибүүншы үбдэхэдэ ошоод, адислаад утажархиха. Онгоһын хэл дээгүүр байһан даа. Минии айдаһан хүрэдэг, - гэбэ. - Тез, өөрөө Дамба-Дугарнай Буддын шажанда һүзэгтэй хүн ааб даа. Хоёр ондоо шажан нэгэ хушалта доро байжа болохо юм гү?

- Буряад зомнай хайшанышы һүзгөлөөд байдаг ха юм даа.

- Монголдо 1200 багаар Буддын шажан дэлгэржэ эхилээ хааб даа. Тус шажан дэлгэрүүлгэндэ эхи табигша Түбэдэймнай нүлөө тон ехэ байһан, 1577 ондо Түбэдтэ һуужа байһан III дугаар Далай лама Содном Жамса гэдэг онго тахилгы хориһон байна. Мордохон хүнэй моринынь алажа, хубсаһынь галдадаг байһан ха юм. Энэһэниие болуулаа.

Манай орон нютагуудаар хаа-хаагуур шажан өөрынгөө номнол үргэнөөр табига, Түбэдтэ, Энэдхэгтэ һураһан дээдын номтой ламанарнышы бусажа ерэхэдэ, Бурхан шажанайнгаа номнол зоний дунда үргэнөөр ябуулдаг хэн. Ном гашай табига, тон ехэ үүргэ дүүргэһэн ламхайнараймнай номнол зүрхэн соомнай хэтэдэ мүнхэ гээд, бидэнтэй хөөрөлдэжэ һууһан үбгэжөөл нүдөө анижа наманшалаад, зандан эрхээ татажа һууха зуураа, хөөрөөгөө Холхоон Бандидаа хандуулна:

- Шимни энэ бэшээшэнэртэ Дамба ноёнойнгоо илангаяа һүүлэйн байдал тухай хөөрөжэ үгэнэ бээш. Шодо Болтирогтоной найман үгай туршада арад зоноо абажа ябаһан тайшаанар түүхын хуудаһанууды ираад харахада, зариманиинь «тархиш даа» гэжэ ханаһаар, зарим нэгэнүүдтэнь шүдөө зуугаад, байра соогоо хүл дээрээ зогсоод, нударгаа шанга гэгшээр зангидахаар байдаг. Энэ нударга буубал, толгойгоо эдилгэн гэжэ мэдэхэдэ, шүдөө дуулдахаар хабиража, шүрбэһэндөө таталдаһан хургануудаа тэниилгэжэ, тархыа тэбэрхэхээ ондоо юмэн алишы сагта үгы байгша даа. Хуули баряшад гэшэмнай хаан, бурханиие һажаалдаашы наа, оройдоол нойтон шабар, хари зоноо захирһан гарынь баһал нойтон мунса. Иимэл оршолон байдалда «ошохо» үдэрөө хүлээһэн олонитэ ха юмбиди даа. Холхоон Банди, минии удаа хөөрөөгөө эхилхэ гээд, хүлээжэ ядажа байна гүш? Хүлээ. Элжээһнши хүрөөд ерэхэ даа. Бишы энэ эрдэмтэдтэ мэдээ болоһон юумээ хэлээд үнгэрхэ дуратай байна гэшэб. Ши, нүхэрни, Банди, аяар Дамба ноёной үедэ амидарһан хүн хадаа манай саг руу түүхын байһанай хүсөөр хүрэхэ ерээд, манаар адли гар табилсажа һуухадаа, ехэ һонин байнаш. Тиихэдэ үхэл гэжэ үгы болоно гэшэ бээ? Түүхын шарлаһан хуудаһанууды гэжэ, тэрэ үеын хүнүүды гэжэ нэгэл «хоолсотой» ха юм даа.

Цырен-Дулма ДОНДОКОВА.

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «НОВОГОДНЯЯ СКАЗКА», «НЕДОДЕЛ И ПЕРЕДЕЛ», «ХИТРАЯ ВОРОНА» (0+)
06.40 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО»
07.00 М/С «ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ»
07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ»
08.00 «6 КАДРОВ» (16+)
08.30, 14.00 Т/С «ВОРОНИНЫ»
09.00, 13.30, 00.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.30, 15.30 Т/С «ЛЮБИТ - НЕ ЛЮБИТ»

10.00, 16.00 Т/С «ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ»
10.30, 21.00 Т/С «МОЛОДЕЖКА»
11.30 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ» (16+)
17.00, 18.30 Т/С «ПОСЛЕДНИЙ ИЗ МАГИКЯН»
19.00, 19.30 Т/С «КУХНЯ». «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ»
22.00 Х/Ф «ДЖЕК РАЙАН». «ТЕОРИЯ ХАОСА»
00.30 М/Ф «ПРИНЦ ЕГИПТА» (0+)
02.20 Х/Ф «БЛЕФ»
04.10 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.20 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (16+)

10.35, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
12.55 «СУД ПРИСЯЖНЫХ» (16+)
14.30 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)
15.45 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
16.25, 17.30 Т/С «ЛЕСНИК» (16+)
19.00 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
21.00, 00.30 Т/С «ЛЕГАВЫЙ-2» (16+)
00.00 «АНАТОМИЯ ДНЯ»
01.25 Т/С «КРАПЛЕННЫЙ» (16+)
03.25 «КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС» (0+)
04.30 «ДИКИЙ МИР» (0+)
05.00 Т/С «ГОНЧИЕ» (16+)
06.00 Т/С «СУПРУГИ» (16+)

ДТВ

06.00, 04.55 М/Ф (0+)
06.30, 01.55 Х/Ф «ЗМЕЕЛОВ» (12+)
08.30, 03.55 «АНЕКДОТЫ» (16+)
09.30, 20.30 Т/С «ОПЕРА. ХРОНИКИ УБОЙНОГО ОТДЕЛА» (16+)
11.35, 19.30 Т/С «СОЛДАТЫ-7» (12+)
15.30, 18.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)
16.30, 17.00, 17.30 «ВНЕ ЗАКОНА» (16+)
18.00 «ЕСТЬ ТЕМА» (16+)
22.35 «КВН. ИГРАЮТ ВСЕ» (16+)
23.35, 01.00 Т/С «ГРИММ» (18+)
00.30 Т/С «ДНЕВНИКИ «КРАСНОЙ ТУФЕЛЬКИ» (18+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»
07.10 «УТРО НА 5» (6+)
10.30 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
11.30, 12.55, 13.30, 15.00, 02.55, 04.10, 05.35 Т/С «ГОСУДАРСТВЕННАЯ ГРАНИЦА» (12+)
17.00 «ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ»
17.50 Х/Ф «СОЛДАТ ИВАН БРОВКИН» (12+)
20.00, 20.30, 21.00 Т/С «ДЕТЕКТИВЫ» (16+)
21.30, 22.20, 23.25, 00.15 Т/С «СЛЕД» (16+)
01.00 Х/Ф «ИВАН БРОВКИН НА ЦЕЛИНЕ» (12+)

Четверг, 20

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10, 05.00 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)
11.55 «МОДНЫЙ ПРИГОВОР»
13.10 Т/С «ЧУДОТВОРЕЦ» (16+)
15.15, 16.15 «ВРЕМЯ ПОКАЖЕТ» (16+)
17.00, 04.05 «МУЖСКОЕ / ЖЕНСКОЕ» (16+)
18.00, 03.10 «НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ» (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!» (16+)
20.50 «ПУСТЬ ГОВОРЯТ» (16+)
22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 Т/С «ЧУДОТВОРЕЦ». ФИЛИПП ЯНКОВСКИЙ, ФЕДОР БОНДАРЧУК, ОКСАНА ФАНДЕРА В МНОГОСЕРИЙНОМ ФИЛЬМЕ ДМИТРИЯ КОНСТАНТИНОВА» (16+)
00.30 «ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ» (16+)
01.05 «НОЧНЫЕ НОВОСТИ»
01.20 «НА НОЧЬ ГЛЯДЯ» (16+)
02.20 Т/С «ИЗМЕНА». «ГОРОДСКИЕ ПИЖОНЫ» (16+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «ОБИТЕЛЬ СВЯТОГО ИОСИФА»
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.35, 15.30, 18.10, 20.35 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
12.55 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ» (12+)
13.55 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)

15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
16.00 Т/С «СЕРДЦЕ ЗВЕЗДЫ» (12+)
17.00 Т/С «ПОКА СТАНИЦА СПИТ» (12+)
18.30 Т/С «КАМЕНСКАЯ» (12+)
19.30 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «МАРЬИНА РОЩА-2» (12+)
23.50 «ВЕЧЕР С ВЛАДИМИРОМ СОЛОВЬЕВЫМ» (12+)
01.30 Д/Ф «ВЛАДИМИР КРАСНОЕ СОЛНЫШКО»

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ «ТЭЦ-3»
08.15, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
08.45, 19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА
09.00 «ДОМ-2. LITE» (16+)
10.30 «БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ» (16+)
11.30 Х/Ф «ОЧЕНЬ ГОЛОДНЫЕ ИГРЫ» (16+)
13.30 Т/С «УНИВЕР» (16+)
14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ» (16+)
14.15 «АФИША» (16+)
14.30 «САШАТАНЯ» (16+)
19.15 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)
20.00 «ФИЗРУК» (16+)
21.00 Х/Ф «БЕЗ ЧУВСТВ» (16+)
00.00 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+)
01.00 Х/Ф «ВЫШИВАЛЫ» (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)

07.00, 10.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
08.00, 01.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+). ЗУРХАЙ
08.30 «ЕСТЬ РАЗГОВОР» (16+)
09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+). ЗУРХАЙ
10.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ПАПИРУСА» (6+)
11.05, 15.05 Т/С «БИГЛЬ» (16+)
12.05, 16.05 Т/С «ГОСПОЖА ГОРНИЧНАЯ» (16+)
13.05 Х/Ф «ЗИГЗАГ УДАЧИ» (12+)
14.45 «ТАЙНЫ ЕДЫ» (16+)
17.05 Д/Ф «НАТАЛЬЯ КРАЧКОВСКАЯ. РЕЦЕПТ ЕЕ ОБАНИЯ» (16+)
18.05 «ЦАРСТВО» (16+). ЗУРХАЙ
19.00 «РАДАР-СПОРТ» (6+). ЗУРХАЙ
20.05 Т/С «БУМЕРАНГ ИЗ ПРОШЛОГО» (16+)
21.00 Т/С «ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ» (16+)
22.00 Т/С «ОХРАНЯЕМЫЕ ЛИЦА» (16+)
23.30 «ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ» (16+). ЗУРХАЙ
01.30 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «КАК ОДИН МУЖИК ДВУХ ГЕНЕРАЛОВ ПРОКОРМИЛ», «СЕРЕБРЯНОЕ КОПЫТЦЕ» (0+)
06.40 М/С «МИА И Я»
07.10 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО»
07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ»

08.00 «6 КАДРОВ» (16+)
08.30, 14.00 Т/С «ВОРОНИНЫ»
09.00, 13.30, 00.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.30, 15.30 Т/С «ЛЮБИТ - НЕ ЛЮБИТ»
10.00, 16.00, 23.30 Т/С «ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ»
10.30, 21.00 Т/С «МОЛОДЕЖКА»
11.30 Х/Ф «ДЖЕК РАЙАН». «ТЕОРИЯ ХАОСА»
17.00, 18.30 Т/С «ПОСЛЕДНИЙ ИЗ МАГИКЯН»
19.00, 19.30 Т/С «КУХНЯ». «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ»
22.00 «МАСТЕР-ШЕФ» (16+)
00.30 Х/Ф «БЛЕФ»
02.20 М/Ф «УОЛЛЕС И ГРОМИТ». «ПРОКЛЯТИЕ КРОЛИКА-ОБОРОТНЯ» (12+)
03.55 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.20 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (16+)
10.35, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
12.55 «СУД ПРИСЯЖНЫХ» (16+)
14.30 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)
15.45 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
16.25, 17.30 Т/С «ЛЕСНИК» (16+)
19.00 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
21.00, 00.30 Т/С «ЛЕГАВЫЙ-2» (16+)
00.00 «АНАТОМИЯ ДНЯ»

ДТВ

06.00, 04.45 М/Ф (0+)
06.35, 01.55 Х/Ф «БЕЛОЕ ЗОЛОТО» (12+)
08.30, 03.45 «АНЕКДОТЫ» (16+)
09.30, 20.30 Т/С «ОПЕРА. ХРОНИКИ УБОЙНОГО ОТДЕЛА» (16+)
11.35 Т/С «СОЛДАТЫ-7» (12+)
14.30, 19.30 Т/С «СОЛДАТЫ-8» (12+)
15.30, 18.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)
16.30, 17.00, 17.30 «ВНЕ ЗАКОНА» (16+)
18.00 «ЕСТЬ ТЕМА» (16+)
22.35 «КВН. ИГРАЮТ ВСЕ» (16+)
23.35, 01.00 Т/С «ГРИММ» (18+)
00.30 Т/С «ДНЕВНИКИ «КРАСНОЙ ТУФЕЛЬКИ» (18+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»
07.10 «УТРО НА 5» (6+)
10.30 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
11.30, 13.30, 15.10, 02.50, 04.10, 05.40 Т/С «ГОСУДАРСТВЕННАЯ ГРАНИЦА» (12+)
17.00 «ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ»
17.50 Х/Ф «ИВАН БРОВКИН НА ЦЕЛИНЕ» (12+)
20.00, 20.30, 21.00 Т/С «ДЕТЕКТИВЫ» (16+)
21.30, 22.20, 23.25, 00.15 Т/С «СЛЕД» (16+)
01.00 Х/Ф «МЕДОВЫЙ МЕСЯЦ» (12+)

Пятница, 21

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10, 06.00 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)
11.55 «МОДНЫЙ ПРИГОВОР»
13.10 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
13.20 Т/С «ЧУДОТВОРЕЦ» (16+)
15.20, 16.15 «ВРЕМЯ ПОКАЖЕТ» (16+)
17.00, 05.10 «МУЖСКОЕ / ЖЕНСКОЕ» (16+)
18.00 «ЖДИ МЕНЯ»
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 «ЧЕЛОВЕК И ЗАКОН» (16+)
20.50 «ПОЛЕ ЧУДЕС»
22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 «ГОЛОС» (12+)
00.35 «ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ» (16+)
01.30 Д/Ф «МАРЛОН БРАНДО: АКТЕР ПО ИМЕНИ «ЖЕЛАНИЕ». «ГОРОДСКИЕ ПИЖОНЫ» (12+)
03.20 Х/Ф «ОДНАЖДЫ В ИРЛАНДИИ» (16+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
09.55 «МУСУЛЬМАНЕ»
10.10 Д/Ф «ИНЖЕНЕР ШУХОВ. УНИВЕРСАЛЬНЫЙ ГЕНИЙ»
11.05 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.35, 15.30, 18.10, 20.35 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
12.55 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ» (12+)

13.55 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
16.00 Т/С «СЕРДЦЕ ЗВЕЗДЫ» (12+)
17.00 Т/С «ПОКА СТАНИЦА СПИТ» (12+)
18.30 Т/С «КАМЕНСКАЯ» (12+)
19.30 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
22.00 Т/С «МАРЬИНА РОЩА-2» (12+)
00.50 «СПЕЦИАЛЬНЫЙ КОРРЕСПОНДЕНТ»
02.30 Х/Ф «ПОЛЕТ ФАНТАЗИИ» (12+)

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ «ТЭЦ-3»
08.15, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
08.45, 19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА
09.00 «ДОМ-2. LITE» (16+)
10.30 «БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ» (16+)
11.30 «ТАНЦЫ» (16+)
13.30, 14.30 Т/С «УНИВЕР» (16+)
14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ» (16+)
14.15 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)
19.15 «ДО И ПОСЛЕ» (16+)
20.00 «COMEDI WOMEN»
21.00 «КОМЕДИ-КЛАБ» (16+)
22.00 «COMEDI БАТТЛ. СУПЕРСЕЗОН» (16+)
23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+)
01.00 «НЕ СПАТЬ!» (18+)
02.00 Х/Ф «НЕИЗВЕСТНЫЙ» (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00,

15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 22.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
07.00, 10.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
08.00, 00.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+). ЗУРХАЙ
08.35 «РАДАР-СПОРТ» (6+)
09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+). ЗУРХАЙ
10.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ПАПИРУСА» (6+)
11.05, 15.05 Т/С «БИГЛЬ» (16+)
12.05, 16.05 Т/С «ГОСПОЖА ГОРНИЧНАЯ» (16+)
13.05 Х/Ф «ГДЕ НАХОДИТСЯ НОФЕЛЕТ?» (12+)
14.35 «ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ» (16+)
17.05 Д/Ф «ЛЕОНИД ХАРИТОНОВ. ПАДЕНИЕ ЗВЕЗДЫ» (16+)
18.05 «ЦАРСТВО» (16+). ЗУРХАЙ
19.00 «ТАЙНЫ ТЕЛА» (16+). ЗУРХАЙ
20.00 Х/Ф «КАЛЛАС НАВСЕГДА» (16+)
22.30 Х/Ф «СПИСОК КОНТАКТОВ» (16+)
01.00 Х/Ф «ТАК ОНА НАШЛА МЕНЯ» (16+)
02.40 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «ХРАБРЫЙ ОЛЕНЁНОК», «ТИГРЁНОК НА ПОДСОЛНУХЕ» (0+)
06.40 М/С «МИА И Я»
07.10 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО»
07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ»
08.00, 02.45 «6 КАДРОВ» (16+)

09.00, 13.30, 00.10 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.30 Т/С «ЛЮБИТ - НЕ ЛЮБИТ»
10.00 Т/С «ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ»
10.30 Т/С «МОЛОДЕЖКА»
11.30 «МАСТЕР-ШЕФ» (16+)
13.00, 14.00, 18.30 Т/С «ВОРОНИНЫ»
15.00, 20.30 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ» (16+)
19.00, 19.30 Т/С «КУХНЯ». «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ»
01.10 М/Ф «УОЛЛЕС И ГРОМИТ». «ПРОКЛЯТИЕ КРОЛИКА-ОБОРОТНЯ» (12+)
03.40 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.20 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (16+)
10.35, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
12.55 «СУД ПРИСЯЖНЫХ» (16+)
14.30 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)
15.45 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
16.25, 17.30 Т/С «ЛЕСНИК» (16+)
19.00 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
20.45 Т/С «ЛЕГАВЫЙ-2» (16+)
00.40 «СПИСОК НОРКИНА» (16+)
01.25 Д/Ф «ЛЕГАВЫЙ-2. ПОСЛЕСЛОВИЕ» (16+)
02.25 Т/С «КРАПЛЕННЫЙ» (16+)

ДТВ

06.00, 04.30 М/Ф (0+)
06.55, 01.55 Х/Ф «ОТСТАВНОЙ КОЗЫ БАРАБАНЩИК» (0+)
08.30, 03.30 «АНЕКДОТЫ» (16+)
09.30, 20.30 Т/С «ОПЕРА. ХРОНИКИ УБОЙНОГО ОТДЕЛА» (16+)
11.35 Т/С «СОЛДАТЫ-7» (12+)
12.30, 19.30 Т/С «СОЛДАТЫ-8» (12+)
15.30, 18.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)
16.30, 17.00, 17.30, 18.00 «ВНЕ ЗАКОНА» (16+)
22.30 «КВН. ИГРАЮТ ВСЕ» (16+)
23.30, 01.00 Т/С «ГРИММ» (18+)
00.30 Т/С «ДНЕВНИКИ «КРАСНОЙ ТУФЕЛЬКИ» (18+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30 «СЕЙЧАС»
07.10 «МОМЕНТ ИСТИНЫ» (16+)
08.00 «УТРО НА 5» (6+)
10.30 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
11.30, 12.30, 13.30, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 17.30, 18.30 Т/С «ГОСУДАРСТВЕННАЯ ГРАНИЦА» (12+)
20.00, 20.45, 21.35, 22.20, 23.10, 23.55, 00.45, 01.30 Т/С «СЛЕД» (16+)
02.20, 02.55, 03.20, 03.55, 04.30, 05.00, 05.30, 06.00, 06.35 Т/С «ДЕТЕКТИВЫ» (16+)

Суббота, 22

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф «СУДЬБА» (12+)
09.00 «ИГРАЙ, ГАРМОНЬ ЛЮБИМАЯ!»
09.45 М/С «СМЕШАРИКИ. НОВЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ»
10.00 «УМНИЦЫ И УМНИКИ» (12+)
10.45 «СЛОВО ПЛАСТЫРЯ»
11.15 «СМАК» (12+)
11.55 Д/Ф «ЖЕНЫ ЭКСТРАСЕНСОВ. ОТ РАССВЕТА ДО ЗАКАТА» (16+)
13.15 «ИДЕАЛЬНЫЙ РЕМОНТ»
14.10 «В НАШЕ ВРЕМЯ» (12+)
15.25 «ГОЛОС» (12+)
16.00 НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
16.20 «ГОЛОС». ПРОДОЛЖЕНИЕ (12+)
17.55 «КТО ХОЧЕТ СТАТЬ МИЛЛИОНЕРОМ?»
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.15 «ЛЕДНИКОВЫЙ ПЕРИОД»
22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 «СЕГОДНЯ ВЕЧЕРОМ» (16+)
00.10 Х/Ф «ПЯТАЯ ВЛАСТЬ». БЕНЕДИКТ КАМБЕРБЭТЧ В РОЛИ ДЖУЛИАНА АССАНЖА» (12+)
02.30 Х/Ф «СТРАХ И НЕНАВИСТЬ В ЛАС-ВЕГАСЕ» (16+)
04.45 Х/Ф «ДЕНЬ БЛАГОДАРЕНИЯ» (12+)
06.20 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»

«РОССИЯ 1»

05.40 Х/Ф «БАБЬЕ ЦАРСТВО»
07.35 «СЕЛЬСКОЕ УТРО»
08.05 «ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ»
09.00, 12.00, 15.00 ВЕСТИ

09.10, 12.25, 15.25 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
09.20 «ВОЕННАЯ ПРОГРАММА»
09.50 «ПЛАНЕТА СОБАК»
10.25 «СУББОТНИК»
11.05 «МАСТЕРА» (12+)
12.35 «ЧЕСТНЫЙ ДЕТЕКТИВ» (16+)
13.05, 15.35 Х/Ф «КРЫЛЬЯ АНГЕЛА» (12+)
16.05 «ЭТО СМЕШНО» (12+)
18.55 Х/Ф «ЗАЕЗЖИЙ МОЛОДЕЦ» (12+)
21.00 «ВЕСТИ В СУББОТУ»
21.45 Х/Ф «Я ВСЕ ПРЕОДОЛЕЮ» (12+)
01.35 Х/Ф «ПОВЕРЬ, ВСЕ БУДЕТ ХОРОШО» (12+)

ТНТ

07.00, 08.45 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 М/Ф «КУКАРАЧА» (6+)
09.15 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА
09.30 «МУНГЭН СЭРГЭ» (12+)
09.45 «АФИША» (16+). ПОГОДА
10.00 «ДВА С ПОЛОВИНОЙ ПОВАРА»
10.30 «ФЭШН ТЕРАПИЯ»
11.00 «ШКОЛА РЕМОНТА»
12.00 «КОМЕДИ-КЛАБ». ЛУЧШЕЕ
12.30, 00.45 «ТАКОЕ КИНО!» (16+)
13.00, 20.00 «БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ» (16+)
14.30 «COMEDY WOMEN»
15.30 Х/Ф «ДИВЕРГЕНТ» (16+)
18.30 «ВЕЧЕРНИЙ МИКРОФОН» (16+)
19.00 «НА НОЧЬ ГЛЯДЯ» С А. ЛЕВАНТУЕВЫМ (16+)
21.30 «ТАНЦЫ» (16+)

23.10 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+). ПОГОДА
00.15 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)
01.15 Х/Ф «УБОЙНЫЙ УИКЕНД» (16+)

ТИВИКОМ

06.00 «ТАЙНЫ ТЕЛА» (16+). ЗУРХАЙ
06.30, 11.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
07.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
07.30 Д/Ф «ДЕЛО ВАШЕ» (16+)
08.00, 10.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+). ЗУРХАЙ
08.35 Х/Ф «ЖЕСТОКИЙ РОМАНС», 1 С. (12+)
10.30 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (12+)
11.00, 19.00 «ДВОЕ НА КУХНЕ, НЕ СЧИТАЯ КОТА» (16+). ЗУРХАЙ
12.00 Х/Ф «ЖЕСТОКИЙ РОМАНС», 2 С. (12+)
13.25 Т/С «ОХРАНЯЕМЫЕ ЛИЦА» (16+)
15.00 «КАКИЕ НАШИ ГОДЫ» (16+). ЗУРХАЙ
16.20 «ЛИЧНАЯ ЖИЗНЬ ВЕЩЕЙ» (16+)
16.35 «РАДАР-СПОРТ» (16+)
17.00 М/С «САЛАДИН» (12+)
17.30 Д/Ф «СКРОМНОЕ ОБАЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ» (16+)
18.00 Д/Ф «САМОЛЕТ-ПРИЗРАК. ПОСЛЕДНИЙ ПОЛЕТ» (16+)
19.30 «ВКУСНО» (12+)
20.00 Т/С «КРАСНАЯ ВДОВА» (16+)
21.00 Х/Ф «СТУКАЧ» (16+)
23.00 Х/Ф «ПУТЬ КАРЛИТО» (16+)
01.40 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

08.00, 08.30, 11.05, 16.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.20, 01.30, 01.50 50 ПРО-

ГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «ВСЁ НАОБОРОТ», «МОРОЗ ИВАНОВИЧ», «КАК ЛЕЧИТЬ УДАВА», «ПРИВЕТ МАРТЫШКЕ», «КОТ В САПОГАХ» (0+)
07.10 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО»
07.30 М/С «РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО ДРУЗЬЯ»
08.05 М/С «МАКС СТИЛ»
08.30, 16.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.00 М/С «СМЕШАРИКИ»
09.20 М/С «ТОМ И ДЖЕРРИ»
09.30 «ОТКРОЙТЕ! К ВАМ ГОСТИ» (16+)
10.00 Т/С «МОЛОДЕЖКА»
14.00, 23.35 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ» (16+)
18.00 Т/С «КУХНЯ»
19.30 М/Ф «МАДАГАСКАР-3» (0+)
21.10 Х/Ф «ПЯТЫЙ ЭЛЕМЕНТ»
00.50 «6 КАДРОВ» (16+)
02.40 «ЖИВОТНЫЙ СМЕХ» (0+)
04.10 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.35 ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ
08.25 «СМОТР» (0+)
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 «СЕГОДНЯ»
09.15 ЛОТЕРЕЯ «ЗОЛОТОЙ КЛЮЧ» (0+)
09.45 «МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ» (16+)
10.25 «ГОТОВИМ С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ» (0+)
11.20 «ГЛАВНАЯ ДОРОГА» (16+)
11.55 «КУЛИНАРНЫЙ ПОЕДИНОК» (0+)
13.00 «КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС» (0+)
14.25 «Я ХУДЕЮ» (16+)
15.30 «ПОЕДЕМ, ПОЕДИМ!» (0+)
16.05 «СВОЯ ИГРА» (0+)
17.15 «ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР» (16+)
18.00 «КОНТРОЛЬНЫЙ ЗВОНОК» (16+)
19.00 «СЛЕДСТВИЕ ВЕЛИ» (16+)

20.00 «ЦЕНТРАЛЬНОЕ ТЕЛЕВИДЕНИЕ» С ВАДИМОМ ТАКМЕНЕВЫМ
21.00 «НОВЫЕ РУССКИЕ СЕНСАЦИИ» (16+)
22.00 «ТЫ НЕ ПОВЕРИШЬ!» (16+)
23.00 «ХОЧУ К МЕЛАДЗЕ» (16+)
00.55 «МУЖСКОЕ ДОСТОИНСТВО» (18+)
01.30 Т/С «ДОЗНАВАТЕЛЬ» (16+)
03.20 «Д/С ДЕЛО ТЕМНОЕ»
04.15 Т/С «ГОНЧИЕ» (16+)
06.05 Т/С «СУПРУГИ» (16+)

ДТВ

06.00, 05.50 М/Ф (0+)
06.30, 02.00 Х/Ф «ПРИКАЗ: ОГОНЬ НЕ ОТКРЫВАТЬ» (0+)
08.25, 03.55 Х/Ф «ПРИКАЗ: ПЕРЕЙТИ ГРАНИЦУ» (0+)
10.20 Х/Ф «РЫСЬ» (16+)
12.25 Т/С «ДАЛЬНОБОЙЩИКИ» (16+)
18.55 Х/Ф «ОХОТА НА ВЕРВОЛЬФА» (16+)
23.00 «+100500» (18+)
23.30 «МОЯ РАССЕЯ» (18+)
00.00 «СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ» (18+)
01.00 Т/С «НАСЛАЖДЕНИЕ-2» (18+)

5 КАНАЛ

07.05 М/Ф (0+)
10.35 «ДЕНЬ АНГЕЛА» (0+)
11.00, 19.30 «СЕЙЧАС»
11.10, 11.55, 12.40, 13.20, 14.00, 14.50, 15.35, 16.20, 17.05, 17.55, 18.40 Т/С «СЛЕД» (16+)
20.00, 20.55, 21.55, 22.55, 23.55, 00.55, 01.55, 02.50 Т/С «ПРИ ЗАГАДОЧНЫХ ОБСТОЯТЕЛЬСТВАХ» (16+)
03.45, 04.55, 06.10, 07.20 Т/С «ГОСУДАРСТВЕННАЯ ГРАНИЦА» (12+)

Воскресенье, 23

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.50, 07.10, 05.00 «В НАШЕ ВРЕМЯ» (12+)
07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.50 Х/Ф «СУДЬБА» (12+)
09.10 «СЛУЖУ ОТЧИЗНЕ!»
09.45 М/С «СМЕШАРИКИ. ПИН-КОД»
09.55 «ЗДОРОВЬЕ» (16+)
11.15 «НЕПУТЕВЫЕ ЗАМЕТКИ» (12+)
11.35 «ПОКА ВСЕ ДОМА»
12.25 «ФАЗЕНДА»
13.10 «Д/С «ТЕОРИЯ ЗАГОВОРА»
14.10 «ДОСТОЯНИЕ РЕСПУБЛИКИ: РОБЕРТ РОЖДЕСТВЕНСКИЙ»
16.00 НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
16.15 «ЧЕРНО-БЕЛОЕ» (16+)
17.25 «БОЛЬШИЕ ГОНКИ» (12+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.15 Д/Ф «СВОИМИ ГЛАЗАМИ» (16+)
19.50 «КВН-2014». КУБОК МЭРА МОСКВЫ (16+)
22.00 ВОСКРЕСНОЕ «ВРЕМЯ»
23.30 «ТОЛСТОЙ. ВОСКРЕСЕНЬЕ» (16+)
00.30 «Д/С «НЕРАССКАЗАННАЯ ИСТОРИЯ США». ФИЛЬМ ОЛИВЕРА СТОУНА»

01.40 Д/Ф «МАРГАРЕТ ТЭТЧЕР: ЖЕЛЕЗНАЯ ЛЕДИ» (12+)
03.30 Х/Ф «ХРОНИКА» (16+)

«РОССИЯ 1»

06.35 Х/Ф «КОЛЬЦО ИЗ АМСТЕРДАМА»
08.20 «ВСЯ РОССИЯ»
08.30 «САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР»
09.20 «СМЕХОПАНОРАМА»
09.50 «УТРЕННЯЯ ПОЧТА»
10.30 «СТО К ОДНОМУ»
11.20 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ». «СОБЫТИЯ НЕДЕЛИ»
12.00, 15.00 ВЕСТИ
12.10 «КУЛИНАРНАЯ ЗВЕЗДА»
13.10 Х/Ф «ПРОЩАНИЕ СЛАВЯНКИ» (12+)
15.20 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
15.30 «СМЕЯТЬСЯ РАЗРЕШАЕТСЯ»
17.15 Х/Ф «ЖИЗНЬ РАССУДИТ» (12+)
21.00 ВЕСТИ НЕДЕЛИ
23.00 «ВОСКРЕСНЫЙ ВЕЧЕР С ВЛАДИМИРОМ СОЛОВЬЕВЫМ» (12+)
00.50 Х/Ф «МОЙ ПАПА ЛЕТЧИК» (12+)

ТНТ

07.00 М/Ф «НОЧЬ ПЕРЕД РОЖДЕСТВОМ. МЫШИНЫЕ ИСТОРИИ» (6+)
07.50 Х/Ф «СЫЩИК ПЕТЕРБУРГСКОЙ ПОЛИЦИИ» (12+)
09.15 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА
09.30 «ВЕЧЕРНИЙ МИКРОФОН» (16+)
10.00 «НА НОЧЬ ГЛЯДЯ» С А. ЛЕВАНТУЕВЫМ (16+)
11.00 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ»
11.30 «БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ»
11.45 «ДО И ПОСЛЕ» (12+)
12.00 Х/Ф «ДИВЕРГЕНТ» (16+)
14.50 «COMEDY БАТТЛ. СУПЕРСЕЗОН» (16+)
15.50, 22.00 «STAND UP» (16+)
16.50 «КОМЕДИ-КЛАБ». ЛУЧШЕЕ»

19.15 «МУНГЭН СЭРГЭ» (12+). ПОГОДА
19.30 «ВСЯ БУРЯТИЯ» (12+)
20.00 «КОМЕДИ-КЛАБ» (16+)
21.00 «ОДНАЖДЫ В РОССИИ»
23.00 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+). ПОГОДА
00.00 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)
01.00 Х/Ф «ТИПА КРУТОЙ ОХРАННИК» (16+)

ТИВИКОМ

06.00 «ЕВРОМАКС». «ОКНО В ЕВРОПУ» (16+). ЗУРХАЙ
06.30, 16.50 М/Ф (6+)
07.00 «РАДАР-СПОРТ» (6+). ЗУРХАЙ
07.30 «ВКУСНО» (12+)
08.00 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (12+)
08.30 «ЖЕСТОКИЕ ТАЙНЫ ПРОШЛОГО» (16+)
08.30 Х/Ф «ДОБРО ПОЖАЛОВАТЬ, ИЛИ ПОСТОРОННИМ ВХОД ВОСПРЕЩЕН» (12+)
10.00 «ВКУСНО» (12+). ЗУРХАЙ
10.30 «СТИЛИСТИКА» (16+)
11.00 «УТУМАТА» (16+). ЗУРХАЙ
11.30 «ШКОЛЬНОЕ ТВ» (6+)
12.00 Х/Ф «ГДЕ НАХОДИТСЯ НОФЕЛЕТ?» (12+)
13.25 Т/С «ОХРАНЯЕМЫЕ ЛИЦА» (16+)
15.00 «БОЛЕРО». ТАНЦЕВАЛЬНОЕ ШОУ (16+)
16.30 «ВАШЕ ПРАВО» (16+)
17.00 М/С «САЛАДИН» (12+)
17.30 Д/Ф «СКРОМНОЕ ОБАЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ» (16+)
18.00 Д/Ф «ИВАР КАЛНЫНЬШ. РОМАН С АКЦЕНТОМ» (16+)
19.00 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (12+). ЗУРХАЙ
19.30 «ЕВРОМАКС». «ОКНО В ЕВРОПУ» (16+)
20.00 Т/С «КРАСНАЯ ВДОВА» (16+)
21.00 «ТОП-МОДЕЛЬ ПО-РУССКИ-5» (16+). ЗУРХАЙ
23.00 Х/Ф «БРАТЬЯ» (16+)
01.00 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

08.00, 08.30, 08.50, 11.05 50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «СКАЗКА ПРО ЛЕНЬ», «ЗАВТРА БУДЕТ ЗАВТРА», «ЗАРЯДКА ДЛЯ ХВОСТА», «ВЕЛИКОЕ ЗАКРЫТИЕ», «ПЁС В САПОГАХ» (0+)
07.10 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО»
07.30 М/С «РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО ДРУЗЬЯ»
08.05 М/С «МАКС СТИЛ»
08.30, 16.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.00 М/С «СМЕШАРИКИ»
09.05, 00.30 М/Ф «БИ МУВИ». «МЕДОВЫЙ ЗАГОВОР» (0+)
10.45, 13.20, 23.30 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ» (16+)
12.00 «УСПЕТЬ ЗА 24 ЧАСА» (16+)
13.00, 02.10 «6 КАДРОВ» (16+)
16.30 М/Ф «МАДАГАСКАР-3» (0+)
18.10 Х/Ф «ПЯТЫЙ ЭЛЕМЕНТ»
20.35 Х/Ф «ПОВЕЛИТЕЛЬ СТИХИЙ» (0+)
22.30 «БОЛЬШОЙ ВОПРОС» (16+)
03.05 «ЖИВОТНЫЙ СМЕХ» (0+)
04.05 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ #NTV.

19.00 «ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ. ОБЗОР ЗА НЕДЕЛЮ»
20.00 «СЕГОДНЯ. ИТОГОВАЯ ПРОГРАММА» С КИРИЛЛОМ ПОЗДНЯКОВЫМ
21.10 Х/Ф «С 8 МАРТА, МУЖЧИНЫ!» (12+)
23.15 СОГАЗ. «ДИНАМО» - «ТЕРЕК». ЧЕМПИОНАТ РОССИИ ПО ФУТБОЛУ 2014 Г. - 2015 Г.
01.30 Т/С «ДОЗНАВАТЕЛЬ» (16+)
03.20 «Д/С ДЕЛО ТЕМНОЕ»
04.10 Т/С «ГОНЧИЕ» (16+)
06.00 Т/С «СУПРУГИ» (16+)

ДТВ

06.05 Х/Ф «РЫСЬ» (16+)
08.05, 02.00 Х/Ф «БАШМАЧНИК» (12+)
10.15, 14.50 Т/С «ДАЛЬНОБОЙЩИКИ» (16+)
14.30 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)
17.05 Х/Ф «ОХОТА НА ВЕРВОЛЬФА» (16+)
21.10, 04.05 Х/Ф «МЕХАНИК» (16+)
23.00 «+100500» (18+)
23.30 «МОЯ РАССЕЯ» (18+)
00.00 «СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ» (18+)
01.00 Т/С «НАСЛАЖДЕНИЕ-2» (18+)

5 КАНАЛ

08.30 М/Ф (0+)
10.30 «БОЛЬШОЙ ПАПА» (0+)
11.00 «СЕЙЧАС»
11.10 «ИСТОРИИ ИЗ БУДУЩЕГО» С МИХАИЛОМ КОВАЛЬЧУКОМ (0+)
12.00, 12.55, 13.45, 14.40, 15.30, 16.20, 17.15, 18.05 Т/С «ПРИ ЗАГАДОЧНЫХ ОБСТОЯТЕЛЬСТВАХ» (16+)
19.00 ГЛАВНОЕ
20.30, 21.30, 22.35, 23.40 Х/Ф «БЕЗ ПРАВА НА ВЫБОР» (16+)
00.45 Х/Ф «БЕЛЫЙ ТИГР» (16+)
02.55, 04.15, 05.35 Т/С «ГОСУДАРСТВЕННАЯ ГРАНИЦА» (12+)

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ
В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:
0+ - от 0 до 6 лет
6+ - от 6 до 12 лет
12+ - от 12 до 16 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

Үнэгэрхэн зүүн жэлэй аршан зүүр

Дэлгэрэнгыгээр сайт дээрэмнай уншагты: burunen.ru

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Андрей Урупхеевич Модогоевой эхэ эсэгэнб – Бос болон Урупхей.

1932 онһоо 1939 он болотор Андрей Урупхеевич багшаар хүдэлөө. 1939 онһоо хойшо комсомолой болон партиин ажал ябуулжа эхилээ. 1943 онһоо 1944 он болотор тэрэ ВКП(б)-гэй Буряад-Монголой обкомой секретарь, 1952 онһоо 1954 он болотор Буряад-Монголой АССР-эй Министруудэй Соведай түрүүлэгшын орлогшо, 1957 онһоо 1960 он болотор КПСС-эй ЦК-гай инструктор ябаа. 1960 оной ноябрьһаа 1962 оной июнь болотор Буряад-Монголой АССР-эй Министруудэй Соведай түрүүлэгшын тушаал эзэлээ.

1962 оной июнийн 12-һоо 1984 оной январийн 7 болотор Андрей Урупхеевич КПСС-эй Буряадай обкомой нэгэдэхи секретарь байһан. Энэ тушаалда хүдэлхэ үедэнь ехэ олон предприятинууд, тэрэ тоодо Селенгинскийн ЦКК, Улаан-Удын хүүргын түмэр армагуудай завод, гадаа хубсаһа оёхо бүдэй фабрика, кондитерска фабрика, шубуунай мяха болбосоруулгын завод ашаглалгада тушаагдаа юм. Гадна БАМ-ай Буряадтахи түмэр харгын, Гусиноозерскийн ГРЭС-эй болон бусад объектиудэй барилга эхилээ.

Андрей Урупхеевич 1971-1986 онуудта КПСС-эй ЦК-гай гэшүүн, 1962-1984 онуудта СССР-эй Верховно Соведай депутат байһан. 1984 онһоо хойшо союзна удаха панарай пенсионер болоһон.

Байгалай тоннелин зүүн хубинь. А.У.Модогоев СССР-эй Эрдэмэй академиин Сибирийн таһагай бүдэг эрдэмтэдтэй БАМ дээрэ. 1978 оной сентябрийн 16.

Министруудэй Соведай түрүүлэгшэ А.У.Модогоев Цейлоной делегацитай уулзажа байна. Партиин обком. Улаан-Удэ хото, 1961 он.

Наһанайнгаа нүхэр Варвара Бутаевнатай, 1959 он.

А.У.Модогоев А.У.Хахалов хоёр вокзал дээрэ Цеденбалые угтана. 1960 он.

Андрей Модогоев космонавт Виталий Севастьяновтай.

ВЛКСМ-эй обкомой 1-дэхи секретарь А.У.Модогоев ВЛКСМ-эй обкомуудай болон крайкомуудай нэгэдэхи секретарьнуудай М.И.Калининтай уулзагын үедэ. Москва, 1943 оной зун.

Суута дуушанай мүнхэ дурасхаалда

АМЖАЛТА РУУ ШЭГЛҮҮЛҮЭН ДУГЫ - ХАРАЛГАН

Ноябрийн 6-7-ой үдэрнүүдтэ СССР-эй арадай артист Дугаржаб Дашиевай нэрэмжэтэ дуушадай региональна харалган үнгэрөө.

Энэ хэмжээ ябуулга хадаа Буряад Улсын соёлой яаман, Зэдын аймагай захиргаан, П.И. Чайковскийн нэрэмжэтэ искусствын колледж, Буряадай гүрэнэй оперо болон баледэй театр, Үндэһэтэнэй номой сан, Буряадай гүрэнэй филармони болон дуу хатарай "Байгал" театр гээд эмхидхэн байгуулаа.

Энэ харалган манай эндэхи дүү гүйсэдхэгшэдэй хургуулийн заншал алдуулангүй хүгжөөхэ, Буряадаймнай агууехэ дуушанай нэрэ мүнхэлхэ, дүү гүйсэдхэгшэ бэлигтэй шэнэ нэрэнүүдэ элирүүлхэ болон нютагайнгаа буряад композиторнуудай бүтээлнүүдэ залуу хүгжэмшэдтэ дэлгэрүүлхэ гэхэн гол зорилгонууды урдаа табидаг гэшэ.

ЗЭДЫН АЙМАГНАА ЭХИ ТАТАА

ЭНЭ харалган анха түрүүн Дугаржаб Дашиевай түрэнэн Зэдын аймагта эмхидхэгдэн юм. Тэрэ түрүүшын харалганда ехэ олон хабаадагшад Буряад ороной хэдэн олон аймагуудһаа ерээ бэлэй. Тиигэжэ энэ хэмжээ ябуулга олон зоной анхарал татахадань, хэрэгтэй үйлэ болобо гэжэ мэдэргэдэг, республикын хэмжээндэ эмхидхэгдэдэг болоһон байха юм.

Мүнөө жэл 4-дэхиез үнгэржэ байһан харалганда Улаан-Үдһөө, Зэдын, Хурамханай, Прибайкалийн, Кабанскын, Ивалгын аймагуудһаа, Эрхүү можын Ангарск хотоһоо болон Усть-Ордагай тойрогһоо һайн дуранай дуушад ерээ. Мүн харалганай түсбөөр мэргэжэлтэ дуушад, оперо болон баледэй театрай солистнар, мэргэжэлтэ дунда болон дээдэ һуралсалай эмхинүүдэй оюутад хабаадаа. Хамта дээрээ 36 дуушад бэлиг шадабаряараа мурьсчэн байха юм.

Харалган хоёр шэглэлээр үнгэрөө: академическэ болон һайн дуранай гээд хубаараа. Академическэ шэглэлдэ 35 наһа хүрэтэр мэргэжэлтэ дуушад ба оюутад гээд 2 бүлэг болон хубаараа. һайн дуранай шэглэлдэ 10-һаа 19 наһан хүрэтэр болон 19-һээ дээшэ бүлэгүүдээр харалган үнгэрөө.

ИЛАГШАД ТОДОО

ХОЁР үдэрэй туршада үнгэрһэн харалганай дүн согсологдожо, харалганай Гран-при Буряадай оперо болон баледэй театрай солист Санданов Мэргэндэ олгуулагдаа.

Нэгдэхэ шатын лауреадай нэрэ зэргэдэ Зүүн Сибириин соёлой академийн 2-дохи курсын оюутан Сэлмэг Шоёнова хүртөө. Харин 35

наһа хүрэтэр мэргэжэлтэ дуушадай хоёрдохи бүлэгтэ оперо болон баледэй театрай солист Максим Санкиров шалгарһан байна.

Хоёрдохи "һайн дуранай дуушад" гэхэн шэглэлэй эдиршүүлэй бүлэгтэ түрүүшын һуури хэндэше олгуулагдаагүй. Хоёрдохи шатын лауреадууд нэрэ зэргэ - Ангарск хотын 8-дахи классай һурагша Дарья Коптеловада, Буряадай искусствын колледжын 1-дэхи курсын оюутан Диана Галсаншойдоковада, 3-дахи шатын лауреадай нэрэ Байгалима Батуевада үгтэһэн байна.

Хоёрдохи бүлэгтэ 1-дэхи шатын лауреадууд Улаан-Үдын Владимир Чойдонов, Буряадай ой модоной үйлэдбэрийн колледжын 4-дэхи курсын оюутан Заята Раднаев гэгшэд болоо.

БЭЛИГ МУЛИН ХҮГЖӨӨДЭГ ХАРАЛГАН

СССР-эй арадай артист Дугаржаб Дашиевай нэрэмжэтэ дуушадай харалганай жюриин түрүүлэгшэ СССР-эй арадай артистка, профессор Галина Шойдагбаевагай тэмдэглэһээр, энэ харалган дуушадые, илангаяа залуушуулай бэлиг хүгжөөдөг юм.

- Иигэжэ нютагайнгаа суута, бэлигтэй дуушанай нэрэ мүнхэрүүлжэ, бэлигтэй шэнэ дуушадые элирүүлхэ гэхэн гүн зорилготой энэ харалган тон хэрэгтэй юм. Холын харалгануудта ябажа, хабаадаха аргагүй хадаа, нютаг дээрээ бэлигэз мүлжэ, бээз туршахада ехэл тунхатай харалган гэшэ, - гэжэ Галина Шойдагбаева онсолбо.

Алтан үзэгүүдээр Буряадай түүхэдэ бэшүүлхээр нэрэтэй юм гэжэ Дугаржаб Дашиев тухай Россиин арадай артист Вячеслав Бальжинимеев хэлэһэн.

- Буряадай оперно шэглэл

үндэр хэмжээндэ табижа шадаһан аргагүй ехэ ажалша бэрхэ, шадамар дуушан гэшэ. Драматическа тенор хоолойтой артистнар Отеллын роль гүйсэдхэхэ аргатай. Зүгөөр бүхэ тенорнууд энэ шанга парти гүйсэдхэхэ бирадаггүй. Эндэ үндэр хэмжээндэ бэлиг шадабари хэрэгтэй бшуу, - гэжэ Вячеслав Бальжинимеев тэмдэглээ.

ХАРАЛГАННАА ЭХИ АБАҢАН ДУУШАД ТУХАЙ

ДҮРБЭДЭХИЭЗ үнгэргэгдэжэ байһан энэ харалган шэнэ нэрэнүүдэ, бэлигтэй дуушадые элирүүлдэг. Жэшээнь, түрүүшын харалганай Гран-при Зэдын аймагһаа урган гараһан дуушан Алдар Дашиевта хүртөө һэн. Тэрэ үедэ Алдар оройдоол 10-дахи класса һуража байгаа бшуу. Мүнөө Буряадай искусствын колледжын багша, Буряадай үндэһэн дуу хатарай "Байгал" театрай солист болонхой. Харин гурбадахи харалганай Гран-придэ хүртэһэн Михаил Пироговой дуушанай харгы эндэһэл эхи абажа, саашадаа гүрэнэйшье, хари гүрэнүүдэйшье харалгануудта амжалта туйлаһан. Жэшээнь, Санкт-Петербургда үнгэрһэн "Три века романа" гэхэн харалганда Гран-придэ хүртэһэн байна. Саратов хотын оперо болон баледэй театрай солистаар амжалтатай ажаллажа байгараа, Улаан-Үдэе бусаад, оперо болон баледэй театрта ажаллана. Энэ харалганһаа амжалта дүүрэн харгын эхи абаһан дуушад олон. Тиймэһээ иимэ харалганууд эдиршүүл болон бээз

хүсэһэн дуушадта мэргэжэлэйн харгын дугы боложо үгэнэ гэбэл, алдуугүй.

ДУГАРЖАБ ДАШИЕВ БАРИЛДААШАН БАҢАЛ БАЙҢАН ЮМ

ИИМЭ үндэр хэмжээндэ харалганда ехэ бэлэдхэл хэрэгтэй бшуу. Миин лэ хаанаб даа ябатараа, ерээд хабаадахамни гэжэ болохогүйл даа. Энэ харалганда би дуушан гэшэб гэжэ мэдэрһэн зоной бээз шалгалга, ондоо дуушадай бэлиг шадабари хаража, бээз туршалга гэшэ гэжэ жюриин гэшүүд тэмдэглээ.

Арадай дуунай шэглэлдэ алишье наһанай зон хабаадаха аргатай байгаа. Тэрээндэ хабаадахаяа ерөөһөн үндэр наһатай Галина Тудинова Дугаржаб Дашиевай балшар бага наһандаа хүгшэн эжытээ хони адуулжа ябахадаа дууладаг

"Бэрхэш даа" гэхэн дуу дуулаха хүсэлтэй байһанаа мэдүүлбэ. Харалганда ганса хабаадагшад байгаа бэшэ, дуунда дуратайшуул, харагшад ерөөһөн байна. Тэдэнэй тоодо Дугаржаб Дашиевтай нэгэ голһоо уһа уужа, нэгэ талада хүлөө шоройдожо үндыһэн Дугарцырен Ванжилов.

- Дугаржаб 1959 ондо Ториин талынгаа ехэ Сурхарбаанда барилдаагаар абарга болоһон юм. Би тэрэһэнһээ: "Саашадаа тамиршан болохоо һанана гүш?" - гэжэ асуухадамни: "Үгы, би дуушан болохоб", - гэжэ хэлээ бэлэй. Тиигэбэл дээдын гарай дуушан болохол ёһотойш гэжэ дүү нүхэртөө хэлээ һэм, - гэжэ Дугарцырен Цыгадаевич дурсаба.

Цырегма САМПИЛОВА,
Р-Н.БАЗАРОВАЙ
фото-зурагууд.

ШЭНЭ НОМТОЙ ТАНИЛСАЛГА ҮНГЭРӨӨ

Дугаржаб Дашиевай 75 жэлэй ойн баярта зориулагдаһан хэмжээ ябуулгануудай шугамаар Буряадай Үндэһэтэнэй номой санда "Дугаржаб Дашиев. Высоты мастера" гэхэн шэнэ номтой танилсалга үнгэрөө. 400 хэһэгээр гараһан энэ номой хэблэл журналист Надежда Гончикова бэлдэһэн байна. Энэ ном соо Дугаржаб Дашиевай еөрын бэшэһэн тэмдэглэлнүүд, суг хамта ажаллаһан зоной, нүхэдэйн, түрэл гаралайн дурсалганууд оруулагданхай.

СССР-эй арадай артист Дугаржаб Дашиевай дурсалгын үдэшэдэ түрэл, танилнуудын, суг хамта үндыһэн бага наһанайн нүхэдын, суг ажаллаһан нүхэдын болон алдарта дуушанай бэлигыень үндэрөөр сэгнэдэг ехэ олон зон ерөөһөн байна.

НАРГАМА БЭЛИГТЭЙ НАМТАР

Дугаржаб Дашиев 1939 оной майн 5-да Зэдын аймагай Уулзарт тосхондо түрэнэн юм. Свердловск хотоодо консерватори дүүргээд, түрэл оперо болон баледэй театртаа ажаллажа, Буряадайнгаа оперно искусствые үндэр хэмжээндэ хүргэжэ ябаа бшуу.

СССР-эй арадай артист, М. Глинкын нэрэмжэтэ Россиин Гүрэнэй шангай лауреат, Буряад Республикын Гүрэнэй шангай лауреат Дугаржаб Дашиев Свердловскын консерваторидо профессор З.В.Щелковой класста дуунай искусствода һуража гараһан байна. 1968 ондо, оюутан

ябаха үедөө, М.Глинкын нэрэмжэтэ Бүхэсоюзна VI конкурсдо хабаадажа, лауреадай нэрэ зэргэдэ хүртэһэн юм.

Дээдэ хургуулияа эрхим дүүргэжэ, Буряадай оперо болон баледэй театрта Дж. Вердин «Травиата» оперодо түрүүшынхэ хабаадажа, залуу дуушан дээдэ хургуулийн олгоһон эрдэм бэлигыгэ гэршэлээ. Тиин саашадаа драматическа рольнууды уранаар наадажа, «Аидада» Радамесай роль, «Энхэ-Булат баатарта» Энхэ баатары наадажа, «Чудесный клад» оперодо хонишон хубүүн Байрай роль гүйсэдхэжэ, харагшадтай үндэр сэгнэлтэдэ хүртэһэн байна. 1977 ондо Буряадай оперно театр Д.Вердин «Отелло» оперо табижа, тэндэ гол партиие ялас гэмээр гүйсэдхэжэ, аргагүй ехэ амжалта туйлажа, абьяас бэлигээ тодорчуулаа. Отеллын роль наадаха гэшэ оперно дуушадай дээдэ шатын үйлэ ха юм даа. Энээн тухай олон лэ дуушад хүсэдэг, эрмэлзэдэг ёһотой.

Дугаржаб Цыренович Дашиев зохёохы замдаа түрэл театртаа 30 гаран парти гүйсэдхэһэн, хэдэн олон оперонуудта хабаадажа, алишье жүжэгтэнь үнэншэмэ зүбөөр, уран һайханаар наадаһан, тодорһон байна.

ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ДЕПУТАТ ЯБАА

Дугаржаб Дашиев мэргэжэлтэ урлалай элитэ ажал ябуулагша байхаһаа гадна, мэдээжэ ниитын ажал ябуулагша байһан юм. Аймагай Соведтэ депутатаар һунгагдаһан, 1984-1989 онуудта СССР-эй Верховно Соведэй депутат, КПСС-эй XXVI съездын делегат, тиихэдэ 1980 онһоо 1987

он болотор Буряадай театрай ажал ябуулагшадай холбоной түрүүлэгшэ байгаа.

Бэлигтэй дуушанай нарые мүнхэлхэ дурадхал оруулагдажа, Улаан-Үдэ хотын 128-дахи микрорайондохи нэгэ гудамжа тэрэнэй нэрээр нэрлэгдэбэ. Мүн Зэдын аймагта Дугаржаб Дашиевай дурасхаалай музей нээгдээ. Тиигэжэ Буряадайнгаа бэлигтэй суутай, солотой хүнүүдэй нэрэнүүдэй мүнхэлэгдэжэ байхадань, тэдэ зоной түүхэтэ намтар мүнөө уеын эдиршүүлдэ болон залуушуулда нармаа жэшээ боложо ябаһанинь эли.

Цырегма САМПИЛОВА,
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ
фото-зурагууд.

Түүхэ домогууднай мүнөөдэр

гаража ерээд, Оросой хасагуудаар хэлсээтэй хадаа бата найдамтайгаар наашаа гаража ерэн байгаа. Тэдэниие бариха, тиигээд удамаршыень амидыгаар шанажа саазалха гэнэн хатуу даабари манжа сэрэгүүдтэ үгтөө. Энэ захиралтыень дүүргэхын тулада туйлай томо тусхай тогоо абажа ябаһан бололтой. Энээн тухай Захааминай "Ажалай түг" нониндо Санжайжаб Банзаракцаев Монголой уран зохёолнуудаар, илангаяа "Зүрхэнэй хилэн" романаар үндэлжэ, нонирхолтойгоор бэшэһэн юм. "Буряад үнэн" нониндо "Үнгэрһэн зуун жэлэй агшан зүүр" гаршаг доро Сэнгунжавай туһалагша, дэлхэй дээрэ

байгаа. Тиихэдээ удаан тамалжа алаха сааза хэрэглээ: арһа мяхыень амидыгаар шулажа, араг яһандань амин голын лэ үлээжэ туляахадаа, Хитадай, Монголой эгээл шэлдэг бэрхэ эмшэдые асаржа, саһаа урид амьяа табижархихагүйгөөрнь харуулжа, эмнүүлжэ байгаа.

Тиимэһээ тогооншыё хэрэггүй болохо, хада дээрэ орхигдошоо ха юм. Нүүлшынхией тэмсэлдэһэн энэ уулаа бодхуулшад: "Сайханшыё наа, табхар уула байбалши даа," гэнэн гэлсэдэг. Энэ домог түүхэ үнэншэмөөр гэжэ ханагдана. Иимэ жэгтэй томо тогоо юундэ нүүдэлшэ монголнууд шэрэжэ ябаха, үшөө уулын үндэртэ гарга

хөөрөө һэн. Тэрэ багадаа гэртэхинтээ Хохюуртада хамтын ажахын мал харадаг байгаа. Тэрэ үедэ томо тогооной эрмэгыень хараһанаа иигэжэ хөөрөө:

- Тэрэ тогоон урдандаа манай хэрэглэдэг тогоонуудһаа арбаад дахин ехэ юм бээ. Газарһаа бултайгаад харагдадаг эрмэгынь айдхатай ехээр үзэгдэдэг һэн. Ехэл гайхагша нэмдэ.

ЭРДЭМТЭДЭЙ ЭКСПЕДИЦИ

Нилээн мэдээ абаһан Тогтохо хизаар ороноо шэнжэлгшэдээр, эрдэмтэдээр уулзаба, аймагай, республикын нонинуудта бэшбэ. Тиигэжэ нилээн ажал ябуулагдажа,

САЙХАНАЙ ТАБХАРАЙ НЮУСАНУУД

Захагүй ехэ Захааминай дайдаа домог түүхэтэ аршаан булагууд, уула хаданууд, нютаг нуганууд олон даа. Тэдэнэй нэгэн эм домто ургамалнуудаараа, гормоһотомыё, арааташыё, түрууташыё ан амитадаараа элбэг, үзэсхэлэн гоёороо илгардаг, холоһоо харахада, оройень сабшажа тэбхылгэжэрхихэн мэтэ домог түүхэтэ Сайханай Табхар уула юм.

Үзэмжэтэ найхан Сайханай гол соо Сайханай Табхар холоһоо тэбхыжэ харагдадаг. Хоёр тээһэнь Нарин, Сайхан горхонууд харьялан урдажа, хууһэн, хааяһан Хохюуртатай ниилэжэ, уһаа саашань Эдэ руугаа туудаг. Эдэ түргэн урасхалтай горхонуудай оёороонь томо томо шулуунууд дэбдээтэй мэтэ, хүн болон мориншыё гаража шадахагүй, илангаяа үерлөөд байбалнь, дүхэхэншыё аюултай. Хадын энгэрнүүд эридүүд – байгаалин бүтээжэрхихэн иимэл бүхэ хэрэм хадаа олоной нонирхол татадаг. Нэгэл хажууһаань налуушаг – тэндэһээл найнаар хамгаалжа шадабал, хэдышыё олон дайсадта диилдэхгүй. Тиимэл хадаа энэ уула түүхэ домогто ороһон гэхээр.

ЖЭГТЭЙ ТОМО ТОГООН

Уулын орой дээрэ туйлай томо тогоон бии юм гэнэн зугаа үни холоһоо зоной дунда дэлгэрэнхэй. Газарта булагдаһаан томоной эрмэгынь хараабди гэхэшыё хүнүүд бии. Хэн, юундэ, яагаад иимэ томо тогоо яахаяа иимэ үндэр дээрэ гаргаа юм. Иимэ томо тогоон соо амба саршыё, байтаһан гүүшыё гү, али хони ямаадыё арбаад-хорёодоороншыё шанажархиха ха юм. Хэндээ хэрэгтэй байгаа гэшэб? Эдэ болон бусадшыё асуудалнууд олон тоото түүхэ домогуудыё бии болгон, ама дамжан, мүнөө хүрэтэр ерэнхэй.

ДОМОГУУД

АГУУ Богдо Чингис хаантайшыё холбодог, тээд дэлхэйе эзэмдэхэ һанал болдой, һалхинтай урилдама түргэн бушуу сэрэг иимэ ехэ ашаа яахаяа шэрэхэб даа. Монголой талаһаа бурижа ерэнхэн хонгоодорнууд асарһаншыё гэлдэдэг. Үгы, тээд, түргэн тэрьелжэ ябаһан зондо тойбо болохо хүндэ ашаан хэрэггүйл даа. Хонгоодорнуудыё барижа гэдэргэнь тэхэрюулээгүйшыё наа, зэмэ зонхынһайса амсуулха гэнэн хатуу захиралтатай Сөөхэр ноёной гурбан зуун сэрэгэй абажа ерэнхэн тогоон гэлсэдэг. Энэнь баһа удхатайшыё наа, маргахаар лэ байна. Түргэн бушуу на-

манжа хүсэхэ сэрэгтэ хүндэ ашаан юундэ хэрэгтэйб, ямар туһа болохоб? Эдэ бүгэдыё бодомжолоод үзэхэдэ, нүүдэл ажабайдалтай монголшуудта оройдоомыё хэрэггүй хэрэгсэл болоно.

Тиимэһээ будаадын шажанай ехээр дэлгэржэ, томо томо дасан хийдүүдэй баригдахада, ехэ ехэ хурал мүргэлэй үедэ олон зуун ламанарыё, хэдэн мянган мүргэлшэдые хооллуулха тогоон байгаа ёһотой гэлсэдэг. Лаб лэ энэ тогооё Санагын Даша-Пүнсэглинг хийдэй жиндагуудай захижа хүүлэһэн тогоон гэжэ зарим хизаар ороноо шэнжэлэгшэд тоолодог. Эндэ баһал хэдэн асуудалнууд гараад ерэнэ. Дасанда гэжэ үнэхөөр захяа хаань, энэ ушар ехэ үни болоогүй ёһотой. Санагын дасанай хүгжэлтэ XIX зуун жэлэй хоёрдохы хахадһаа нааша гэжэ тоологдодог. Тиихэдэл долоон зуун лама ху-барагууд тоологдожо эхилээ. Тэрэ үедэ наа, тэрэ тогоон тиижэ харагдахаяа болитор-роо, газар доро орошохогүй һэн. Тиигээдшыё дасанай захил наа, олон зондо мэдэ-эжэ байха байгаал даа гэжэ ханагдана.

МАНЖУУРНУУДАЙ ТЭМСЭЛЭЙ ҮЕДЭ

Эндэ үшөө нэгэ домог дурдая. Агуу Богдо Чингис хаанһаа хойшо Монголой хэдэн үе хаашуул Хитадыё зонхилжо байгаа. Тээд өөһэд хоорондоо хөморолдоһоор, манжуурнуудта засагаа алдаад, XVI зуун жэлһээ эхилжэ, эхэ Монгол нютагаашыё Манжа-Хитадай засаг доро оруулһан юм. Тиибэшыё монгол арад зон Манжа-Хитадай дарлалтаһаа сүлөөрхэ тэмсэлээ нэгэтэшыё нуларуулаагүй. Арад зоноо тэмсэлдэ бодхо-жо ударидаһан Мандуухай Сэсэн хатан, Цогто тайжа, Арадай Аюуша, Хасбаатар, Даа лама баатарнуудай нэгэн Сэнгунжав болоно. Зарим бэшэгүүд соо Чингунжав гэжэ бэшээтэй байдаг. Энэ солото баатар манжуурнуудай ехэ хүсэндэ диилдэхэдээ, наашаа орожо, Оросой хасагуудтай хэлсээ баталһан байгаа. Тиигээд лэ үлэһэн хэдыхэн сэрэгээрээ Ара Монгол руу

эгээл үндэр хүн гэжэ сууда гараһан, Захааминай Санагын уг гарбалтай, Хүбсэгэлэй Сагаан Үүр тоонтотой Ута Гомбо гэжэ алдаршаһан, Монголой бээ даанхай гүрэн болоходо, Богдо хаанай торгон сэрэгэй бүридэлдэ оро-жо, хаанай өөрынһаа хөхюул-харуулһан байһан тухайныё фото-зурагтайгаар гараа һэн. Түүхэ соо монголнуудыё Захааминай дайдаар мүрдэжэ ябаһан манжуурнууд Сэнгунжавай хажууда ябадаг Ута Гомбын мүрөөр алдангүй, тэдэниие дахадаг байгаа гэжэ түүрээгдэнэ. Ута Гомбын морёор ябахадань, ута хүлнүүдынь үнхылдан һанжахадаа, газараар шэргүүсэлдэжэ, онсо мүр үлээдэг байгаа ха юм.

Сэнгунжав тэрьедэжэ ябахадаа, Сайханай Табхар дээрэ сэрэгээ тогтоожо, дайсадаа угтахар зэнэжэ, нэгэ сэрэгшээ хасагуудта дуулгахыень эльгээбэ. Тээд хара буумаар һалхи шуурган ехээр буужа, тэрэ сэрэгшэ Захааминай бартаа тайга соо зүг шэгээ алдажа төөрөөд, хэдэн хоног тэнээ. Арай голтой хасагуудыё олохо дуулгахадаа, хожомдоһон байгаа. Хасаг сэрэгэй Сайханай Табхарта ерэхэдэнь, шуната байлдаан үнидэ үнгэршэһэн, хадын оройдо гансал томоһоо томо тогоон лэ хэбтээ.

Сайханай Табхарта хороһон бодхуулнуудыё дайлажа хоморгондо абаад, ударидагша Сэнгунжавыё амидыгаар шанахаяа томо тогоого Сайханай Табхарай оройдо гаргажа бэлдээд байхадань, манжуурнуудта шэнэ захиралта ерээ гэхэ: Сэнгунжавыё амидыгаар барижа абаад, гэдэргэнь нютагтань асарха. Тиигээд тамалжа баадхаша: буруугаа, алдуугаа мэдэрнэб, зон зургааниё бурюу тээшэн дахуулааб гэжэ үгынь абажа, арад зоной урда өөрөөнь хэлүүлхэ гэнэн

жа? Харин захиралта доро ябажа һураһан хитадууд лэ дээрэһээ үгтэһэн захиралта жэншэдгүй дүүргэжэ ябаа гэжэ баталмаар.

ДОМОГУУДАЙ МҮРӨӨР

1962 ондо Санагын дунда һургуулийн буряад хэлэ бэшгэй багша, поэт, хизаар ороноо шэнжэлэгшэ Аюша Доноев "Эдир аяншалагша" бүлгэмэйнгөө шабинарыё абаад, хуушанай ангуушан Дымбүү таабайтай Сайханай Табхарыё шэнжэлхээ гараһан юм. "Эсэрын ехэ дай-най урда тээ агнажа ябахадаа, энэ уула дээрэ газарһаа 15-20 см дээшэ харагдажа байһан томо тогооной эрмэг хараа һэм. Дундань залуухан хуша ургажа байгаа", - гэжэ ангууша таабай үхибүүдтэ хөөржэ ябаа. Хадын оройдо бэхилэлтэнүүд мэтэ ябтала-атай шулуунууд, малтаатай яаманууд харагдаа, тэдээн соогур годли, жадануудай эзбэнүүд, түмэр түүдэгэй түгдэрхэйнүүд, гэнжэнүүдэй үенүүд гэхэ мэтэ юумэд заа-зуу олодо һэн. Тээд тогооной хэбтэһэн газар харуулхаяа үбгэн ангуушан тэбшэжэ: "Ай даа, мүнөө болотор газар руугаа ороо юм бээ. Ургаса ногоогоор, модо шулуугаар дарагдаа хаш даа, харагданагүй", - гэжэ хэлээд, эдиршүүлэе бушуу буулга-хыё оролдоо. Сэсэн таабай эдэ багшуул дэмидэ газар һэндэжэ, гай татахадаа боло-хо гэжэ ханаһан байгаал даа. Тээд үхибүүдэй дунда Тогтохо Цыренов ябалсаһанаа, хожомынь энэ домог түүхэтэ тогооё заатагүй олохоб гэжэ сэдхээ һэн.

ЧИНГИС ХААНТАЙ ХОЛБОЖО...

Тэрэ гэнээр олон жэл үнгэрөө. Тиибэшыё Тогтохо Цыренов ханаһанаа табингүй, Сайханай Табхар тухай түүхэ домогуудыё суглуулжа, үбгэд, хүгшэдөөр хөөрэлдэжэ ябаа. Нэгэ домог эндэ дурдая.

- Нэгэтэ Чингис хаанай бүлэг сэрэгшэд дайсадта на-мнуулжа ябаһанаа, Сайханай Табхар дээрэ гаража, бээ хамгаалһан байгаа. Тиигээд һүни доошоо буужа, нойрмог дайсадтаа гэнтэ добтолжо усадхадан гэхэ. Ами наһыень абарһан энэ хадаяа Сайн Табхар гэжэ нэрлээд, уулын оройдо һүни абаагүй томо тогоого орхихон юм гэлсэдэг, - гэжэ 1928 ондо түрэн, Утаата нютагһаа гарбалтай Цырен-Дулма Дармаева

2004 ондо "Уулын уладай уулзалга" найрыё эмхидхэл-гын үедэ Сайханай Табхар уулыё шэнжэлхэ республиканска экспедици эмхидхэг-дээ бэлэй. Майн 31-дэ Матвей Хангаловай нэрэмжэтэ түүхын музейн археолог-па-леонтолог Л.Г. Ярославце-ва, Буряадай эрдэмэй түбэй эрдэмтэ Н.В. Именохоев, Унгар уласай (Венгрийн) эртэ урдын хунну арадай түүхэ шэнжэлэгшэ эрдэмтэ (Унгар уласай мүнөөнэй арад зон хунну арадһаа уг гарбалтай юм гэжэ тоологдодог), ре-спубликын геологийн удари-далгын хорооной түрүүлэгшэ П.А. Рошкетавей захирал-таар Северобайкальскаа эльгээгдэһэн түмэрэй зүйлнүүдыё элирүүлдэг оньһотой ашагта малтамал бэдэргэшэ гээд, Захааминай хизаар ороноо шэнжэлэг-шэдэй бүлэг домогто уулада гарахаар зорёо.

Сайханай Табхарай орой-гоор ябажа шэнжэлһэн экспедици нэгэ хэды зэбэ, һомонуудһаа ондоо юумэ олоогүй гэхэшыё, урдан-даа энэ байгаалин гай-хамшагта бэхижүүлгэ дээрэ дайн байлдаануудай боложо байһаниё бодотоор гэршэл-лээ. Тээд домогто тогоон тиихэдэ олодоогүй. Тиигэбэ-шыё тогоон бии гэжэ батаар этигэдэг Тогтохо Цыренов ханаһанаа орхёогүй, дахин дахин хүнүүдээр уулзажа хөөрэлдэнэ. Утаатын Алек-сандр Гундуев 1987 ондо то-гооной амһарай эрмэг хараа һэм гэнэ. Санагаһаа угтай Гармажаб Бундашинов баһал һаяшаг Сайханай Табхарай оройһоонь таба-зургаан метр дороһоо баруун хажуудахи табсан дээрэ тогооной эр-мэг хараһанаа баталаа һэн. Досооһоонь үндэр томо хуша ургажа байгаа. Тэрэ тэмдэг-эр олохо боломоор гэжэ тэдэ хоёрой зугаагаар ойлгохоор.

Тиибэ яабашыё, домогто тогооё заабол олохо, малта-жа гаргаха гэжэ Тогтохо Цы-ренов оролдоногүй. Тэрэнэй ханаан хадаа урданай домог түүхэнүүд миил хэлэгдээ бэшэ, хуу үндэһэтэй юм гэжэ баталха ханаан ха юм. Энэ үнэхөөр үзэсхэлэн найхан уула домог түүхэдэ орохо-ороол ороо гэжэ баримта олохо, тиигэжэ олон зониие нонирхуулха, хизаар ороноо шэнжэлэгшэдэй, аяншалаг-шадай нонирхол түрүүлхэ гэнэн эрмэлзэл мүн даа.

Сэнгэ РИНЧИНОВ.
Авторай зурагууд.

ҮНДЭНЭН НУРГУУЛИ БАЙГУУЛГЫН ТУРШАЛГА

Усть-Ордагай Буряад автономито тойрог урид байһан газар дээрэ буряад угсаатан эндэ ажаһуугшадай 36 процент үлүүтэй хубинь болодог. Эндэхи буряадүүдэй эгээн үбшэнтэй амин шухала асуудалнуудай нэгэн гэхэдэ, үндэһэн мэдэрэлээ алдажа байһан голхоролтой ушар мүн.

Эхэ түрэл хэлээ, үндэһэн соёлоо алдаһан байдал хадаа эндэхи буряад зоной оюун ухаан бодолые ехэ хубилгаа, зүрхэ сэдхэлые хөмөргоо. Эрдэм нуралсалай халбариды иимэ оршон байдал ямар үзэгдэл түрүүлээб гэхэдэ, буряад хэлэндэ нургаха хэрэгтэ анхарал хандуулагдахыа болёод, хүүгэдэй сэсэрлигүүдтэ буряад хэлэнэй багшанар дуталдажа эхилээ бшуу.

Ургажа ябаа хүүгэдтэ, залуу хүрэгтэ иимэ ушарта хэн, яажа тухалха аргатайб? Нэн түрүүн үндэһэн нургуулида түрэл хэлээ шудалха, түрэл арадтайгаа нэгэн байһан мэдэрэл хүмүүжүүлхэ дүүрэн эрхэ олгогдохо ёһотой.

Эрхүү можын эгээн томо, буряад хэлэ заадаг нургуулинуудай нэгэн – Оһын аймагай Үбэсын дунда нургуули болоно. Арбан жэлэй саана тус нургуули тэрэ үедэ хүтэлжэ байһан **В.М.Мантыков** багшанарай коллективтэй хамта үүсхэл гаргажа, “Үндэһэн нургуули” гэхэн буряад нургуулин модель байгуулжа туршаһан юм. Виктор Михайловичай хүтэлбэри доро бэлүүлһэн ажалын үрэ дүн саашаа харагдаа, энэ нургуулида буряад хэлэн мүнөөшье үзэгдэнэ. В.М.Мантыков удаань БГУ-гай Боохоной таһагыг даагшын ажал ябуулаа, педагогикын эрдэмэй кандидадай нэрэ зэргэ хамгаалаа. Мүнөө сагта Оһын аймагай захиргааниие толгойлоно.

Харин Үбэсын дунда нургуулиие мүнөө үедэ О.Н.Мотошкин хүтэлбэрилнэ. Эбтэй ээтэй багшанарай коллективтэ ажалдань амжалта, гэр бүлэдэнь аза жаргал хүсэе.

Үбэсын нургуулида бэлүүлэгдэһэн туршалгын ажал тухай В.М.Мантыковай хөөрөө уншагшадтаа дурадханабди:

«Үндэһэн нургуули» гэхэн нэрэ томьёо, манай ханамжаар, гансал буряад хэлэ заалганаар гү, али үндэһэн соёл, ёһо заншалда нургаһан предметүүдээр дүүрэшэдэг бэшэ ха юм. Үндэһэн нургуулин гол шэнжэ - нургаһады өөрыгөө эмхидхэхэ арга шадалтайгаар хүмүүжүүлхэ ёһотой, түрэл үндэһэн соёлһоо - бүхэроссиин, дам саашаа - бүхэ дэлхэйн соёлдо хамжан оролгыг хангахы зорилготой.

Дээрэ нэрлэгдэһэн ушар нүхсэлнүүд бидэниие буряад нургуулин модель байгуулжа туршахыг баадхаа.

Нуралсалай-хүмүүжүүлгын ажалай журам зохёоходоо, олоонийтын үмэнэ боложо байгаа үндэһэтэнэй-политическэ хубилалтануудые, мүн арадуудай үндэһэн мэдэрэлэй, угсаатанай ашаг эрхын нэргэн хүгжэжэ байһыг хараада абаа нэмди.

Туршалгын ажал эмхидхэхэдэ, бидэ иимэ зорилгонуудые шийдхэһэн байнабди:

- буряад нургуулин нуралсалай түсэбэй эгээн таарамжатай байгууламжа тодорхойлон баримталха;

- үндэһэтэнэй-региональна хубида (компонентдэ) орохо предметүүдые элирхэйлхэ;

- буряад болон ород хэлэ-нүүдэй хэшээлнүүдтэ үгтэхэ сагыг тааруулан элирхэйлхэ;

- буряад, ород хэлэ-нүүдэй программануудай удхыг тодорхойлжо, хоёр хэлэндэ адли тэгшээр, аша үрэтэйгөөр нургаха арга олгохо;

- үндэһэтэнэй-региональна компонентдэ орохо предметүүдээр программа зохёохо;

- буряад болон ород хэлэ-нүүдтэ нэгэ зэргэ эршэтэйгээр нургаха методико хэрэглэжэ, багшанар нургаха ёһотой.

Туршалгын ажалай үедэ бидэнэр:

- үндэһэтэнэй-региональна компонент болохо предметүүдые элирхэйлээбди;

- буряад болон ород хэлэ-нүүдтэ шудалха саг таарамжатайгаар хубаарилаабди;

- түрэл болон ород хэлэ-нүүдтэ эршэтэйгээр нургаха методико багшанарай ашагһаа; тухай курс болон факультатив зохёон бүридүүлээ («Нютаг ороноймнай ан амитадай ба ургамалай аймаг», «Түрэл дайдымнай географи», «Түрэнэ нютагайм түүхэ», «Баруун буряадуудай уг гарбал ба нуурижалга», «Буряадай түүхэтэ роман», «Тойрогой уран зохёолшодой болон поэдүүдэй зохёохы зам»).

Энэ туршалга бэлүүлхэ үедэ Үбэсын дунда нургуулин багшанарай коллектив зохёон найруулаа гэбэл:

- 1-2 классуудта буряад хэлэ үзэхэ программын проект;

- 1-4 классуудта шудалха «Буряад гэр бүлэ» гэхэн программа;

- 1-4 классуудта шудалха «Буряад арадай аман зохёол» гэжэ программа;

- Буряад хэлэнэй хурянгы толи (1-4 классууд).

Оһын аймагай буряад яһанай нургаһады дүрбэн жэлэй туршада бидэ шэнжэлэн асууһан байнабди (бүхыдөө 15-17 наһанай 86 нургаһааа асуугдаа).

Э.А.Саракуевай этнопсихологическа асуултын ном, В.В.Столиной асуултаар шэнжэлэлгэ тухай ном, Ю.М.Орлова, Л.П.Орлова, В.Н.Шкуркина авторнуудай тусгаар зохёон тест, мүн амжалта туйлаха хүсэл сэгнэлгын, ямар юумэ эгээн сэнтэйдэ тоолодогыг элирүүлгын тусгаар тестнүүдые хэрэглээбди.

Нургуулин психологтой хамта а) үндэһэтэнэй мэдэрэлэй онсо шэнжэлүүдые; б) хэрэглэмжэнүүдэй болон ханал хүсэлнүүдэй үндэһэ яһанай талаар илгаа; в) харилсаанай болон бээ абаж ябалгын талаар үндэһэ яһанай хоорондын илгаа сэгнэлгын хэмжүүр тодорхойлоо нэмди.

Буряад яһанай нургаһаа хоёр хэлэтэй байхыа ехэ хүсэдэг гээд элирүүлэгдээ. Асуугдаһан хүүгэдэй 16 процентнь түрэл хэлэн дээрэ сүлөөтэйгөөр харилсадаг, уншадаг, бэшэдэг байһанаа мэдүүлээ. Хөөрэлдэдэг аад, уншадаггүй, бэшэдэггүйбди гээд 13 процент үхибүүд хэлэ. 29 процентнь буряадаар ойлгодог, хөөрэлдэжэ шададаг байна. Харин 42 процент хүүгэд түрэл хэлэгүй, уншадагшьегүй, бэшэдэггүй юм.

Өөрынгөө үндэһэ яһа элирүүлхэдэ, 34 процент хүүгэд эхын ямар яһанай байһанһаа дүлдыхаха гэбэ, 27 процент - өөрын дуран гэбэ, 18 процент - эсэгын үндэһэ яһанһаа болохо гээ, 13 процентнь гэр бүлэдөө хэрэглэгдэдэг хэлэн хүнэй үндэһэ яһа элирхэйлдэг гээд мэдүүлээ. Ажаһуудаг газар гү, али республика гү, тэрэнэй түүхэ гэхэ мэтэ шийдхэхыг удха шанаргүй байшаа.

А халагша классуудай нургаһадай ханамжа шэнжэлхэмнай, иимэ дүнгүүд гараба:

- 76 процентнь гэртээ харилсадаг хэлэн лэ хүнэй үндэһэ яһа элирхэйлдэг гэбэ;

- ондо ондоо яһатанай хоорондохы гол илгаануудай тоодо үндэһэн хэлэн гээд 28 процент, шажан мүргэл - 24 процент, хүнэй абари зан болон ухаан сэдхэхэл гээд 18 процент үхибүүд нэрлээ;

- нэгэ яһанай зоной бээдэ дүтэ болоходо, түрэл хэлэн (28 процент), дүтэ түрэл хэлэнүүд (24 процент), шажан мүргэл (18%) гол үүргэ дүүргэдэг гээд нургаһаа заагаа.

Нургуулин багшанарай коллектив, нургаһаа «Һайн сэдхэхэлэй нургуули» байгуулха үүсхэл гаргаад, туршалгын ажал ябуулаа.

Энэ нургуулин Дүрим соо нуралсалай-хүмүүжүүлгын иимэ шэглэлнүүд нэрлэгдэнхэй:

- * хүүгэдэй зохёохы бэлигыг хүгжөөх;

- * нуралсалай-шэнжэлэлгын ажалда хүүгэдыг хабтадуулха;

- Эрхүүгэй можын, Үбэсэ нютагай түүхэ болон соёл шэнжэлхэ;

- хүүгэдэй уран найханай, уран зураг-урлалай, хүгжэмэй, театрално-хореографическа,

уран шүлэгэй үндэһэн удхатай зохёохы бэлиг хүгжөөх;

- хүүгэдэй этнографическа фестиваль болон хайндэрнүүдыг, гар урлалай, уран бүтээлнүүдэй выставкэнүүдые эмхидхэхэ;

- нютагай жэнхэни заншалта гар урлал хүгжөөн нэргээхэ.

Энэ туршалгын ажалай үедэ багшанарай коллектив үндэһэн нургуулин нургалын багсаан модель элирхэйлээ. Нургал бүхэн өөрын уг гарбалтай харбаалжа 7 үе (үшөөшье олоор) хүрэтэр мэдэхэ, хүбүүд эрын 9 эрдэмдэ зорин нургаха, басагад эхэнэрэй 7 бэлиг, 10 сагаан найн үйлэ мэдэхэ, шудалха ёһотой.

Иимэ зорилготойгоор «Арадай ёһо заншалаар хүүгэдыг хүмүүжүүлгын программа» зохёогдоод, классай хэшээлнүүдэй болон классаа гадуур үйлэ хэрэгүүдэй үедэ хэрэглэгдэжэ байгаа.

Үбэсын дунда нургуулин нуралсалай-хүмүүжүүлгын бүхы ажал иимэ нургалшыг хүмүүжүүлгэдэ шэглүүлэгдэнэ:

- Эхэ, эсэгээ хүндэлдэг, хэшээдэг, гэр бүлын бусад түрэл гаралнуудаа энхэрдэг;

- һайн шанарай эрдэмтэй болохо гэжэ оролдодог, дээдэ нургуулитай болохыг хүсэдэг;

- * хүдөөгэй хүнэй алишыг ажал хэжэ шадаха;

- * түрэл нютагтаа дуратай, тойрогто ажаһуудаг арадуудай соёл мэдэдэг, хүндэлдэг;

- бэеынгээ элүүр энхын түлөө харюусалгатай, бэеын тамир гамнадаг, арюун найханиие сэгнэдэг гэхэ мэтэ.

Нуралсалай эхин шатада «Буряад гэр бүлэ» гэхэн шэнэ предмет заалгын хэшээлнүүдтэ заншалта соёлой хүмүүжүүлхы үндэр үүргэ эли үзэгдөө: бага хүүгэдэй түрэл хэлэн эдэбхижэ, буряадаар бодомжоёо найруулан хэлэхэ шадалын дээшлээ.

Нургуулин багшанар энэ туршалгата 11 жэл соо үнэргөө, эсэстэ иимэ үрэ дүнгүүдыг туйлаһан байна.

Буряад хэлэндэ нургаһаа хүүгэдэй тоо 40 процент дээшлээ.

Үшөө нэгэ шухала үрэ дүн гэхэдэ, дээдэ нургуулида ороһон нургаһадай тоо 29 процент дээшлээ.

Туршалгын үедэ нургуулин үндэһэн номой сан байгуулха талаар эдэбхитэй ажал ябуулагдаа. 1997-2000 онуудта үндэһэн нургуулида үзэхэ номуудыг болон нуралсалай тухаламжа хэрэгсэлнүүдыг зохёохо ажал бэлүүлэгдээ.

Энэ үедэ 20 нуралсалай пособи (хамтадаа хэблэлэй 10 хуудан, 100 хэһэг) хэблэгдээ.

Үбэсын буряад хүдөөгэй юрэнхы нуралсалай нургуули хүүгэдэй сэсэрлиг, Борохалай ба Горхоной бага комплек-тнэ эхин нургуулинуудыг, нургуулин дэргэдэхи интернат нэгдүүлһэн нийтэ бүридэл болоно.

2002 ондо 10-11 класуудай нургаһадай дунда анкетирова-ни үнгэрбэ. Психолог багшатай сүг 110 асуудал зохёогдоод. 10-дахы классай 20 нургаһа, 11-дэхи классай 24 нургаһа эдэ асуудалнуудта харюусаа нэн. Харюунуудай дүнгөөр иигэжэ элирүүлэгдэбэ:

- нургаһаа түүхээр, политическэ үйлэ хэрэгүүдээр

- һонирходог (75 процент - 10 класс, 68 процент - 11 класс);

- хуули ёһо сахилгын талаар яһала найн мэдэсэтэй (73 процент);

- бусад үндэһэ яһатанай соёл хүндэлдэг, һонирходог (75 процент);

- зон соо өөрыгөө эмхилжэ, таатай зохидоор, харюусалгатайгаар бээ абаж ябаха хэрэгтэй гээд 84-73 процент заагаа.

Энээнэй хажуугаар нургуулида хүүгэдыг түргэн хурса бодолтой байхыг, сэсэ буялдажа, тоосолдожо, онсо байдалда зүб шийдхэбэри шууд түргэн абаж нургаха хэрэгтэй гээд элирээ.

Эдэ үрэ дүнгүүдэ шүүмжэлжэ үзэһэнэй нүүлээр 2002-2007 онуудта Үбэсын дунда нургуулин хүгжэлтын Програма зохёон абаабди.

Туршалгын ажалай гол дүнгүүд гэхэдэ:

- буряад үндэһэн нургуулин хүгжэлтын гол шэглэлнүүдэй модель бүридүүлэгдээ, нютагай шэнжэ шанартай нуралсал тогтууритай бэхээр хүгжөөлгэдэ, буряад үндэһэн нургуули тухай нургаал баяжуулахыа, энэ модель аша тухатай;

- буряад үндэһэн нургуулин саашанхи хүгжэлтын шэглэлнүүдыг элирхэйлэн тодруулаа;

- үндэһэн нургуулида нуралсалай-хүмүүжүүлгын ажал хангахыа хэрэгтэй ойлгосонуудай - нэрэ томьёонуудай бүридэл шэнжэлэгдээ;

- буряад үндэһэн нургуулин нуралсалай-хүмүүжүүлгын бүхы байгуулалтыг нэгэн нийтэ журамаар бэлүүлхэдэ, таарамжатай багшанарай ажал эрхэ нүхсэлнүүд элирүүлэн тодорхойлогдоо.

Үбэсын дунда нургуулида үнгэргэгдэһэн туршалгын энэ ажал зүб мүрөөр, зүб шэглэлээр бэлүүлэгдээ гээд эдэ дүнгүүд гэршэлнэ.

Т.САМБЯЛОВА.

УЛААН БУРГААНДАНДАЙ СУБАРГА БОДОБО

«БУРЯД ҮНЭН» нониндо энээн тухай бэшгэдэн байха. Дондог унзад болон Лыгден амбай хоёрой дурасхаалда зорюулжа, Улаан Бургаанһаа уг унгитай зоной болон Үлзэйтэ нютагай бүхы улад зоной хабаадалгатайгаар субарга бодхоёл гэжэ Лыгден амбайн бээтэ басаган Надежда Цыбиковна Лыгденова тус үүсхэл тиихэдэ гаргаа нэн.

Энэ үүсхэлынь Үлзэитын зон халуунаар дэмжээд, бүгэдэ зоной хүдэлөөн бодож, тус субарга богонихон сагай хугасаа соо Баян Харын баруун тээ Шүлүүн Обоогой үмэнэ бодхоогдоһон байна. Энээгээр абаад харахада, Хэжэнгын аймагай Дунда Худанай сомоной зон энэ мэтын хэрэг дүүргэхын түлөө бодоходоо, угаа хүнгэн гэшэ ха гэнэн тоб гэмэ тобшолол гаргамаар.

Энээнһээ хойшодоһе тон иимэ эдэбхи, оролдолготойгоор иимэрхүү субаргануудые хүнды, газар бүхэндөө бодхоожо, мунхаг этигэлгүй үе сагай хойшолонгуудһаа нютаг нугаяа сэбэрлэхэ, арюудхаха талаар али болохо хүдэлмэри ябуулжал байха болонобди гэжэ Үлзэитынгээ зондо уряалан хандаха дуран хүрэнэ.

Тус субаргын бодоходо, Дунда Худанай сомоной зүблэлэй секретаряар ажалладаг Дагба Дашадоржиев онсо габьяатай гэжэ онсо тэмдэглэмээр. Тэрэнэй эдэбхитэй, мэргэн ударидалга доро тус субарга бодохоолгын ажал ябуулагдаһан байна. Эндэ субарга бодохоолгодо эдэбхи гаргажа, шадаха зэргээрээ хүдэлһэн, хандиб оруулһан зоние мүн лэ онсо илган тэмдэглэмээр.

Жэшээлхэдэ, онсо тэмдэглэн харуулхада, Надежда Цыбиковна Лыгденова зуун арбан долоон мянган, Цыбикдоржо Чимитцыренов таба мянган, Паландоржо Хоржиров дүрбэ мянган, Октябрина Надмитова-Цырендоржиева зургаан метр торго мянган солхообтойгоор, Ширапов Мэргэн Зориг ахатаа таба мянган солхооб оруулаа.

Гадна табан зуунһаа захалаад, мүнгээ хандибта оруулһан зон олон ааб даа. Тиигэжэ Надя абгайһаа гадуур зонһоо дүн хамта дээрээ гушан нэгэ мянган гурбан зуун түхэриг мүнгэн ороһон болоно. Гадна 2013 оной Шүлүүн Обоо болон Үндэр Сагаанай обоо тахилганада арбан нэгэн мянга зургаан зуун, харин 2014 ондо арбан найман мянган солхооб хандиб гэжэ ороо юм.

Мүн нютагай захиргаанай гулваа Мэргэн Батыевич Балдановай тэдхэмжэ, туһаламжагүйгөөр тус субар-

гын бодото дээрээ бодохо байһаниинь хэлсээтэй нэн ааб-за. Субаргын бодохо газары-еһе тодорхойлон элирүүргэ түргэн саг соо хэгдэнэ байна бшуу даа...

Харин тус субаргын бодото дээрээ мүнделһэниинь Надежда Цыбиковна Лыгденовагай тэдхэмжэ, туһаламжагүйгөөр бодохо байһаниинь гайтай хааб даа. Юуб гэхэдэ, буряадаараа наа хүрэнэ Надя абгай эд зөөрийн талаар гол ашаа-еһе дааж, субарга барилгын хэрэгэй ябасын таһалдахагүй ябадал өөрынгөө анхарал, оролдолгоор хангаа гэшэл.

Гадна хүзэгтэйшүүлэй «Арьяа баала» гэжэ эмхин хүдэлмэридэ эдэбхитэй-гээр хабаадалсажа, үдэр бүри маани, тарни, мэгзэмэ түхөөжэ байһаниинь, ухаан соогоо субарга бодохоо гэнэн наамжаны намын ёһоор бүтэхэдэнь, өөрынгөө асари ехэ нүлөө үзүүһэн байгаа ёһотой гэжэ лаб ханагдана.

Харин субарга бодохоо гэнэн үржэлтэ хэрэгээ ханаад ябахадань, зондо туһалхал гэжэ ходо ябадаг байһан үнийнэй багша Светлана Иванова Хоржирова болон тэрэнэй нүхэр Паландоржо Жамсарановичай хубита мүн лэ горитой гэжэ ханагдана. Тэдэнэрэй дэмбэрэлтэй зүбшэл, заабариин ашаар Надя абгайн хэрэгын онсо найн эхией абаа гэшэ.

Харин Дондог унзад болон Лыгден амбай хоёр тушаа хэлэхэ болоо хаа, эдэнэр хадаа хургуули худараар түгэс санаартан болоно. Тиимэһээ тэдэнэрэй зондо туһалха талаар хэһэн ажал ябуулгань горитой байгаа. Тэдэнэрэй хургуули худараар түгэс байһаниие гэршэлһэн хэдэн баримта дурдахынгаа урда тээ нэгэл ажаллалта хэхэ хэрэгтэй гэшэ ха.

Юуб гэхэдэ, бишыхан Лыгден хүбүүнэй гэртэхин бээтэ хүбүүгээ дасанда асархадаа, Дондог унзадые шаби болгон абахыень бараалхалан байгаа. Тиихэдэнь ламбагай нэгэ эрилтэ табиба ха. Тэрэ хүбүүнэй үргэжэ абаха байгааг гэхэдэнь, Лыгденэй гэртэхин маргажа, маргажа, зүбшөөһэн байгаа. Тиигэжэ

үндэр зиндаатай ламбагайн бээтэ хүбүүнине болоһон юм.

Үшөө гэхэдэ, Дондог унзад 1855 ондо, харин Лыгден амбай 1896 ондо түрэнэ байгаа гэжэ тэмдэглэе.

Зай, Дондог унзад эди шээдээрээ алдаршалан юм гэжэ гансата тэмдэглэе. Тэрэнэй энэ шэнжэ зоние гайхуулжал байдаг хааб даа. Нэгэтэ Урда Шанаада буусатай нэгэ айлда удаан үбшэлһэнэй удаа үнэзениинь гарзалба ха. Тиихэдэнь үни бодож байнгүй, үнээгээ мяхан болгоодхёо. Теэд үглөөдэрын бодоходоо, тэрэ айлдай эзэн хэнэр үрөөһэн гарайнгаа альган дээрэ тусгаар хара нүдэн мэтэ тамгатай болошоод байгаа нэн.

Мэгдэнэ нагдхан тэдэнэрэй юугэшые хэхээ ойлгожэ ядашоод байхадань, тушаан боложо, хүршэ эхэнэрын ороһон аад, «Үтэр түргөөр Дондог унзад ламбагайе залажа асаратгы!»- гэнэн зүбшэл үгэбэ ха. Тиигэжэ гэрэй эзэн эрэ яаража, Дондог унзадые залажа асараа юм.

Унзад ламбагай үни бодож байнгүй, тэрэ гарыень абаһаар гансата үлээбэ ха. Тиигээд маани, тарниа уншалан хэбэртэй абяагүй нуухадань, гэрэй эзэн: «Ламбагай, сай уужа хайрлагты!»- гэжэ дурадхаба. Теэд ламбагай харюудань: «Гурба хүсөөһэн хойно сай уухаб!»- гэжэ бүрд гээ нэн. Тиигэжэ үлээлгээ гурба хүргөөд, ан-бун нуужа, сай уугаад, бэшэ юушые хэлэнгүй, Дондог унзад ламбагай нөөргөө бусаа...

Хойто үглөөнине үндэрлэхэдөө, нагганиинь эдэгэ-шэнхэй байгаад, оршон тойрон ажаһуудаг зон одоол гайхалаа бараагүй юм. Иимэл шэдитэй байһан Дондог унзад зондо туһа хэжэл ябатараа,

хубисхалай эршэтэ халхинда нэрбүүлжэ, зоболонгой тамые нилээн үзэнэ, ОГПУ-гай яһа эбдэгшэдэй гарта яһалашье зобоһон, түрмэ түшын оёорой доромжололго нилээн амасаһан байха.

Тиихэдэ найн сагай заабол ерэхэ байһанда этигэдэг, энэ үеын ерэлгые түргэдхэхэ гэжэ яһалашье маани, тарни, мэгзэмэ зорюулдаг байгаа. Дондог унзадай Улаан Бургаанһаа маани уншахадань, Шанаагай зон дууладаг байһан гэдэг.

Дондог унзад ламбагай 1937 оной хагсуу үеые дабаха заяагүй байжа, буян ехэтэй тэрэ тагаалал болошоо нэн...

Тэрэнэй бээтэ хүбүүн гэгдэнэ хүбүүн нэгэ бага ондоо хуби заяатай байшоо. ОГПУ-НКВД-эйн ехэ анхарал татангүй ябажа гараа. Гэбэшые тэдэнэрһээ хоргодохо баатай боложо, бээ нюун татан ябаха баатай болодог бэлэй. Тиихэдэ тэрэ бүгэдэ зоной аша туһада зорюулагдаһан нэгэ онсо хэрэг бэлүүлжэ, олоной дунда алдаршалан түүхэтэй.

Совет засагай шажан мүргэл гэшые газар-шалжа, энэ газар дээрэ дурасхаалыень үлөөхгүй гэжэ атеис пропагандаа түлэг ябуулжа байһан үе сагта – 1963 оной апрелин 8-һаа 1967 оной октябрийн 31 болотор Хэжэнгэ тосхоной Колхозно гудамжаар байдаг Ширабай Цырмаа гэжэ эрэлхэг зоригтой эхэнэрэй гэр соо аяр 108 маани хуража дүүргэнэ габьяатай.

«Лыгден амбайгаа гэр соогоо суургалаад, хүнэй заводто ажалдаа ошодог нэм. Ажалһаа бусажа, Лыгден амбайда туһа болгон, тахилыень шэнэлдэг, зулануудыень голлодог, эдээлүүлдэг, нэгэ бага амархыень хангадаг болон бусадшые юумыень хэжэ үгэдэг бэлэй!»- гэжэ наян гурба-дүрбэтэй болоһон Ширабай Цырмаа 1997 ондо «Хэжэнгын гол» нониной сурбалжалагшада хөөрэнэ байдаг.

Үшөө тэмдэглэхэдэ, энэ-нэйнгээ үлүүлээр үшөө арбан хоёр маани үндэр наһатай болоһон Лыгден амбай хуража, гүйсэдхэн маанинуудайнгаа юрэнхы тоо 120 болгожо шадаа нэн. Иимэ юмэ хорюултай тэрэ уедэ бэлүүлгэ гэшэмнай ёстой баатаршалга, үндэр хүзэгэй, хүн шанарай, урдань абалан шаха тангари-гуудтаа үнэн сэхэ байһанай бодото гэршэ болохоороол болоно гэшэ.

Иимэ хоёр гэгээн санаартанай мүнхэ дурасхаалда зорюулагдаһан Үндэн субаргы арамнайлаган 2014 оной октябрийн 11-дэ, хэды хүйтэн саһатай, шэбтэ-шобто үлээмэ хагсуу халхитай байгаашье наань, олон тоото зоной хабаадалгатайгаар үнгэрбэ. Энэ буянта хэрэг эмхидхэхэдэ, нютагай захиргаанай ажалшад, Дунда-Худанай дунда хургуулийн коллективэй, соёлой гуламтын, столовын эдээ шанагшадай аша, оролдолгоор бэлүүлэгдээ.

Нютагай захиргаанай гулваа Мэргэн Балдановай, секретарь Дагба Дашидоржиевай, хургуулийн директор Жаргалмаа Цырендоржиевнагай, нютагай соёлой гуламтые даагша Цыремаа Дашидоржиевагай онсо габьяае эндэ онсолон тэмдэглэмээр. Мүн аймагай захиргаанай гулваа Геннадий Зундеевич болон бусад тушалтад эндэ эхинһэнь хүүл болотор байлсажа, ямар ехэ удха шанартай хэрэг болобо гэжэ гэршэлээ.

Тэдэнэй анхарал, оролдолгоор эрын гурбан наадан эмхидхэгдээ. Зүгөөр дан хүйтэнһөө боложо, мори урилдаа болуулха баатай болоһонине ехэ голхоролтой. Гэбэшые нур харбагшад болон барилдаашад шадабарияа сүм харуулха аргатай байба. Илагшадта мүнгэн шангууд болон грамотанууд, мүн бэлэгүүд барюулагдаа.

Эндэ онсолон тэмдэглэмэр юун байгааг гэхэдэ, бүхэ барилдаашадай нягта жагсаалда ветерануудай дунда дэлхэйн абарга болоһон Баатар Цыреновэй байлсаниинь мүн болоно. Гэбэшые Үлзэйтэ нютагай бүхэ Аюржанаевта хүлээгдээгүйгөөр хаюулжа, оройдоо хоёрдохы нуури абаһаниинь баһал онсо ушар болоно гэжэ тэмдэглэмээр. Тиигэжэ нютагай бүхэ аяхатар тарган эрье хониндо болон таба мянган түхэригэй мүнгэн шанда хүртэнэниинь мүн болоно.

Иигэжэ тус субаргы арамнайлаганай найр-наадан ёһотой зохидоор үнгэржэ, Үлзэйтэ нютагай улад зондо бодото найндэг болобо. Энэ-энэй ашаар үндэр наһатай Надя абгайн хүсэлын бодото дээрээ бэлэлээ оложо, манай Үлзэитын оршондо үшөө нэгэ шүтөөнэй бодоһонине гансал баяр болон омогорхол түрүүлнэ...

ЛЫГДЕН АМБАЙ ДОНДОГ УНЗАД ХОЁРОЙ МҮНХЭ ДУРАСХААЛДА

Үерлөө сагай, мүнхэ сагай эрьээн соо
Үенүүд хүмүүнэй халтиран ошоно
хогоосон руу,
Хүнэй үринэрые наринаар абаад
харахада,
Хэтэдээ үлэнэ үсөөн тоото
бидэнэр соо...
Хэрэгын тэдэнэй горитой байханаа
гадна,
Хүрэтэй байна онсо шэнжээ олонхой.
Манай наһанда нүлөөгөө огто
алданагүй,
Манатан байһан сагай хараһаа
мултаранхай.

Лыгден амбай Дондог унзад хоёрнай
Лагшан тайбанаар дээдэ хэрэгээ
бүтээхэл нэн.
Гансал хубисхал эршэтэй ерэхэ
хандаргаа,
Гайтай хуби тэдэнэй заяанда тудад!
Түрмын оёор, НКВД-эйн мүшхэлгэ
үзэжэ,
Хариин газарта сүлэгдөөд байгаа
тэсэжэ...
Тэндэнээ бусаад, тэдэнэр хэрэгээ үрг
элжэлүүлээ,
Тээрмэнь хүрдын мухарин байгаа
тиихэдээ...

Хэһэн хэрэгын нюуса, далда байгаа,
хүзэгэй хүнэлгын түргэн байхынь
саралсаа.
Хэтын хэтэдэ мүнөө мандахынь зүгнөө,
Этигэлэй халбарал шадал соогоо
түхээлсөө!
Һүнийн харанхые наринаар
хамбаашалан хураа,
Һүзэг бадараалгын зуун хорин маани...
Һүрөөтэй бээ иимэ юмэ дуулахада,
Шажанай үзэнэ наяд жэлэй хүни!
Лыгден амбайн хэһэн энэ баатаршалга
Дабтагдахагүйн сохом лэ баймаар,
лабтай.

Иимэ хубисхалай шуургата далай уруу
Иигээд дахиад зоной орошоһонь
гээшэ гайтай...
Энээхэн субарга Улаан Бургаанһаа
баригдаад,
Этигэлтэ зоной шүтөөнэй хүлдэ болог!
Ажабайдалай хүсэтэй нэбшээн доро
Ашатай туяагаа буянтайгаар эльгээн
халбараг!

Цыдып ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

2014 оной октябрийн 11.
Улаан Бургаан.

ТАЙЛГА ТАХИЛГАНУУД

Хадата Захааминай хонгоодорнуудай уг нютаг болохо Ёнгорбой нютагта хоёр ехэ тайлган бии юм.

Хүүхэн Бүмбэйн наһаяа таһалһан Доргото хадада бүгэдэ зон шүтэжэ, эндэхи тайлганда гарадаг. Урда саһаа эхилээд, бөөнэр иигэжэ дурдадаг:

**Баабайгаа Бантияа
гүүлээ бэлэйш,
Эжыгээ Номгон Шара
гүүлээ бэлэйш,
Тэсэ зааринаа
жолоошоноор абабаш,
Үдхэн найхан шэрэнгиз
Барисаандаа абабаш,
Урин найхан аршаанаа
аршаандаа абабаш,
Хүлэрингээ талые
урилдаандаа абабаш,
Буланайнгаа талые
барилдаандаа абабаш,
Бэлшэрингээ талые
сүгланадаа абабаш!**

Хоёрдохы ехэ тайлган Модотой гэжэ нэрэтэй. Нютагай Буян гэжэ нэрэтэй удаган эндэ урда сагта хүдөөлүүлэгдэн түүхэтэй. Тиигэжэ эндэ мүргэл шүтөөнтэй тайлган бии болоһон гэжэ. Урда сагта Модотойн тээби Бугаан тээби гэжэ нэрэтэй байһан, бүри урдань Нэрын тээби гэдэг байһан. Ехэл шанга хадань иимэ нэрэнүүдэ үгэдэг байгаал даа гэжээр. Модотойн тайлгын доро Баарай гэжэ тала газар бии. Тэрэ талые тээби барилдаандаа абаһан гэлсэдэг. Үргэхэдөө: "Шэдингээ ехэдэ, Баарайнгаа талые барилдаандаа абаа бэлэйш!" – гэжэ дурдадаг. Мүнөө үедэ нютагай зон энэ тайлганай нэрээр Модотойн тээби гэдэг болоо.

Нютагайнгаа хоёр ехэ тайлгание хабар намартаа тахидабди. Эндэһээ уг гарбалтай зон хааяанаһаа ерэхэ хабаададаг. Урда саһаа бөөнэр иигэжэ түүрээдэг:

**Хабар хуу модон хүхэрбэ,
Хухы шубуун донгодобо.
Шэнэ эдээнэй шэмэ
Тандаа гэжэ
зальбарнабди.
Намарай хонгор нэрюн
болобо,
Намаа набша хийсэбэ.
Хуряһан эдээнэй дээжэ
Тандаа үргэжэ
зальбарнабди.**

Модотойн тайлганда урда саһаа хоёр хони гаргажа, мяхыень шуулаад, яһыень шатаадаг. Нэгэ хониень Модотойн тээбиидэ, нүгөөдыень Буха-Ноёндэ зорюулдаг юм. Мүнөө сагта хэдэн хонин гаргагдаад, урдынхидаал хоёрын шатааха, бэшээрнэ үргэлэй һүүлдэ эдээлээд буудаг.

Хоёр тайлгандаа нютагайнгаа эзэдтэ гэжэ мори баридат. Хонго-

одор угтай зон хадаа Буха-Ноён баабайдаа нүгэдэн зальбаржа, табан хушуу малайнгаа тобир хайн байхые тайлгандаа буха баридат заншалтайбди. Хүн бүхэниие нютагаймнай нахюуһад (нютагай эзэд) орхилтогүй хаража, сахин абажа ябадаг гэжэ хэлсэдэг. Элинсэг хулинсагуудайнгаа тахижа ябаһан хада уулын тайлганда заһал хүүлэхэдэ, угаа ашатай. Урдандаа үбгэд иигэжэ хэлэдэг: "Үбшэлжэ гү, али урагшагүй ябахадаа, үни холо нютагаһаа гаража ошоһон зон нютагтаа ерэхэ, нютагайнгаа эзэдтэ мүргэбэл, хайн болодог, нютагайнь эзэд хаража, хүсэ, тэнхээ оруулдаг".

**Үдэһэн, бодоһон нютагаа
Үргэжэ ходо ябаарайт –
Түрэхэн нютагайш эзэд
Абарха шэдтэй байхал!**

НЮТАГАЙМНАЙ БӨӨ, УДАГАНУУД

Ёнгорбой нютагтамнай ехэнхидэ харын мүргэлтэй зон ажаһууна. Урдандаа аймаг зон бүхэн өөһэдэн бөө удагануудтай байһан. Тэдэнэр зон зургаанаа хаража, абажа, зонхилжо ябаһан юм гэжэд, алдуу болохогүй. Иимэ нэгэ зугаа шагһаа нэм. Манай эндэхи нэгэ бөө нүгөө угай бөөһөө асууба:

- Минишн төөргөө хаяхадамни туданагүй, шимни хаяад үзэл даа, намда муу байна гү даа, али минишн зондо муу байна гү? Энэгээр бодоходо, өөр өөрынгөө зониме хаража ябаһан байна гэжэ ойлгохоор.

Эсгын ехэ дайнай бүри урда тээ Мухуунаан таабай тайлга тахилгаа хэдэг нэн. Үгытэй айлэй сэржэм үргэхэдөө, орон нютагайнгаа эзэдтэ сэхыень хэлэдэг:

- Үхэрын харамтай, үгытэй байхада бэрхэ. Тандаа архиин орондо хара сайгаар үргэнэ! Үгытэй айлда ямар архи байхаб даа. Олон малтай баян айлхайл тогоо нэрээ бээ.

Хамалга хашалгын урдахана залуухан Алёшын Согто Мухуунаан таабайн хажууда юумынь ходо бүтээлсэдэг байгаа. Нэгэтэ Мухуунаан таабай Согтые дуудаад:

- Иигээдшы хатуу сэмүүн саг болохонь. Лама бөөнэрые үгы хэхэ. Бишни шамдаа наһан соогоо амандаа азатай, хэлэндэ хэшгтэй ябахышни наһанайшни сэржэм үргэһүү! – гэжэ ехэ бүтээл хэһэн байгаа. Хожомын Согто үбгэн далаар үзэхэдөө, ехэ мэргэн гэжэ суутай болоо нэн. Зоной тайлгандаа гарахадань, өөрөө гарадаггүй, сэржэмэ гэртээ үргөөд һуудаг нэн. Тиигэжэ хашуулан хаалгангүй, сүлэлгэдэ ябуулагдангүй, наһатай болотороо нютагтаа амар жаргажа һуугаа.

Дайнай урда тээ мүн баһа доодо талада ажаһуудаг зондоо Апаан үбгэн, харин дээшээ һуудаг зондоо

Ж.Замонов. Юртэмсын модон

Һарни үбгэн хэрэгүүдын бүтээжэ байгаад. Һарни таабай Дорготынгоо тайлганай аршаанда соохор мори бариха байһан.

Аюшын Монгол баһал тэрэ үедэ бөө болоһон. Аюша түрэхэн үригүй хадаа Монгол орожо, Даян-Дээрэхидэ жэл соо мүргэжэ байгаад, хүбүүтэй болоһон. Монголдо түрөө хадань, энэ хүбүүгээ Монгол гэжэ нэрлэгтэ, хожомоо аяга бариха заяатай гэжэ хэлүүлһэн гэдэг.

Урдандаа Баруун бээдэ ажаһуудаг Ваһенхэ бөө Дарсаг гэжэ хадые тахижа байгаа. Дарсагай доро һуудаг байһандань, тэрэ талые мүнөөшье Ваһенхэ гэдэг. Ваһенхын хүбүүн Цырен бөө баһал зоной хэрэг бүтээжэ байгаа. Наһан болохо гээд, үбдөөд хэбтэхэднэ, нэгэ хүн заһал хүүлэхээ ерэхэ. Цыренэй һамган ерэхэн хүндэ:

- Үбгэн үбдөөд байна, хайн болоходоо, хэрэгшөө бүтээнэ бээ, - гээд, сэржэм дээжыень абаһан байгаа. Уданшьегүй үбгэнэйнгөө наһа барахада, һамганинь: - Хүнэй хэрэг бүтээнгүй ябашабаш, энэниень абаад яба! - гэжэ тэрэ хүнэй асарһан архиие үбгэнэйнгөө бээднэ адхажархөөд хүдөөлүүлһэн. Тиигэжэ тэрэ аймагай зон үзэлдэ ороһон юм гэжэ хэлсэдэг.

ХАМАЛГАНАЙ ШЭРҮҮН САГТА

Һамган бөө гэжэ таабай Хүлэртэ байһанаа 1937 ондо сүлэлгэндэ ябуулагдаа. Хожомын Эрхүү можодо байна гэжэ һурагын дуулдаа нэн. Тэрэ үедэ хэды олон лама бөөнэр сүлэлгэдэ ябуулагдаад, амиды үлэхэнүүдын хожомын нютагтаа ерэхэ эрхгүй, хари холын дайдаар ябаһан даа. Мухуунаан таабай дайнай урда тээ аялхынгаа урда хэрэгэ тушаахадаа, минии аймагаархин энэ ехэ хохидолдо бү орог гэжэ ондоо аймагай Шагжын Дашада тушааһан намтартай.

Дайнай һүүлээр баһал хатуу шэрүүн сагта нюудагаар орой һүни

Модоони Лубсан удаган тээби тайлга тахилгаа хэжэ байһан. Энэл үеэр Сэрэмпэл таабай, Гэндэн таабай, Ударан Бадма, Шагжын Даша, Закаменск хотодо Ванчиковтанай Даша-Нима таабай аяга бариха, зоний хэрэг бүтээжэ эхилһэн байһан.

Бөөнэрэй хороһон тэрэ сагта Ёнгорбой нютагтамнай мүн баһа миил юрын хүнүүдэй сэржэм үргөөд, хүниие хайн болгоһон ушарнууд олон юм. Арбаад гарантай нэгэ хүбүүн аршаан дээрэхээ хэды эд мүнгэ абажа гэртээ асараад, муудажэ эхилбэ. Тиигэхдэнь Мухажитан аймагай Шобхоо Бадма гэжэ хүн тэрэ хүбүүе аршаан дээрэ абаашажа, абаһан мүнгиень хуу нөөргөнэ табюулаад, сэржэм үргэжэ, ондоо нэрэ үгэжэ, хайн болгоо нэн. Ямаршье аршаан дээрэ амарһан, эдэгхэн зоной үргэһэн мүнгэн яһала ехэ оооохойнууд болошоод байдаг. Тэрэ мүнгэнһөө абаад, үбдэһэн, ядарһан, хосорһоншье ушарнууд али олон биил даа.

ЗҮНТЭЙ ШУБУУД

Үнидэ даа, Мухуунаан таабайн залууда, хоёр шаазгайнуудай газарнь шаханалдахада, эдэ ламын шажанай шубууд намда юу хэлэхэ ханаа гээшэб гэжэ ехээр нэхэглээд, дүхүү һууһан ламада үзүүлбэ. Тэрэнь шоогоо хаяжа үзөөд:

- Наяар танайда айлшан бууха гэжэ шубууд дуулгаа юм байна. Тэрэ хүн хутагануудые худалдажа абахышни дурадхаха. Ши бү абаарай, - гэжэ айлдхаба. Үнишье болонгүй, айлшан ерээд, нээрээшье, хутага худалдажа абахыень дурадхаба. Ламбагайн захяагаар Мухуунаан тэрэ хүнэй хэдышье дураджа дайлахадань, нэгэшье хутага абажа үгэнгүй, айлшанаа мордуулба.

Хожомын лама ойлгуулхадаа: "Бэрхэ бөө болохыень мэдээд, тэрэ хүн жадха хээд, наймаашан гээшэб гэжэ ерээ. Тиимэһээ тэрэһнээ хутага шамда абхуулаагүйб", - гэжэ хэлбэ.

Мухуунаан таабай һүүлдэ ехэ бөө болоод ябахадаа, шубуудшые баһал ламын, бөөгэй гэжэ илгардаг юм гэжэ хэлбэ нэн. Бүгэд болон хара шубууд (хирээ, турлаг) бөөгэй шубууд гээшэ. Тайлга тахилга хайнаар хэхэдэ, хэрэг бүтэбэ гэжэ эдэ шубууд ерэн, элижэ баталдаг. Харин шаазгай ламын номоор ехэ мэдэлшэ шубуун. Тусхай "Шаазгайн ном" гэжэ байдаг. Хэды сагта, ямар зүгһөө ерэхэ дуугархадаа, юун гэжэ тэрэ шубуун хэлэб, ямар мэдээ асарааб гэжэ тэрэ ном соо харадаг.

ЛУСУУДАЙ ХОРЛОЛ

Нэгэтэ Мухуунаан таабайе хүбүүндэмнай туһалыт гэжэ нэгэ

айл уриба. Тэрэ айлэй арба гаратай хүбүүнэй толгойнь муудаад, юумэ ойлгохоёо болижо, нэрээшье мэдэхэе болижо байба. Таабай үзөөд:

- Энэ хүбүүнтнай Лусуудай нюдэ руу хадхаа юм байна! хайн болохогүй, - гэжэ айлдхаа. Нээрээшье, тэрэ хүбүүн нургааг шобхолоод, зүүн нуртаа зоодой заһаадые нюдэ руунь хадхажа баридат байгаа. Тиигэжэ Лусуудта хорлуулһан байгаа.

Урда сагта нэгэ бөө Дорготынгоо тайлгада бариха байһан аршаанай мориной дэлһые хайшалаад, дахин тайлга тахихаа хоригдоһон. Мүн баһа энэ аймагай булта бөөнэр, хэды ехэ уг залгабашье, тайлга тахихаа огтолон болиһон байгаа.

УРИДШАЛАН МЭДЭХЭ ГЭЭШЭ ХҮНДЭ

Модоони Лубсан тээбиин удаа Сэрэмпэл таабай тайлга тахилгаа бүтээжэ эхилһэн юм. Энэл үедэ Долгоров Дэмбрэн таабай аяга бариха эхилээ, гэртээ сэржэмээ үргөөд байдаг нэн.

Үендөө хүрэхэ ябаһан хүбүүнэйнгээ ехээр үбдэшэхэдэ, залуу эрэ Сэрэмпэл таабайда хандаба. Тэрэ үедэ халуутай һууһан таабай үхибүүндэшни хүйтэн гар ороо, абаржа шадахагүйбди гэжэ эрид сэрхээр хэлээрхөө. Ухаа алдаһан залуу эсэгэ яаха хээхэмниб гэжэ айн һүрдэбэ.

- Архиин халуугаар шамда сэхэ зүбыень эридээр хэлэжэрхибэ. Хүлисэ даа, докторнууд шэнгээр хэлэжэ шадахагүй байнаб. Урдахия мэдэхгүй таанар жаргалтай зон гээшэт. Уридшалан юун болохыень хуу мэдээд, амаршье наһатай болотороо зонойнгоо хэрэг бүтээжэл байгаа юм даа.

Нютагайнгаа бүхы бөөнэр тухайда, тэдэнэй бүтээһэн хэрэг, аша туһыень бэшэхэ болоо наа, ехэ юм ааб даа. Тиигээдшые он жэлһүүдэй ошохо тума олон зугаа хүүрнүүд мартагдаа. Тиимэһээ ойлгоһон, наһанаа саг соонь бэшэхэ, тэмдэглэхэ тон шухала юм байна.

Мүнөө сагта Норбоев Алексей таабай Ёнгорбой нютагаймнай тайлгание тахижа, зониймнай хэрэг бүтээжэ байна.

**Муугаа доошонь даража,
Һайнаа дээшнэ үргэжэ,
Һайн ханаа бодолоо
һалбаруулжа,**

**Элүүр энхэ
ажаһуухамнай болтогой!**

Лубсан БАЗАРОВ.

Ёнгорбой, Захааминай аймаг.

Уншагшадаймнай туршалгануудһаа

БУРЯДТАА ДУРЛАЯ!

Хоншуухан дэлхэйн шэмэ шүүһээр шэнгэһэн,
Хонгор талын сээгэ намаадал шэмэһэн,
Али бүгэдые найруулһан буряад хэлэн,
Анхан саһаа ангууша, малшанай хэлэн.
Ангуушан, малшан алтан дэлхэйгээ ойлгоод,
Айгаад, һүлдэ тэмдэгтэнь шүтэн ёһолоод,
Абяаш гаралдажа болоо гү хүндэлэн,
Аза талаанш тэнгэриһээ гуйһан хэлэн.
Байгал далайн долгин салгидан хэнгэржэ,
Байгаали бурхандаа бүгэдэ зальбаржа,
Ажабайдалай заншалаар хүсэлдүүлэн,
Алдаршуулаал даа арадаа буряад хэлэн.
Алиш сагай түби дэлхэй үргэлжлөөд,
Амидаралтай гү хэтэдээ мүнхөөрөө?

Алдарты түүхэ домоогоороо мүнхэлэн,
Амин хайратай мандаа буряад хэлэн.

Саг сагаараа, сахилза хүхөөрөө гэдэг,
Сагай байдалһаа дулдыдадагыше гэлэй.

Саһандал хайлахагүйл даа манай хэлэн,
Сахижа, хэлэжэ баймаар буряад хэлэн.

Анхан сагай элинсэгүүдээ дурдан,
Аба тэнгэри бурхандаа һанал захин,
Байгал далай, байра дэлхэй шүтэн дуулан,
Буряад ороноо, буряад хэлээ дурлая!

ЛАБТАЙ БУРЯДАА ХЭЗЭЭДЭШ АЛДАХАГҮЙБДИ

Буряад хэлэмнай түгшүүритэ байдалда –
Буряадууд буряадаараа хэлэнгүйбди.
Ойлгохонмай үшөө ойлгохотой гү даа?

Тээд хэлэхымнай түлөө хэлэмнай хадаа.

Хэлэхэдээ нютагай, аманай үгүүлбэритэй хэлэн,
Хэлсээ хөөрөлдөөндэ хээзэш ойлголсохоор хэлэн.
Нэгэдүүлһэн хэлэ янзыемнай литературна хэлэн,
Нээрээшье тиигэхдээ бэшэлгээрээ нэгэл хэлэн.

Анхарал, хананхал хэлэндээ хадаа
Ахалһан литературна янзадань
Шунахы оролдолго ехээр гаргаад,
Шудалха, бэшэлгэднэ лаб анхаран.
Хэлэнэй удха ганса ярилдаанай бэшэ,
Һүүлэй һүүлдэ нургахын, нуралсалай гээшэ.
Нургаа хэлэмнай – нэгэдэһэн дуутай шанартай
Литературна юм бэшэ гү, бэшэлгын түлэбтэй?
Хэлэн ухаан бодолһоо, холбоо байдалһаа,

Хэлэхэ бодолоо дамжуулха аргаһаа.
Бодол дамжуулхын хэлэмнай хадаа
Буряадаар бэшэлгээр тодо гү даа?
Нэгэдхэһэн литературна хэлэ бэшэгээ
Нэгэ янзаарнь эдлэбэлһай,

Али тиинэл гүбди, найруулга бэшүүлжэ нургаа,
Һанаан бодолоо үгэлхэ бэшэгээр саг ерээл ха.

Үниндөө бэшэг түрэлхидтөө, нүхэртөө,
Инаг дуранай бэшэг – тэмдэг
Мүнхэлэгдэжэ, хадагалагдажа байгаа,
Имагтал уншагдан забһартаа...
Бэшэлгээрээ хэлээ мүнхлэхэмнай баггүй!

Бэшэлгэ, толилолго, уншалга шангаар
Бээлүүлхэл даа буряад хэлыемнай –
"Байгал" сэтгүүл, "Толон",
"Буряад үнэн" тусхай.

Түмэн-Доржи ДОЛЖИТОВ.
Кабанскын аймаг, Сухая һуурин.

"ГАНДАН" ДАСАНАЙ ЗУРХАЙ

Ноябриин 17, гарагай 2, монгол литын 25, хара луу, үһанда һуудалтай, 3 хүхэ мэнгэтэй.

Энэ үдэр холын харгыда гарахада, худалдаа наймаа эрхилхэдэ, эм бүтээхэдэ, гэр байра барихада хайн.

Үһэ абахада, шэнэ хубсаһа үмдэхэдэ, худал малтахада сээртэй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 18, гарагай 3, монгол литын 26, харагшан могой, уулада һуудалтай, 2 хара мэнгэтэй.

Энэ үдэр "хүшэр" хэрэгүүдэ эрхилхэдэ, дайсанаа дарахада, холын харгыда гарахада хайн. Үхэр мал худалтагүй, андалдаа наймаа хэлтэгүй.

Үһэ абахада, жаргалтай болохот.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 19, гарагай 4, монгол литын 27, хүхэ морин, модондо һуудалтай, 1 сагаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр холын харгыда гарахада, эд бараа үйлдбэрлэхэдэ, хүршэтээ нүхэд болоходо, худалдаа наймаа эрхилхэдэ, хубидаа туһатай хэрэгүүдэ бүтээхэдэ хайн.

Үһэ абабал, амгалан байдал дайралдаха.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 20, гарагай 5, монгол литын 28, хүхэгшэн хонин, хийдэ һуудалтай, 9 улаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр хуулига хэрэг эрхилхэдэ, буян үйлдэхэдэ, эрдэм үзэгтэ гурахада, ном уншахада, элдэб мэргэжэлэй оньһо шудалхада, хургаал уншахада, эм бүтээхэдэ, хэрэглэхэдэ хайн.

Холын харгыда гаралтагүй, үһэ абалтагүй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 21, гарагай 6, монгол литын 29, улаан бишэн, галда һуудалтай, 8 сагаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр "хүшэр" хэрэгүүдэ бүтээхэдэ, дайсаниие номгоруулахда, буддын шажанай лүн абахада, эм бүтээхэдэ, холын харгыда гарахада, эрдэм шудалхада хайн.

Мал худалдахада, андалдаа наймаа эрхилхэдэ, үһэ абахада сээртэй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Гомбо, Гонгор, нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 22, гарагай 7, монгол литын 30, улаагшан тахья, шоройдо һуудалтай, 7 улаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр хуулига болон "хүшэр" хэрэгүүдэ бүтээхэдэ, эд бараа болон мал худалдахада, гэрий ажал эрхилхэдэ хайн.

Холын харгыда гарахада, үһэ абахада сээртэй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Баян Намсарай" хурал, үдэрэй 14 сагһаа "Мандал Шива" хурал уншагдаха.

Ноябриин 23, гарагай 1, монгол литын шэнын 1, шара нохой, түмэртэ һуудалтай, 6 сагаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр бүгдэндэ туһатай хэрэг эрхилхэдэ, худал малтахада, модо тарихада, өөрынгөө газарта нүхэ түрүүшынхидэ малтахада, буянга хэрэг эрхилхэдэ, холын харгыда гарахада, эм бүтээхэдэ хайн.

Гэрэй һуури табилтагүй, хубсаһа эсхэлтэгүй, үһэ абалтагүй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Бурхан Баабай" хурал, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Энэ зурхай "Гандан" дасанай (Стрелка) гэбгы Зоригто лама бэлдээ. (6-дахы таһаг, 8-983-533 56 05, 8-924-556 51 37).

Дасанай хаяг: 670045, город Улан-Удэ, проспект Автомобилистов, 1 «К» (Стрелка).

ХАНГИР НЮТАГАЙ ДАБААТЫН «БАДМА СЭСЭГ» СУБАРГА

Би, Найданов Гэлэг-Жамсо Дашиевич, 1927 оной, 87 наһатай, хүл хүнгэн, сээжэ һонор байнаб. 2-3 жэлэй туршада Хангир нютагайнгаа Дабаатын субарга хуушаржа, заһаха, шэнэлхэ арга боломжо бии гү гэжэ бодожо ябааб. Нютагайнгаа зондошье хандаад үзөөб, харин хүн тоохогүй, хэлэһэн үгемни анхархашьегүй.

Ушарын мэдүүлбэл, иимэ удхатай. Дабаатынгаа зөөлэн газарайнь үбэртэ нүгшэһэн зоноо хадагалдаг, хүдөө табидог юм. Эндэ минии хүндэтэ эжы Дыжид 92 наһатайдаа нүгшэһэн, хайрата хани нүхэр Цырен-Дари, дүү басаган Ханда, үеэлэ Намжил Намсараев болон аха үеын үбгэд, хүтшэд бүхэ нойроор нойрсонхой. Энэ субарга хадаа нойрсоһон зонойнгоо ашые харюулһан алтан хайхан хүшөө болон баригдаһан гэжэ тэмдэглэе. Минии ханаанда эдэ дүтын зоноймни гэрэлтэ дурасхаал мүнхэ, тиймэһээ сэдхэлхэ нэгдхэн шүтэжэ, мүргэжэ, аша туһыень ханажа ябахые оролдохо хэрэгтэй. Нандаржа, хуушаржа, шэрэ будагаа муудажэ байһан субарга харахадаа, досоомни шэмшэржэ, энэниие нэргээдэг наа гэжэ ханаата болон ябаһан ушар иимэ байна.

Эндэһээ һабагшалан, залуушулда мэдээ юумээ хануулан, ойлгуулха, захяа нургаал болог гэжэ бодомжолоод, нютагайнгаа, дүтэ ханагдаха хүршэ хубуун, мүнөө Эгэтын-Адагай захиргаанай дарга Лыгденов Цыден-Еши Цыренжапович «Победа» СПК-гай даргын орлогшо Намсараев Зугдыр Будажапович хоёртой ханал бодолоороо хубаалдан хөөрэлдэбэ. Минийнгээ ханаа тэгшэлэн, эдэ хоёрни зүб гэжэ зүбшөөжэ, лама санаартанһаа гуража абая гэжэ хэлсэбэбди.

2014 оной июнийн 14-дэ Хангир нютагай обоо тахилгандэ олон зон сугларжа, Эгэтын дасанһаа гурбан ламанарые залажа, уншалга, сэржэм дээжэ, үргэл, даллага, ханаһан хэрэг үйлэ ёһо соогоо бүтэбэ.

Найр нааданай томилогдоһон газарта зон буужа, эдээ хоол бариха, барилдаа, урилдаа эмхидхэгдэхые хүлээн байбад. Харин бидэ, дээрэ дурсагдаһан гурбан хүн (Лыгденов, Намсараев, Найданов), гурбан ламанартаа айлдхал бариха, зүбшөөлгэ абаад, Дабаатын субарга хүрээжэ ошобобди. Субарга нилээн хуушаранхай, холторонхой байжа, ехэ заһабари хэрэгтэй гэжэ сэгнэбэд. Энэ субаргын барилга тухай мэдэһэн, дуулаһан юумээ ойлгуулан хөөрөжэ үгэнэб. Багсаахада, 1955-1956 онуудаар Эгэтын дасанай ехэ зиндаатай лама ударидагшатай 5-6 ламанар 6-7 хоногто отогоор байрлажа, энэ субарга бүтээһэн түүхэтэй. 50-60 жэлэй хугасаа соо нара халхинда, саһа шуурганда хандараа, хуушараа гэжэ тэмдэглэе. Гэнтэ досоомни хайхан мэдэрэл түрээжэ, ханажа ябаһан хүсэлни, хэрэгни бүтэхэ гэжэ найдан, сэдхэлхэ хүдэлгэн һуубаб.

Юрын хара зоной гар хүрээжэ болохогүй дээрэһээ ламанар дээдэ заһаһаань сороо ходоолжо, маани мэгээмээ уншажа байгаад, бумбын амһар хүшэн абаба. Субаргын шин соо байһан үмхи болоһон юумэнүүдые суглуулжа, мэшээгүүдые дүүргэбэ. Досоохиень хуу бултын сээрлэжэ, бури тооһонһоонь халгаажэ, хатааха хэрэг гараба. Хожомынь зунай наранай элшэ хүсэн шанга, 38-40 градус халуун үдэрнүүд боло,

ложо, 4 үдэрэй туршада тэдэнэ хахижа, хатаажэ абаабди.

Улаан-Үдэ хото ошоходоо, нютагайнгаа Шагдаров Жамьян ламада орожо, ушараа хэлэжэ, тэрэ гаргаһан, хатааһан юумээ хайшан гэхэ болоноб гэжэ асуухадамнай, тэрэниие шатаажэ болохогүй, тэрэ юумэн тэндээ, субарга соогоо байха ёһотой гэжэ айлдахаа. Шэнэ зүйлнүүдые нэмэхэдэ болохо гэжэ ойлгожо абаабди.

Уран, нарин бэрхэ, олон субарга бүтээлсэһэн Дондог ламатай уулзажа бараалхаабди. Иимэ хэрэг үйлэ эмхидхэжэ байнабди гэжэ хөөрөжэ үгэхэдэмни, тон хайшаажэ, тааруу заабари зүбшөөлнүүдые хэлэжэ, залажа үгэбэл даа.

Нэн түрүүн субаргада орохо зүйлнүүд юунһээ бүридэнэб гэхэдэ, 5 үнгын таряан, 5 үнгын хадгууд, 3 хүнэг элһэн, 5 үнгын талын хатаһан сээгүүд, тарни номой хууданһууд 35 ном болон жаншалаатай, 9 үнгын үнэтэ зэндэмни, адис (санзай) гэхэ мэтэ болоно. Эдэ бүхэ зүйлнүүдые суглуулха, нэмэрлэхэ хэрэгтэ Улаан-Үдэ хото олохон дахин ябагдаа. Ажалаа эрхилхэдэмнай, урагшатай, бүтэсэтэй байба даа.

Тарни номойнгоо хууданһан бүхэниие нь арба-арбаар олон болгон, компьютер дээрэ барлан гаргаад, 35 ном болгохые Ешеев Дондог хүргэнэй басаган Даримадаа даалгаабди. Долоон хоной туршада басаганнай бултыень бүтээжэ, 35 ном жаншалжа, бэлэн болгожорхибо. Улаан-Үдэ хотодо Зандан Жүү бурханай дуган бии гэжэ бултанда мэдээжэ. Тэндэ хүрээжэ, ламанарта хандажа, 9 үнгын үнэтэ зүйл бэлэг болгон абажа, ехэ баярлааб. Ехэ буянтай хэрэг бүтээжэ, олоной түлөө оролдохо ябаһандамнай урмашан, адис, санзай баһа миинтээр барюулаал даа. Доро дохин, баярые хүргэбэбди.

Субаргын дотор орохо юумэн түгэс хүсэжэ, Дондог лама өөрөө ерээжэ, субаргын хабхаг табигдаа нэн. Хобхорхон, хэлтэрһэниие шабажа, сагаан шэрээр газарһаань шэрдэжэ, хүрэлдэл шэрээр гоёолто зохёогдоо. Энэ үйлэ хэрэг августын 28-да дүүрэхэн байна.

Минии бодоходо, 2-2,5 нарын туршада эршэтэй ажал ябуулагдажа, октябрийн 10-да субаргын арамнай үнгэргэгдөө. Бороотой үдэр тулалдабашье, ехэ хаалта шалтаг болоогүй, ханаһан хэрэг бүтөөл даа. Субаргын арамнайда даган баясаһан зоной нэрэнүүдые хануулая:

1. Дондоков Дамби-Нима ба Дулма (гэр бүлөөрөө) - 1000 түх. ба шүрэ, дүрөө, мүнгэн бэһэлиг.

2. Дондоков Түмэн - 500 түх.

3. Дугаржапов Бабу-Доржын гэр бүлэ - 500 түх.

4. Новиков Владимир ба Дыжидма - 1000 түх.

5. Цыдендамбаев Юрий Гончикович - 500 түх.

Буянай хэрэгтэ нэмэри болгожо, буянаа арьбадхаха ябадал иимэ болоно. Хамта дээрэ 85 мянган түхэриг мүнгэн гаргашалагдаа гэжэ тоолоё.

Субарганууд, бунханууд нангин газарнуудта бодхоогдоно. Хуушарһыень шэнэлжэ, хандарһан юумыень нэргээжэ, хамгаалжа, сахижа байха хэрэгтэй. Энэ хэрэг залуу үетэндэ жэшээ болон байг лэ гэжэ бэшэгдэбэ.

Г-Ж. НАЙДАНОВ.

Эгэтын-Адаг нютаг. Хангир.

Мэдээжэ журналист, анхан "Буряад үнэндэ", "Шэнэ Үдэ" гэхэн Хориин аймагай газетэдэ корреспондентээр ажаллаһан, бэлигтэй поэт, Россия Журналистнуудай холбооной гэшүүн, Буряад Республикын Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, олон поэтическэ номуудай автор, Булам нютагай буддын шажантай булгэмэй түрүүлэгшэ байһан

ДАМБАЕВ ДОРЖО ДАБАЕВИЧАЙ

хүндэ үбшэнһөө наһа бараһан ушарһар гэр бүлэдэнь, бүхы түрэлхидтэнь, хани нүхэдтэнь, Булам нютагаархиндань "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшангай ажалша коллектив гүнзэги шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

Буряад үнэн Учредители: Глава Республики Бурятия, Народный Хурал Республики Бурятия, Правительство Республики Бурятия Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: И.М. Егоров, П.Л. Носков, И.В. Смоляк, Т.М. Нагуслаева (Правительство РБ), В.А. Павлов, Б.Ц. Семенов, Ц.Б. Батуюев, Ц.-Д.Э. Доржиев (Народный Хурал РБ), Б.Ш. Дашиев, Д.Б.Гуродармаева, С.Б. Байминова.	ТЕЛЕФОНЫ: 21-54-54 - приемная 21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия" 21-68-08 - редактор 21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь 21-67-81 - выпускающий отдел 21-64-36 - корреспонденты, редакция журнала "Одон" 21-06-25 - редакция журнала "Байгал" 21-55-97 - редакция газеты "Спорт Тамир" 21-62-62 - реклама 21-50-52 - отдел распространения Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за предоставленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.	АДРЕС РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЯ: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАЗУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн». Подписной индекс 50901 Газета зарегистрирована Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Бурятия Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г. www.burien.ru e-mail: unen@mail.ru Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 11.11.2014 в 17.00 - по графику; 11.11.2014 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ № 2294. Тираж - 3800 экз. Цена свободная. * Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54
--	---	---

СЭСЭРЛИГЭЙ ҮХИБҮҮД ШАГНАЛДА ХҮРТЭБЭ

Хүүхэлдэйн театрай тайзан дээрэ Буряад Республикын 24 нургуулинуудай театральна студинуудта наададаг үхибүүд «Зархайн шэдитэ үльгэрнүүд» гэһэн конкурсно хабаадажа, эрхимэй эрхимүүдынь, шадамар бэлигтэйшүүлэнь түрүүлжэ, шагнал хүндэлэлдэ, бэлэг сэлэгтэ хүртэбэ. Эдэмнай хэд бэ гэхэдэ, Хэжэнгын (хүтэлбэрилэгшэ С.Шойдокова), Улаан-Үдын 54-дэхи (хүтэлбэрилэгшэ М.Бальжинимаев) нургуулинуудай, Улаан-Үдын Аэропортын 15-дахи хүүгэдэй «Солонго» сэсэрлигэй (хүтэлбэрилэгшэ Х.Г.Цыденова) хүбүүд, басагад болоно. «Солонго» сэсэрлигэй үхибүүд ород арадай «Репкэ» гэжэ онтохо буряадаар шадамар бэрхээр наадажа харуулба. Театрта ерэнхүн хүн зон тэдэниие найхашаан, хөөршөөн, уяран хараба. Юуниинь һонин бэ гэхэдэ, түрэл хэлэниинь ород аад, жаахан үхибүүд онтохо буряадаар сээжэлдээд, торьдиһогүй бэрхээр, сэбэрээр, нэгэш алдуугүйгөөр наадахадань, гайхамаар байгаа нэн.

Улаан-Үдэ хотын Аэропорт микрорайондо 15-дахи «Солонго» гэһэн хүүгэдэй сэсэрлиг 2009 ондо нээгдээ нэн. Тус сэсэрлигыг Буряад орондоо үннэй мэдээжэ болоһон, бэрхэ хүтэлбэрилэгшэ Альбина Николаевна Базарова ударидаан.

Манай мэдэхээр, Аэропорт һууринда Буряад ороноймнай олон үндэнэ яһатан эбтэй найханаар ажаһуудаг: буряадууд, ородууд, холын Дагестанһаа, Армениһээ, Киргизинһээ болон бусад нутагуудһаа ерэнхүн зон. Тиин энээнһээ уламжалан, туд сэсэрлигэй багшанар өөрынгөө ажалай түсэб зохёонхой. Эндэ хүүгэдэй сэсэрлигтэ ябадаг үхибүүдтэ зориулагдаһан олон проектүүд бэелүүлэгдэһэн ба мүнөөшье бэелүүлэгдэжэ байдаг.

Тус сэсэрлиг һуралсалай ба хүмүүжүүлгын олон шэглэлээр ехэ ажал ябуулжа байдаг. Тэрэ зохёохы шэглэлнүүдэнь гол зорилгонуудай нэгэн: «Тон бага наһанһаа оршон сагай үхибүүдые буряад, ород арадуудай түрэл хэлэ, эрхим ёһо заншалнуудые, түүхэ, найн найхан нургаалнуудые мэдэхээр нургаха. Тус сэсэрлигтэ ганса өөрынгөө түрэл хэлэ бэшэ, харин Байгалай газарта ажаһуудаг олон ондоо үндэнэ яһатанай хэлэнүүдые, соёлые, түүхые үзэлсэхэ, тэдэниие хүндэлхэ гэһэн зорилготой юм».

Тус сэсэрлигэй коллектив «Мүнгэн хонхонууд» гэһэн сэдэбые Буряадай гүрэнэй хүүхэлдэйн «Үльгэр» театрай,

Ивалгын дасантай бэелүүлхэн юм. Хүүхэлдэйн «Үльгэр» театрай ажалшад «Солонго» сэсэрлигтэ лекцинуудые, мастер-классуудые, театрай долоон хонгые, хүүхэлдэйн фестивальнуудые үнгэргөө. Үхибүүдтэ этюдүүдые, декорацинуудые, театральна багуудые, костюмуудые, хүүхэлдэйнүүдые бэлдээ. Гадна ООО «Хүрдэ «Иволгинский дацан» гэһэн эблэл сэсэрлигэй хүүгэдтэ, томошуудда үндэнхүн хубсаһа, гоёолтонуудые, сувенирнуудые, шабарар, үйһөөр, модоор, түмэрөөр хэгдэһэн нааданхайнуудые хээ нэн.

Сэсэрлигэй багшанарай коллектив болон гэртэхин дидактическа, элдэб арадай наадануудай, национальна найндэрнүүдэй сценаринуудые зохёожо, «Буряад нэеи гэр», «Будамшууда айлшалалга», «Чингисхаанай замаар», «Байгал – дэлхэйн эрдэни зэндэмени», «Үндэнхүн хубсаһанай музей-театр» гэһэн мини-музейнуудые байгуулаа нэн. Тиин Буряад орон, тэрэнэй байгаали тухай фильмнуудые, пособиинуудые, слайднуудые, презентацинуудые, видеотека, аудиотека, рекламн роликүүдые тэдэ байгуулаа.

Гадна сэсэрлигэй коллектив «Үндэнхүн арадаймнай эхин» гэһэн проект хэдэн жэлэй туршада бэелүүлнэ. Тиихэдээ буряад арадайнгаа «Сагаалган», ород арадай «Масленица» найндэрнүүдые, «Эдир Гэсэр ба Дангина», «Добрий Молодец и Русская Краса» гэһэн конкурснуудые 3-4 жэ-

лэй туршада үнгэргэнэ. Энэ найндэрнүүдтэ үхибүүд болон гэртэхин аргагүй дуратай юм. Хүмүүжүүлэгшэд түрэлхидтэй хамта эдэ найндэрнүүдтэ зориулан үхибүүдэй гараараа хэһэн, зураһан бүтээлнүүдэй гоё найхан үзэхсэлэн бэлдэдэг.

Тус сэсэрлигэй үхибүүдтэ үйһөөр хайшан гэжэ бүтээлнүүдые хэхэб гэжэ Буряад ороноймнай мэдээжэ багша Валерий Дашиевич Цыбиков заадаг юм. Тиин үхибүүдэй гарай уран шадабари ехээр хүгжэдэг гэжэ мэдээжэ. Энэ хадаа үхибүүнэй хадун абахада, ухаандаа оруулалгада, хэлэндэ болон бусад хүмүүжүүлгэдэ ехэ нүлөө үзүүлдэг. Үхибүүд иимэ ажалнуудые хэхэдээ, ехэ баярладагынь гайхалгүй: эжы

абадаа үйһөөр бүтээгдэһэн сувенирнуудые бэлэглэжэ, ехэтэ гайхуулдаг заншалтай.

Гадна түрэлхид конкурсно үхибүүдэ найханаар, гоёор хубсалуулжа, мурьсөөнэй даабаринуудые ехээр оролдожо бэлдэдэг юм. Энэ жэл үнгэргэгдэһэн найндэрнүүдтэ сэсэрлигэй үхибүүд буряад, ород, армян арадуудай дуунуудые абьяастайгаар, зохидхоноор дуулаа, хатарнуудые уян нугархайгаар хатараа.

Хэнэйшье мэдэхээр, сэсэрлигтэ хүдэлдэг хүн бүхэн аргагүй харюусалгатай ажалтай. Эндэ өөрынгөө ажалдаа дуратай, абьяастай бэрхэ багшанар, хүмүүжүүлэгшэд, ажалшад, эдэ бэлдэгшэд хүдэлдэг юм. Тиимэл хадань тэдэнэй

хүмүүжэмэлнүүд «Зархайн шэдитэ үльгэрнүүд» гэжэ республиканска конкурсно илалта туйлаа ха юм.

Үхибүүдые һонирхуулжа шадахада, тэдэнэр дуратайгаар буряад хэлэ үзэнэ, заажа үгэхэдэ, юушые нуража шадаһа, буряад хэлэ үзэхэ дурегүй үхибүүн үгы байна гэжэ тобшолол хэнэбди.

«Репкэ» гэжэ онтохо буряад хэлэн дээрэ наадажа шадаһан хүүгэдэй сэсэрлигэй эдэ үхибүүдһээ үндэр зиндаатай ноёд сайд, засаг дарганар, арадай депутатууд жэшээ абааһаань, болохол байгаа гэжэ һананаб.

Намжилма БАЛЬЖИНИМАЕВА.

Виктор Удалович Дармаев, уран зохёолшо, хүдөө бэшэгшэ. Хурамхаанай аймагай Бархан нутаг.

Бархан баабайн үндэрһөө, Баргажан эхын заяанһаа, Барга баатарай түүхэнээ Бардам арадай мэндээ!

ФОТОКОНКУРС "СЕЛФИ ПО-БУРЯТСКИ"

Улаан-Үдын авиационно заводой 75 жэлэй ойн найндэрэй үедэ.

Буряад Республикын туг доро хүхэ номин хадагуудые нэмэриһэн заводой ажалшад Кеша Жуков, Павел Тынтуев, Володя Ершов.